

54997

1201

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO SCIENTIAE SOCIALISMI**

TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS

НАУЧНЫЙ СОЦИАЛИЗМ

WISSENSCHAFTLICHER SOZIALISMUS

TOMUS XI.

**SZEGED
1973**

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO SCIENTIAE SOCIALISMI**

TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS

НАУЧНЫЙ СОЦИАЛИЗМ

WISSENSCHAFTLICHER SOZIALISMUS

TOMUS XI.

**SZEGED
1973**

Szerkeszti:

DR. RÁCZ JÁNOS

*tanszékvezető egyetemi tanár
a történelemtudományok kandidátusa*

Technikai szerkesztő:

BELÉNYI GYULA

tanársegéd

A HIVATÁSSZERVEZET TÖRTÉNETE 1938—1939

AZ ELLENFORRADALMI RENDSZER UTOLSÓ
NAGYOBBSZABÁSÚ KÍSÉRLETE A MUNKÁSOSZTÁLY
MEGNYERÉSÉRE

A magyar uralkodó osztályoknak külső imperialista segítséggel sikerült a Tanácsköztársaságot megdönteniök. A munkás és más dolgozó rétegek közül kikerülő harcosok ezreinek legyilkolása, a Kommunisták Magyarországi Pártja elfogott vezetőinek „törvényes” kivégzése, tízezrek börtönbevetése, internálótáborba, vagy emigrációba való kényszerítése, a munkabérek leszorítására indított gyors tőkés-, földbirtokos-, kulák-támadás azonnal megmutatta a helyreállított tőkés rendszer igazi ábrázatát. Ennek következtében a magyar fasizmus képtelen volt számottevő támaszt teremteni a munkásosztály körében. Történtek ugyan kísérletek különböző jelszó alatt a magyar proletariátus eltántorítására az osztályharcos szakszervezetektől. Így különböző nacionalista munkásszervezetek létrehozásával fáradoztak — de eredménytelenül. Jelentősebb próbálkozás volt a „keresztény kurzus” idején a keresztényszocialista szervezetek megerősítése. Taglétszámuk, különösen az 1920-as évek elején jelentős volt. Az 1920-as évek végére azonban erőteljesen lecsökkent. Egyébként is a mozgalom értékéből sokat levont, hogy a tagság jelentős része kényszertagságot jelentett. A tagság nagyrésze az állami, községi vállalatok és intézmények belépésre kényszerített munkásaiból és alkalmazottaiból került ki. A munkásosztály öntudatos része — és ez jelentős tömeget jelentett — ragaszkodott szocialista szakszervezeteihez.

Az ellenforradalmi rendszer megerősítése érdekében a jobboldali szociáldemokrata vezetők fokozottabb igénybevétele elkerülhetetlen volt. Így jött létre a Bethlen—Peyer paktum. Ugyanakkor amikor engedték a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek legális tevékenységét, mindent elkövettek, hogy működését korlátozzák, akadályozzák, mert féltek a kommunisták befolyásának erősödésétől, s általában a szocialista munkásmozgalomtól, még ha az reformista vezetés alatt állt is.

Bethlen amikor hajlandónak mutatkozott, hogy ha korlátok között is, de biztosítsa a szociáldemokrácia helyét az ellenforradalmi rendszer keretén belül, ugyanakkor a fasiszta munkáskamarák megvalósításának tervével is foglalkozott. A munkásosztály ellenállása azonban erős volt. Végül is Bethlen álláspontja az volt, hogy a munkásságot nem kell bevonni a politikai életbe, ellenkezőleg, a munkásmozgalmat depolitizáltatni kell.¹

Az 1929—33-as válság alatt és után az uralkodókörökön belül megerősödött az az irányzat, amely a munkásosztály megnyerését tűzte céljául, s különböző jobb- és szélsőjobboldali „munkásmozgalmak” szervezésével igyekezett a munkásságot a rendszer aktív támaszává tenni. Ezek a kísérletek sem vezettek eredményre. Így járt a Gömbös által szervezett Nemzeti Munkaközpont. A keresztényszocialista szak-

¹ Bethlen, később 1937-ben, hosszú kormányzati tapasztalataira hivatkozva kifejtette: azzal nem érhetik el a szocialista mozgalom visszaszorítását, hogy konkurrens szervezeteket hoznak létre, és a leghelyesebb út a szakszervezetek depolitizálása. Országos Levéltár (a továbbiakban OL.) A képviselőház által kiküldött bizottságok jegyzőkönyvei. A belügyminisztérium költségvetésének tárgyalása. 1937. április 21.

szervezetek sem tudtak kilépni az egyhelyben topogásból, sőt sokhelyütt visszaestek.² A kormányon kívüli szélsőjobboldali, nemzetiszocialista mozgalmak is igyekeztek behatolni a munkásosztály soraiba. A munkásság alapvető törzséhez azonban nem tudtak hozzáférközni.

Az 1930-as évek végén az ellenforradalmi rendszer egy újabb nagyarányú kísérletet tett a munkásosztály megnyerésére, a kormányhoz közelálló munkásmozgalom kibontakozására és kiszélesítésére.

A rendszer azonban még most sem szánta rá magát, hogy a munkásosztály hagyományos szervezeteit frontális támadással megsemmisítse. A magyar munkásmozgalom elleni hadjáratnak az volt a sajátos jellemzője, hogy a szakszervezetek még fennállottak amikor már a fasiszta „munkásszervezetek” egész sora igyekezett a magyar munkást a faszizmus szolgálatába állítani. Míg Németországban a fasiszták hatalomra kerülése után azonnal, Olaszországban pedig nemsokára megsemmisítették a szakszervezeteket és utána építették ki a nagy fasiszta „munkásszervezeteket”, addig nálunk ez a két folyamat egyidejűleg történt. Nálunk a szakszervezeteket lépésről-lépésre szorították vissza, kényszerítették mind kisebb és kisebb térre és ezzel párhuzamosan egyre erőteljesebb iramban építették ki a fasiszta „munkásszervezeteket” és szövöttek terveket a munkáskamarák megvalósítására, a munkáskérdés végleges „rendezésére”.

A magyarországi szélsőjobboldali mozgalmaknak általában, s ezen belül a nemzetiszocialista mozgalmaknak kedvezett az 1938—39-es év. A szélsőjobboldali tömegmozgalmak fellendülése erre az időszakra esik. A munkásosztály megfertőzése is a szélsőjobboldali ideológiával ebben az időben a legnagyobb. Ennek számtalan külső és belső oka volt.

A szélsőjobboldali fellendülésben döntő szerepet játszott a fasiszta Németország előretörése, sikerei: az Anschluss, a müncheni egyezmény, majd Csehszlovákia teljes feldarabolása. Németország erőfölénye, befolyása Kelet- és Délkelet Európában megszilárdult, döntővé vált. E területeken lévő szélsőjobboldali mozgalmak Németország részéről jelentős politikai, ideológiai, sőt anyagi támogatásban is részesültek.

A magyar politikai életben is 1937 végétől általános jobbratolódás ment végbe. Ezt az Imrédy-kormány sem tudta, helyesebben nem akarta megakadályozni, sőt Imrédy is mind egyre jobban közeledett Németországhoz és részben átvette a német fasiszta módszereket is.

A legális szocialista munkásmozgalomnak is különösen nehéz volt a helyzete 1938—39-ben. „A szervezés munkája sokfelé akadályba ütközött” — írta a vasas szakszervezet jelentése.³ A munkásmozgalom fejlődését súlyosan hátráltatta, sőt bizonyos vonatkozásokban visszavetette a kialakult kül- és belpolitikai helyzet. A fasiszta Németország nemzetközi előretörése, az „országgyarapítások”, a felszított nacionalista hullám, a nyilasok erőteljes demagógiája, a győri program végrehajtása nyomán keletkező konjunktúra, a munkásság helyzetének bizonyos javulása és a kormány munkáellenes tevékenysége. Negatívan hatott a SZDP jobboldali vezetőségének a nacionalista hangulatkeltéssel versenyt futó politikája.

A hatóságok különösen vidéken mindent elkövettek, hogy lehetetlenné tegyék

² Szegedről is azt jelentették az SZDP központjába, hogy a keresztényszocialista szervezetek tönkrementek. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Párttörténeti Intézete. (a továbbiakban PI.) SZDP titkárság Vidéki levelezés. Szeged.

³ A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének jelentése 1937—38 évekről. Bp. 1939. Sokszorosított. PI. Vsz. 1937/22.

a szocialista munkásmozgalmat.⁴ Ilyen volt a helyzet, amikor a munkáskamarák mielőbbi létrehozása érdekében, a szociáldemokrata szakszervezetek megsemmisítés céljából, de a nyilas mozgalom ellensúlyozására is, egy új szélsőjobboldali katolikus „munkásmozgalom”, a Hivatásszervezet nagyarányú szervezése indult meg. Ez az új „munkásmozgalom” helyileg Szegeden, 1919-es ellenforradalmi szervezkedés kiinduló pontjában keletkezett.

Az előzmények még az 1931-ben kiadott Quinagesimo Anno című pápai enciklika kiadása utáni időre nyúlnak vissza. Az enciklika igyekezett levonni a keresztényszocialista mozgalom kudarcainak tanulságait. A társadalom bajainak orvoslásaként a rendiséghez való visszatérést jelölte meg, s a korporációs rendszert az egyház irányításával kívánta megvalósítani. Tömegszervezetként megalakították az Actio Catholicát. Az Actio Catholica elnökségének ülése 1936 február 8-án határozatot hozott egyházközségi munkáscsoportok szervezéséről. A cél a munkásság világnézeti áttevétele, előkészítése a korporációs rendszerre.

A szervezést tehát felülről kezdeményezték. A szegedi mozgalom szervezése azonban nem „felülről”, hanem „alulról” indult. Siker esetén nyilvánvalóan az volt a cél, hogy a mozgalmat országos jellegűvé teszik, államilag elismerik, mint érdek-képviselőt, s erre támaszkodva valósítják meg a munkáskamarákat.⁵

Tehát egy olyan szélsőjobboldali, keresztény munkásmozgalom létrehozása volt a cél, amely ellensúlyozza a szociáldemokrata szakszervezeteket, de az uralkodó körök egy része számára nem szimpatikus nyilasmozgalmat is, és a rendszer egy erős oszlopává válhat. Az 1930-as évek második felében úgy látszott, hogy a kormányok érdekképviselői realizálódni fognak. A katolikus klérus azt akarta, hogy a munkáskamarák megszervezői, vezetői „a Quinagesimo Anno szellemében átnevelt munkásságból kerüljenek ki.”⁶ Ez az elgondolás többé-kevésbé fedte Darányi, de főleg Imrédy, majd Teleki miniszterelnök elképzelését is.

A kormánypárt égisze alatt szerveződő munkásmozgalom kudarca, majd a nyilas mozgalmak bizonyos sikerei indította nyilván a vezető köröket arra, hogy más módszerekkel és elképzelésekkel igyekezzenek a munkásságot a nemzeti „egység” számára megnyerni, a rendszer szilárd támaszává tenni.

Eddig sokfajta keresztény, nemzeti, nyilas, nemzetiszocialista mozgalom igyekezett a munkásság soraiba behatolni. Ha érték is el bizonyos eredményeket, legtöbbször ezt egymás rovására tették és tehették. A SZDP, a szakszervezetek alapvető tömegeit — s ebben igen jelentős szerepük volt a munkásmozgalomban tevé-

⁴ Az SZDP XXXII. pártgyűlés (1939. január 29.) vidéki küldöttei azt hangoztatták, hogy „vidéken a hatóságok terrorizálják a dolgozókat és minden eszközzel megakadályozzák a szociáldemokrata szervezkedést.” PI. Baloldali Összesítő 1939. február 3. A MÉMOSZ jelentése hangsúlyozta: „A Szövetség vidéki helyi csoportjai csak a legnagyobb önfeláldozások árán képesek megfelelni feladatuknak... Csoportok alakítása majdnem lehetetlen, a befizetőhelyek működéséig (20 tag alatt) áthághatatlan korlátokat emelnek, ha rólunk van szó. Bezzeg, a NMK és a különböző egyéb álmunkás szervezetek nemcsak, hogy nem találnak akadályra, hanem élvezik a hatalom támogatását és a hatóság kedvezését.” A Magyarországi Építőipari Munkások Országos Szövetségének jelentése 1938. évi június hó 1-től 1939. évi május hó 31-ig. PI. Ész. I. 1939/13. Linhardt Antal vidéki úttjáról szóló jelentései (PI. SZDP titkárság 1939.) számtalan példát hoznak fel, hogy a hatóságok, a rendőrség, a csendőrség a legkülönbözőbb módszerekkel igyekezett lehetetlenné tenni a szocialista munkásmozgalmat.

⁵ A SZDP szegedi Végrehajtó Bizottságának 1938. szeptember (15-i) jelentése írja: „Bizalmas értesülésünk van arról, hogy ez a szervezet van kiszemelve Bornemisza-részéről, hogy magyárrá, képezze annak a szervezetnek, amelyet ő elfogad és be akar vonni a kormányintézkedések végrehajtásába, és ellenőrzésébe.” PI. SZDP titkárság. Vidéki levelezés: Szeged. A szegedi mozgalom története 1938. április 1. szeptember 15. (A) érzékeny + zavaró információkat tartalmaz. EM. JO

⁶ Katolikus Akció, 1936. március.

kenykedő kommunistáknak — nem tudták hitükben meggingatni, a szervezetekből elhódítani.⁷

Most egy nagyobb szabású, átgondoltabb akció indult és „korszerű” módszerekkel akarták elérni ami az eddigi hagyományos keresztényszocialista módszerekkel nem sikerült. A mozgalom magát pártonkívülinek, a kormánytól függetlennek hirdette

A hivatásszervezeti mozgalom története még 1936-ba nyúlik vissza, ekkor került Szegedre P. Kerkai Jenő S. J. jezsuita pap, mint a szegedi Hittudományi Főiskola tanára. Szegedről szervezte meg az országos mozgalommá nőtt Agrárifjúsági Mozgalmat (KALOT) és ezzel párhuzamosan hozzáfogott a város iparos és kereskedő fiatalságának szervezéséhez, „világnézeti, hazafias, kulturális” alapokon.⁸

Kezdetben ezek a mozgalmak gazdasági érdekvédelemmel nem foglalkoztak, csak vallási és hitbuzgalmi tevékenységet folytattak és különböző szórakozási lehetőségek megteremtésével igyekeztek a fiatal munkásokat a katolikus legényegyletbe becsalogatni. Komoly érdekvédelmi szervezetek Szegeden is csak a szociáldemokrata szakszervezetek voltak, munkaviszály esetén a katolikus fiatalok is a szakszervezetekhez fordultak. „A munkások elsősorban kenyérből éltek és ezt a kenyeret egyedül ott túl a baloldalon védtek. A keresztény szocialisták és a Nemzeti Munkaközpont kiöregedett vagy glasszékesztűs stílusukkal érdekvédelmi téren meddőek voltak, és úgyszólván teljesen összeomlottak. Mikor az Iparos Ifjak Kongregációjának egyik gyűlésén ismételten elkeseredetten panaszkodott a munkásfiatalság vallási és hazafias érzésében történt megaláztatásáról, P. Kerkai, a Kongregáció vezetője ráütött az asztalra és azt mondta: »Majd megmutatjuk mi ezeknek, hogy ha kenyér megvédezésről van szó, mi akkor is kiállunk. Kiépítjük krisztusi és magyar alapon munkavédelmi szervezetünket, amely a mi eszméinket radikálisan és következetesen megvalósítja a gyakorlatban.«”

Miután a páter „önzetlen szociális jötevőktől kis anyagi megalapozottságot szerzett, valamint komoly szociális tudású és képzettségű, nagy szervezőerejű munkatársat talált Dr. Radnai Mikes személyében”, aki szegedi egyetemi mozgalmakban játszott vezető szerepet, 1937-ben az őszi hónapokban megindult az új szegedi „munkáserdekvédelmi” szervezet kiépítése. A szervezet mint a „legényegyleti szakmai alosztályokösszessége” kezdte meg működését és a Hivatásszervezet propaganda nevet vette fel.⁹

A szervezkedés megindulásakor alapelveként a következőket szögezték le:

1. A Hivatásszervezet tisztán gazdasági érdekvédelmi szervezet, pártpolitikával nem foglalkozik.

2. A Hivatásszervezet szelleme általános, keresztény és magyar. Tehát minden keresztény magyar, munkás, egyenjogú és egyenrangú tagja felekezeti és nemzeti hovatartozásának alávetve tekintet nélkül arra, hogy melyik vallásba tartozik.

Először a kisipari munkásság a kárpitosok, bádógosok, vásárosok, villanyszerelők, fodrászok körében folyt a szervezkedés. A szervezkedéssel párhuzamosan a munkásság megnyerése érdekében több bormozgalmat, sőt sztrájkokat is szerveztek. 1938

3. A Magyarországi 1937. december 8-ai számának 19. számánál. Nehány megjegyzés a Szociáldemokrata Pártról. c. cikkében, hogy a munkásság a SZDP-t követi minden kísérlet ellenére, mely a vallásos, felekezeti vagy ún. nemzeti szervezetek felé igyekezik őket átszervezni. 1938. szeptember 10. sz. A szegedi Hivatásszervezet három éves összeállítását Dr. Radnai Mikes (Nyomatvány) OL. ME. Társadalompolitikai Osztály 4. csomó (A továbbiakban: A szegedi Hivatásszervezet három éve.)

nyarán hozzáfogtak a szegedi gyári munkásság erőteljes szervezéséhez is. Elsőnek a kefégyáriak csatlakoztak, majd a Szegedi Kenderfonógyár munkásságával az élen a textilipari munkásság.⁹

Az un. „zászlóbontó nagygyűlést” 1938. március 14-én tartották meg az Ipartestület nagytermében. Közel 4000 ember részvételével. A „munkásság” szónokain kívül felszólalt Glattfelder Gyula csanádi püspök és Bornemisza Géza iparügyi miniszter. Ezzel is mintegy demonstrálva, hogy a szervezkedés mögött elsősorban a katolikus egyház és a kormány áll.

„Óriási frontáttörés”-ként értékelték az 1938 november 6-i szegedi hivatásszervezeti őszi nagygyűlést, amelyen résztvettek a testvérszervezetek, a KALOT, a budapesti EMSZO és a Szociális Front.

A gyűlés előkészítése nagyarányú plakátaradattal kezdődött. Egy hét alatt kb. 10 000 plakátot ragasztottak ki, a letépettek helyére mindig újat helyeztek el. Emellett kisméretű röpcédulák ezreit szórták szét. Az iskolás gyermekek szintén felhívták szülőik figyelmét a gyűlésre. A „harcos atyák” személyesen is felkerestek egyes városrészeket és híveiket a gyűlésen való részvételre buzdították.¹⁰

Az emelvény előterében hatalmas vászontábla volt a következő felirattal: „Új szociális rendet.” Szabó István megnyitó szavai után P. Kerkai Jenő mondott beszédet, amelyben hangoztatta, hogy ennek „az új s egyben legnagyobb szociális népmozgalomnak feladata: küzdeni a munkauzsora ellen, a szociális Magyarorszáért.” Ezután felszólalt Mogorósi András textilmunkás, Antal Ilona textilmunkásnő, Füle Ernő a Szociális Front nevében. Ezután Vida István az EMSZO főtítkára következett, aki kijelentette: Az ígéretekben és a nyilatkozatokból elég volt, elkövetkezett a cselekvés ideje. Meg kell teremteni a munka alkotmányát. Majd kikelt a „zsidóság gazdasági diktatúrája” ellen. Végül kijelentette, hogy a mozgalom sem párthoz, sem kormányhoz nem tartozik.¹¹ P. Nagy Töhötöm S. J. azt hangoztatta, hogy nem foltozásra és flastromi ragasztásra van szükség. Vérig sértő az az álláspont, hogy 5–10%-os bérjavításért párnázott ajtók mögött könyörögniök kell a munkásoknak. Majd

⁹ A szegedi Hivatásszervezet három éve.

Az SZDP szegedi szervezetének titkára írta 1938. december 20-án kelt levelében, hogy Szegeden teljesen elvesztették a csatát a textiles szervezkedés terén. A szervezett textilmunkások már 100%-ig a Hivatásszervezetben vannak. Pl. SZDP titkárság. Vidéki levelezés. Szeged.

¹⁰ Jelentés a Szegeden működő Hivatásszervezet 1938. évi november 6-i nagygyűléséről. Pl. SZDP titkárság. Vidéki levelezés. Szeged. Ugyanez a jelentés arról írt, hogy kb. 3000 ember jelent meg ennek is legnagyobb része az un. kivezényeltekből, mint pl. a dohánygyáriakból, vasutasokból, levante ifjakból, egyetemistákból és diákokból állott. (A szegedi Hivatásszervezet szerint 15 ezren vettek részt a nagygyűlésen. Az Új Nemzedék 1938. november 8-i száma „Tízezer alföldi munkás seregszemléje Szegeden” cím alatt tudósított a gyűlésről.) A helyzetet sokkal sötétebben látta Stein Dávid a szegedi pártszervezet Ellenőrző Bizottságának elnöke, aki szintén jelentést írt a központnak a Hivatásszervezet november 6-i gyűléséről, amelyen ő személyesen is részt vett. „Állítom, hogy a szocialista szabad szakszervezeti mozgalom a világtörténelem folyamán még nem volt olyan nehéz helyzetben, mint most.”

¹¹ A „függetlenségüket” később is többször hangoztatták. Így többek között az Új Nemzedék 1938. november 23-i száma „Az EMSZO nem tartozik sem párthoz, sem miniszterhez” cím alatt a következő közleményt hozta: „Budapest és környéke EMSZO szervezetének mintegy 500 vezetője november 21-én este nagytanácsra gyűlt össze, hogy a EMSZO mozgalom körül támadt jó és rosszindulatú ferdtések kapcsán leszögezze álláspontját. A nagytanács a következő határozatot hozta:

Az elmúlt hetekben többször jelentek meg különböző újságokban téves beállítású cikkek az EMSZO mozgalommal kapcsolatban. Több politikai és társadalmi alakulatot igyekezett volna érdekkörébe vonni bennünket. Mi senkivel nem tárgyalva ma is változatlanul függetlenek vagyunk és nem vállalunk közösséget senki mással, mint eddigi fegyvertársainkkal, a KALOT-tal és a Hivatásszervezettel, amelyhez csatlakozik az SZKIE, a visszatért felvidéki magyar ifjúság hatalmas szervezete.” Az Új Nemzedék 1939. január 26-i száma is arról ír, hogy nem csatlakoznak sehová, az EMSZO, KALOT, Hivatásszervezet hármas egységben küzd a Magyar Célért.

kijelentette: Imrédy miniszterelnök csodás forradalomról beszélt. Ezt várjuk — mondta. Ma még hiszünk és bízunk a miniszterelnökben, mert jóakarót látunk benne, de, hogy holnap mi lesz az egyedül tőle függ.¹²

A gyűlésről memorandumot küldtek Imrédy miniszterelnöknek. Ebben a legkisebb munkabéreknek valamennyi iparágban, valamint a kereskedelembe való bevezetését sürgették, mégpedig országosan és egyszerre — az összes érdekeltek meghallgatása után. Emellett a 48 órás munkahét haladéktalan bevezetését, valamint külön ipari rendőrség felállítását a bért és munkaidőt szabályozó rendeletek ellenőrzésére. Sürgették a munkáskamarák mielőbbi felállítását, egyenlőre iparkamaránként az egész munkásság csatlakozásával és a legteljesebb autonómiával. Készséggel vállalja — hangoztatták — a szegedi munkásság, hogy a kamarai intézményt egyelőre próbaképpen csak a szegedi iparkamara területén valósítsák meg a Hivatásszervezet révén. Kérték a „nagy magyar szociális reformok” elindítását. A földreform egyik legszükségesebb nemzetközösségi feladatunk — írták — mert az ipari munkásság szociális helyzetét szabályozó rendeletek mindaddig veszélybe lesznek, amíg a falusi nyomorból menekülő nép szinte feltétel nélkül éhbéren kénytelen vállalni bármilyen munkát.¹³

A Hivatásszervezet november 6-i nagygyűlése nagy port vert fel politikai berkekben. A nagygyűléssel a fővárosi lapok is napokig foglalkoztak. Az új „munkás”-szervezkedés, főleg annak demagógiája és módszerei, aggodalommal töltötték el a polgári ellenzéket és a kormánypárt mérsékelt szárnyát is. A képviselőház november 12-i ülésén Rassay Károly szóváltette a Hivatásszervezet szegedi gyűlését, s kifogásolta, hogy a gyűlésen a jelenlegi rendszert, mint „szociális mocsarat” emlegették, s ez ellen élesen tiltakozott.¹⁴ Hasonló hangnemben beszélt a kormánypárt november 15-i pártértekezletén Shvoy Kálmán szegedi országgyűlési képviselő,¹⁵ élesen támadva az EMSZO-t, a KALOT-ot és általában az egész katolikus alapon szervezett hivatásszervezeti mozgalmat.¹⁶

A Hivatásszervezet óriási propagandát és agitációt fejtett ki. Egy időben hangoztatott gazdasági- és politikai célkitűzéseket. Hirdették a rendi állam tökéletességét és dicsőségét. Fő jelszavuk: A szociális igazság kiküzdéséért megszervezni a munkásságot; a munkaadókkal egy táborban, az állam és egyház védelme alá helyezkedve harcolni jogaikért. Jelszavaik: „Szociális igazság nélkül nincs hazafiság és a családvédelem üres fecsegés.” „Követeljük a magyar munkáskamarák felállítását

¹² Új Nemzedék 1938. november 8.

¹³ Új Nemzedék 1938. november 18.

¹⁴ Képviselőházi Napló XX. köt. 272. old. 1938. november 12. Rassay beszéde közben Peyer Károly közbeszólás formájában többször megjegyezte: „Szociális téren több van itt mint odaát”. (ti. Csehszlovákiában.)

¹⁵ Shvoy Kálmán egyébként Shvoy Lajos székesfehérvári megyés-püspöknek az édestestvére volt.

¹⁶ Magyarország 1938. november 18. A Magyarorságnak ez a száma arról írt, hogy Shvoy Kálmán beszédével kapcsolatban a szegedi gyűlés rendezőse a budapesti EMSZO központ pecsétjével ellátva nyilatkozatot küldött a Magyarországi szerkesztőségének, amelyet az újság le is közölt. A nyilatkozat a következő: „Az EMSZO, a KALOT és a szegedi munkásság hivatásszervezetének vezetősége nagy csodálkozással és megdöbbenéssel olvasta Shvoy Kálmán országgyűlési képviselőnek ama kritikáját, amelyet az 1938. november 6-án Szegeden 12. 000 munkás jelenlétében tartott nagygyűlésről a napilapok szerint tett. A bírálókat szerint a következőket mondotta:

„Mint szegedi képviselő én is jelen voltam ezen a gyűlésen és felháborodással hallgattam a beszédeket, amelyek során felfordulást ígértek és közölték, hogy várják a miniszterelnök úr által megígért csodás forradalmat és ha az nem köszönt be sürgősen, akkor ők maguk csinálnak olyan forradalmat, amelyet még nem látott a világ... Kérünk kell, hogy a miniszterelnök úr teremtsen rendet ebben a dzsungelben.”

A bírálótat jogos felháborodással utasítják vissza.”

és az új társadalmi rendszert: a hivatásrendiség megvalósítását”. „Túrheterlen, hogy nálunk most is gyermekcipőbe járjon a szociális érzék és utószülött legyen a szociális tett!”, „A haza a legszentebb előttünk, de csupán a keresztény és nemzeti alaptól megélni nem lehet, hanem a kenyérből! A szerzetesek sem a zsolozsmából élnek!” „Aki becsületes munkát akar, fizessen becsületes bért. Aki becsületes bért akar, adjon becsületes munkát.”¹⁷ Ezek tehát szélsőjobboldali jelszavak, de a „hagyományos” magyar fasizmus szélsőséges jelszavai tanulva a német és olasz fasizmustól is. A Hivatásszervezet ideológiája, demagógiája visszanyúlik a keresztényszocializmushoz, s ezt felfrissítették a „modern” fasizmus ideológiájával.

Módszerei is hasonlóak a szélsőséges fasiszta mozgalmakéhoz. A vezetők nem riadtak vissza a „radikális” akciótól sem és bérmozgalmakat, sztrájkokat is szerveztek. 1938 és 1939 ősze között a Hivatásszervezet — kimutatásuk szerint — Szegeden 55 bérmozgalmat szervezett, további 22-t pedig részben. A bérmozgalmak közül több sztrájjal fejeződött be, s az esetek túlnyomó többségében bérjavítást értek el.¹⁸

A Hivatásszervezet tehát arra törekedett, hogy egy széles, átfogó mozgalmat teremtsen. A munkásság megnyerése érdekében mérsékelt keretek között még aktív érdekvédelemre is vállalkozott: eljárta a hatóságoknál és különböző társadalmi intézményeknél, bérminimumra, béremelére és kollektív szerződésre vonatkozó tárgyalásokat kezdeményez, nem az osztályharc, hanem a munkaadóval való megegyezés szellemében, bár olykor hajlandó a munkások bizalmának biztosítása érdekében a sztrájk szervezésére is — különösen ha az már ki is robbant.

Különösen előszeretettel léptek fel a zsidó tőkések ellen. Ügyesen kihasználták a zsidókérdést és rettegetben tartották a zsidó munkáltatókat. Módszerük a következőkből állt: egy meghatározott napon egy páter vezetésével 20—30 egyetemi hallgató megjelent a munkaadónál és bejelentették neki, hogy a munkások bérjavítási követeléssel fognak jönni, s amennyiben a munkaadó ezen követelések teljesítését megtagadná, úgy a munkaadó számára lesz hely az internálótáborban. A munkaadók természetesen megrémülve teljesítették a követeléseket. Az eredmény béremelés, amivel kitűnő propagandát csináltak maguknak. A munkások tekintélyes része zászlajuk alá csatlakozott. A szociáldemokrata szakszervezetek nehéz helyzetbe kerültek. Most eltekintve a hatóság üldözésétől nem tudtak és nem is akartak bekapcsolódni a Hivatásszervezet által vezetett bérmozgalmakba, de a szociáldemokrata munkásoknak azt sem tanácsolhatták, hogy sztrájktrörök legyenek. A szociáldemokrata szakszervezetek tagjainak nagy része is áttment a Hivatásszervezetbe.¹⁹

A Hivatásszervezet az első sztrájkot a kárpitos szakmában szervezte. „A kárpitos segédi kar 5 hónapi szervezőmunka után mind egy szálíg a Hivatásszervezetbe lépett és komoly helytállás után 20—90%-os béremelést kaptak 1938. május 5-től. Vitathatatlanul jogos béremelésüket csak 3 napos sztrájk után sikerült biztosítani. (A szociáldemokratáknak hónapokkal előtte egymás után két sztrájkjuk omlott össze.) Ezzel a kárpitos bérmozgalmmal annak idején a pesti lapok is foglalkoztak: 1. mert a szegedi egyetemi és főiskolai hallgatóság (országos viszonylatban elsőnek) szimpátia megmozdulást szervezett a szegedi kárpitos segédi karon keresztül a szegedi munkásságért, és 2. mert a bérmozgalmat misehallgatással kezdték.”²⁰ A sztrájk

¹⁷ A szegedi Hivatásszervezet három éve.

¹⁸ A szegedi Hivatásszervezet három éve.

¹⁹ A SZDP szegedi titkárnak jelentése a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetésének. 1938. december 7. PI. SZDP titkárság. Vidékilevezetés Szeged; Jelentés a december 19-én megtett szegedi útról. PI. SZDP titkárság. Vidéki levelezés. Szeged.

²⁰ A szegedi Hivatásszervezet három éve.

úgy indult, hogy a munkások a főtitkár vezetésével elmentek misét hallgatni és onnan vonultak a sztrájkтарыra, hol Páter Kerkai emelt hangon jelentette ki, hogy ez a sztrájk jogos és indokolt.²¹

A Hivatásszervezet Szegeden ideiglenesen és a kezdeti időszakban vitathatatlanul jelentős sikereket ért el. Ezt az SZDP helyi vezetői is jelentéseikben elismerték.²² A „Szegedi Új Nemzedék” 1939 elején arról írt, hogy a Hivatásszervezetbe tömörült 8 000 szegedi munkás, Szeged összmunkásságának mintegy 90%-a.²³ Ami nyilván inkább vágy volt, mint valóság.

Mik voltak a mozgalom sikerének okai? Tagadhatatlanul szerepet játszott az SZDP országos és helyi vezetői egy részének opportunistá, a tömegek mozgósítását elvető politikája, s egyes helyi vezetők fogyatékoságai.²⁴

Lényegesebb szerepet játszott az állam, a helyi hatóságok, a katolikus egyház támogatása.

Imrédy miniszterelnöksége idején a „nemzetvezetés” fontossága miatt felmerült egy propaganda minisztérium felállításának szükségessége. Végül is nem szerveztek külön minisztériumot, hanem az 1938. július 11-én tartott minisztertanács Hóman Bálint előterjesztésére elhatározta, hogy a nemzetnevelési szerv kiépítését a miniszterelnökség keretében kezdik meg, s az új szerv, mint a miniszterelnökség V. osztálya (társadalompolitikai osztály) kezdte meg működését.²⁵ Az osztály egyik munkatársának munkaköre a következő volt: „A társadalmi együttműködést zavaró tények és jelenségek megfigyelése, erről szóló értesüléseknek rendszeres feldolgozása. A KALOT, EMSZO, Hivatásszervezet ügyei”.²⁶ Más ilyen jellegű beosztott nincs, akire valamilyen munkás vagy más szervezet ügyei tartoznának. S az a tény, hogy külön foglalkoztak a KALOT, EMSZO és Hivatásszervezet ügyeivel, azt bizonyítja, hogy ez a szervezet állt legközelebb a kormányhoz. Ezt igazolja az is, hogy az osztály különböző tervezeteket készített a miniszterelnök számára ezen szervezetek megerősítésére, befolyásának kiszélesítésére. Az olyan kormányintézkedések, mint az új sajtótörvény és a társadalmi egyesületek hatályosabb védelméről szóló rendelet is gátolta a szocialista mozgalmat. A helyi hatóságok is mindent elkövettek az SZDP és a szakszervezeti mozgalom visszaszorítására, megsemmisítésére. Szociáldemokrata gyűléseket nem engedélyeztek. A Hivatásszervezet demagógiájának ellensúlyozására 1938. július 19-re nyilvános szakmaközi nagygyűlést akartak tartani a munkások között. A rendőrség azonban nem engedélyezte azzal az indoklással, hogy a gyűlés nyilvános jellege túllépné a szakmai gyűlés megengedett kereteit. Az augusztus 27-i móravárosi pártvacsorán pedig a rendőrség egyszerűen nem engedélyezte a felszólalásokat.²⁷

²¹ A szegedi mozgalom története 1938. április 1 — szeptember 15. PI. SZDP titkárság. Vidéki levelezés. Szeged.

²² „... a szociáldemokrata szakszervezetek tagjai szöröstől-böröstől átmennek a Hivatásszervezetekbe...” Jelentés a december 19-én megtett szegedi útról. PI; SZDP titkárság. Vidéki levelezés. Szeged. „A Hivatásszervezetekhez egymás után csatlakoztak az összes szakmák munkásai... A szegedi 11 szakma még 300 munkást sem ölel fel.” Jegyzőkönyv az 1938. december 27-én a szegedi szakmák vezetőivel tartott megbeszélésről. PI. SZDP titkárság, Vidéki levelezés. Szeged. Ezek a korabeli jelentések kétségkívül túloznak is. Éppen a Hivatásszervezetek kezdeti és gyors sikerétől megijedve a veszély nagyságát felnagyítják s ez tükröződik ezekben a korabeli jelentésekben.

²³ Szegedi Új Nemzedék 1939. január 22.

²⁴ „Lajner elvtársunk betegeskedésének ideje alatt a vezetőség egyes tagjai cezaromániába estek, mindenki főmufti akart lenni és egymást diszkreditálták, ahol csak lehetséges volt.” A SZDP szegedi titkárságának 1938. december 20-i levele Horváth Pálhoz (textilszakszervezet) PI. SZDP titkárság. Vidéki levelezés. Szeged.

²⁵ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1938. július 11., 27.

²⁶ OL. ME. Társadalompolitikai Osztály 1. csomó.

²⁷ A szegedi mozgalom tört. 1938. ápr. 1—szept. 15. PI. SZDP. titkárság. Vidéki levelezés. Szeged.

Az SZDP szegedi titkára jelentette 1938. december 7-én: „A pártszervezeti élet megélénkítése, helyesebben kielégítő működése változatlanul súlyos feladat, amelynek azonban rajtunk kívül álló okai vannak. Ezidő szerint sem összehívásokról, sem pedig pártszervezeti vezetőségi üléseket hatósági engedély hiányában nem tarthatunk. Funkcionáriusaink egyénileg igyekeznek fenntartani a kapcsolatot tagjainkkal, ami természetesen nem lehet teljes mértékben eredményes.”²⁸

Ugyanakkor a Hivatásszervezet a város bármelyik területén bármikor tarthatott gyűléseket, szakmai gyűléseket, amelyeken a legdurvább rágalomokkal illethették az SZDP-t. A rendőrhatalom nem korlátozta gyűléseik számát.

A munkaadók nagy része, a hatóság, a klérus teljes támogatásban részesítette a Hivatásszervezetet. Azokat a munkásokat, akik önként nem voltak hajlandók a Hivatásszervezetbe belépni, erőszakos eszközökkel — a munkából való elbocsátás kilátásba helyezésével — kényszerítették, hogy vegyenek részt a szervezet munkájában.²⁹ A különböző városrészekben elhelyezett katolikus kultúrházak a Hivatásszervezet rendelkezésére álltak. Ezekben a kultúrházakban a fiatalság táncolhatott, szórakozhatott, műkedvelő előadásokat tarthatott, a havi tagsági díj csupán 20 fillér volt. A Hivatásszervezetbe belépőknek kezdetben tagsági díjat nem kellett fizetni, csak a belépési nyilatkozatot kellett aláírni, később heti 10 fillért fizettek a tagok, de ezt is „önkéntes hozzájárulásként”. A Hivatásszervezet szövetkezetet is létesített, ahol a munkások olcsóbban kapták az árukat. A szövetkezet kb. havi 40 ezer pengő költséggel dolgozott.³⁰

Ezek a lehetőségek és kedvezmények a munkások, különösen a kevésbé öntudatos munkások nagy részét a Hivatásszervezethez való csatlakozásra csábították.

Előnyre szolgált a Hivatásszervezetnek az is, hogy volt helyi sajtója. A „Szegedi Új Nemzedék” ez a hírhedt uszító, fajvédő, klerikális lap rendelkezésükre állt.

A gátlástalan demagógia, a bérmozgalmak, sőt sztrájkok sikeres szervezése is segítette a mozgalom kiterjedését.

Igyekeztek megnyerni az SZDP és a szakszervezetek helyi vezetőit, aktivistáit is, nyilván abban a reményben, hogy azok a tagságot is magukkal viszik. Közülük nagyon sokan át is léptek a Hivatásszervezetekbe.³¹

1938 végén a Hivatásszervezet kilépett bölcsőjéből és megkezdte a szervezést Miskolcon és Debrecenben is.³²

Katolikus „munkásszervezkedés” ebben az időben a fővárosban is folyt, amely

²⁸ Jelentés a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének PI. SZDP titkárság. Vidéki levelezés. Szeged.

²⁹ Így erőszakolták be az Újszegedi Kendergyár munkásainak tekintélyes százalékát. Lásd; Fehér István: A szegedi munkásság harca a második világháború idején. Párttörténeti Közlemények. 1964. június 61. old.

³⁰ Jegyzőkönyv 1938. december 27-én a szegedi szakmák vezetőivel tartott megbeszélésről. PI. SZDP titkárság. Vidéki Levelezés Szeged. Ebben olvashatjuk még a következőket: „Eleinte az iparügyi minisztérium pénzelté őket, ma pontosan nem lehet tudni, de az egyházak és bizonyos hatóságok igen.”

³¹ „Jelenleg úgyszólván valamennyi szakma vezető pozíciót a mi renegáltjaink töltik be...” — írta a szegedi titkár. Az SZDP szegedi titkárnak levele Horváth Pálhoz PI. SZDP titkárság vidéki levelezés. Szeged. A Hivatásszervezet vezetői a titkárt is megkörnyékezték. „A szakmai vezetővel tartott megbeszélésen kívül még külön megbeszélésünk volt Földes titkárral... Bejelentette, hogy néhány nappal ezelőtt Nagy Balogh Péter a Hivatásszervezet egyik vezetője felhívta magához és felszólította, hogy lépjen át hozzájuk 300 Pengő kezdő fizetéssel, hagyja ott a szocialistákat és garantálja, hogy megfelelő vezető pozíciót biztosítanak neki. Ezt természetesen visszautasította, mire a páter megígérte, hogy akkor megkezdődik a harc és nyugodt lehet, hogy 2 hónapon belül lefogják... Már az utcán is volt inzultusban része.” Jegyzőkönyv az 1938. december 27-én a szegedi szakmák vezetőivel tartott megbeszélésről. PI. SZDP titkárság. Vidéki levelezés. Szeged.

³² Jelentés a december 19-én megtett szegedi útról, PI. SZDP titkárság. Vidéki levelezés. Szeged.

a szegedinek testvérmozgalma volt. A mozgalom neve: Actio Catholica Egyházközségi Munkásszakosztály, röviden EMSZO. A szervezkedés 1936 tavaszán indult meg az érseki helynök kezdeményezésére, a mozgalom lelke itt is egy jezsuita szerzetes lett.³³

Pontosabban a két mozgalom egy időben indult, s az első időszakban a szervezésben, a módszerekben, az „elvekben” nem sok eltérést mutattak. Az EMSZO nagyobb arányú szervezése szintén 1938. közepe felé indult meg. A cél a munkásság világnézeti nevelése, előkészítése a korporációs rendszerre. Lapjuk 1938 elejétől az „Új Szociális Rend”, 1938 végétől az „Új Rend”.

Programjukat a következőkben határozták meg: „Hitvallásunk egész világos: teljes szociális reform kell. Az alkalmi segítgetések, munkabér és munkaidő szabályozások csődöt mondanak, mert nem hoznak komoly változást a munkásság életében. Hiába minden csatazaj, ha nincsen fórum ahol egyenrangú félként tárgyalhatnánk minden munkaadóval.

A holnap feladata: új alkotmányt adni a gazdasági életnek, kiépíteni a demokratikus gazdasági rendiséget, amelynek igazi népképviselőiben a munka uralkodik. Ehhez hatalmi erő szükséges! Amíg pedig a holnap rendszere jön, addig meg kell lennie a pillanatnyi érdekvédelemnek. Közel 50 éve a szakszervezet végzi ezt a feladatot változó szerencsével.

Szakszervezet, mint a munkásság érdekvédelmi alakulata sokat veszített az eleinte képzelt jelentőségéből. Sokszor nem bizonyult hatékonynak. Szegedi testvérmozgalmunk városi hivatásszervezetei nem mások, mint krisztusi és hazafias szellemű vaserejű szakszervezetek...

Merre visz az út? A hivatásrendiség irányába! Követelésük szerint: állíttassanak fel intézményesen minden munkáscsatlakozási és arányos teherviselési kötelezettségével a munkásság testületei is az Ipartestületek, Iparkamarák keretein belül, a munkaadók testületeivel párhuzamosan. Vagyis az a jog és kötelesség, ami a munkaadókra vonatkozik az Ipartestületek és Iparkamarák körül legyen kiterjesztve a munkásságra is, hogy neki is meg legyen a hivatalos és intézményes érdekvédelmi szerve.

Egyszerűen így hangzik a célkitűzés. Nem megoldás csak apró lépés előre!! De komoly lépés! Az ügyet mi sem vesszük le a napirendről, hanem figyelemmel kísérjük. Magunk pedig készülünk, hogy belőlünk váljanak ki minden körülmények között a munkásság keresztény önvédelmének, szakmai szervezeteinek igazi, friss és odavaló vezetői.”³⁴

Jelszavuk: Harc a nemzeti, szociális és keresztény Magyarországért! Törekvéseik rugója és célja: Nagymagyarország és a „galíciaiak”, a zsidóság hatalmának megtörése.³⁵

Üdvözlük az első zsidótörvény-javaslatot, követelik, hogy a kormány diktáljon nagyobb tempót a szociális törvényeknek, mielőbb építse ki a munkáskamarákat és számolja fel a „magyarsággal és kereszténységgel szöges ellentétben álló nemzetközi és materialista mozgalmakat.”³⁶

Jellemző volt, hogy mindazok a kormánytervek, amelyek részint a parlamentben, részint pedig a kormánypárt nyilvános gyűlésein Imréd és Bornemisza szájából elhangzottak: hivatásrendi társadalom, munkáskamara, a munkásság szabadideji szó-

³³ Tiry László: EMSZO és KALOT. Magyar Szemle 1938. október.

³⁴ Új úton a munkásharc! Új Szociális Rend 1938. április.

³⁵ Közi—Horváth József: Harc a nemzeti, szociális és keresztény Magyarországért! Új Szociális Rend 1938. május.

³⁶ Új Szociális Rend 1938. május.

rakozása, a sztrájkjog rendezése, a szocialista szakszervezetek betiltása, stb., először a Hivatásszervezet, az EMSZO nyilvános gyűlésein „munkásszájából” hangzottak el követeléseként. Ezzel a kormány, mintegy hivatkozhatott arra, hogy azok a törvényalkotások, és készülő törvényjavaslatok, amelyek a munkásság a szocialista szervezetek ellen irányultak alulról, a munkásság részéről elhangzott követelésekre jönnek létre.

1938 közepéig az EMSZO-nak csak Budapesten és környékén voltak szervezetei. Arról írtak, hogy szervezeteik száma 1936 áprilisában 10, 1937. áprilisában 30, és 1938 áprilisában 53. A következő lépésként az „országshódítás”-t tűzték ki. Ennek lett volna első nagyobb lépése az 1938. május 15-én a Tattersallban tartott EMSZO nagygyűlés, amelyen „25 ezer helyett, majd 30 ezer munkás sorakozott fel.”³⁷

Az EMSZO elsősorban abban különbözött a szegedi Hivatásszervezettől, hogy ez egyházkerületileg szervezkedett, s nem szakmánként, s nem „gazdasági” szervezkedés volt. A szegedi sikereket látva az EMSZO is elhatározta: „Mozgalmunk következő lépése a gazdasági szervezkedés lesz. Mi is rálépünk a hivatásszervezkedés útjára és győzni fogunk.”³⁸

A nagyobb arányú propaganda és szervezkedés 1938 őszén indult meg. Az EMSZO október 23-án a Pesti Vigadóban rendezett gyűlést. November 6-án pedig mint láttuk a szegedi Hivatásszervezettel tartott a KALOT és EMSZO közös megmozdulást. November 6-án Csepelen volt EMSZO gyűlés, itt a szervezet november 27-én formailag is megalakult. November 20-án Újpesten és Pestimréen volt gyűlés. Pestlőrincen a november 23-ra tervezett gyűlést a rendőrhatalóság betiltotta. A miskolci „keresztény ifjúsági front” november 27-én rendezett gyűlést. „Kiállításaink Budapesten, Szegeden, Miskolcon, Székesfehérváron és a főváros környékén robbanó erővel hatottak. Az elmúlt 8 hét alatt többet írtak és viatkoztak rólunk Magyarországon, mint az egész múltunk alatt összevéve. Máról-holnapra feltört egy új mozgalom, a Magyar Cél szervezett tábor: EMSZO, KALOT és Hivatásszervezet.”³⁹ 1939 elején az EMSZO a KALOT és a Hivatásszervezet „Magyar Cél” címen megjelentette közös programját.

Ez az új katolikus munkásszervezkedés egyes helyeken, elsősorban Szegeden ért el eredményeket. Imrédynek 1938 őszén, 1939 elején voltak olyan tervei, hogy az általa létrehozandó Magyar Frontba majd a Magyar Élet Mozgalomba annak alakjaként az 1938-as Kör mellett az EMSZO-t a KALOT-ot és a Hivatásszervezeteket is bevonja.⁴⁰ Tehát az általa elképzelt fasiszta tömegmozgalomnak a kispolgárság

³⁷ Új Szociális Rend 1938. május, június.

³⁸ Új Szociális Rend 1938. szeptember.

³⁹ Új Rend 1938. december. Az Új Szociális Rend-et októberi számában közölt „Totális állam — csodaszer” című „az ország külpolitikai érdekeit veszélyeztető” közleménye miatt 3 hónapra betiltották, amely februárban járt le, de közben elveszett a lapengedély is, amelyet újra meg kellett kérvenyezni, s 1939. március 31-én kapták kézhez a lapengedélyt. Az Új Rend első száma 1939. április 5-én jelent meg. A decemberi Új Rend mint az EMSZO hivatalos röpirata látott napvilágot, amelyből csak ez az egy szám jelent meg.

⁴⁰ Magyarság 1938. november 8. Az Új Szociális Rend 1938. októberi száma írta „Őszinte szó vitéz Imrédy Bélához” c. cikkében: „Alig 2 hete az egyik déli lap hasábjain magyarázat jelent meg. Eszerint azok között a friss magyar erők között, amelyeket a miniszterelnök úr a magyar életbe bekapcsolni kívánt, ott volt az EMSZO mozgalom neve is. Mi azóta hallgatunk. Arról szó sem lehet, hogy mi bárhová is elszegődjünk, de közösen vallott célok valóra váltásában kezünket nyújtjuk... Miniszterelnök Úr döntsön és egyedül a dolgozó népre építsen.” A Magyarság 1938. november 9-i száma arról tudósított, hogy a KALOT és EMSZO megtagadta a Magyar Fronttal való együttműködést. A Pesti Hírlap 1939. január 12-i száma szerint Imrédy miniszterelnök fogadta Dr. Csik József képviselőt, Székely János, Szabó József és Movik Zsigmond keresztényszocialista szakszervezeti vezetőket és tájékoztatta őket a munkásság szerepéről a MÉM keretében. A küldöttség megleléssel vette tudomásul a miniszterelnök célkitűzéseit, amelyekkel a munkásszervezmény keresztény és nemzeti alapra kívánja helyezni, s felajánlotta a munkásság közreműködését.

mellett a „katolikus munkásmozgalom” lett volna a munkásbázisa. Ennek érdekében szép szölamokat is hangoztattak a munkásság felé. Imrédy az ónodi kerületben tartott „nagy programbeszédében” kijelentette: „Az ipari munkásság kérdése a nyugati államokban egyike a legfontosabbnak, de nálunk is, akik már félig—meddig ipari ország kezdünk lenni, mind fontosabb ez a probléma. Különös gondot kell fordítani az ipari munkásság életére, életfeltételeire, különösen arra, hogy az ipari munkásság a nemzet életében elfoglalja az a szerepet, amelyre méltán hivatva van. Sajnos sokáig nem foglalkoztunk az ipari munkásság kérdéseivel és ezért került a munkásság vezetése nem odavaló kezekbe... Meg vagyok róla győződve, és számos jelét látom annak, hogy az ipari munkásság tudatára ébred annak, ott is ahol ennek még nem volt tudatában, hogy elérkezett a nemzet életébe való szerves bekapcsolódásának az ideje. Meg vagyok győződve róla, hogy a legrövidebb időn belül ott fogjuk látni velünk egy táborban az egész ipari munkásságot.”⁴¹

Teleki Pál miniszterelnöksége alatt is tovább folytatta a munkásság soraiba való behatolást a szegedi Hivatásszervezet és a Budapestten tevékenykedő EMSZO. Mint később látni fogjuk a Teleki-kormány is sokat foglalkozott ezzel a szélsőjobb-
oldali, de nyilasellenes „munkásszervezkedés” támogatásával, megerősödésével. Teleki egyik választási gyűlésen kijelentette: „A munkásságot fel kell szabadítani a szervezeti terror alól és átvezetni a keresztény magyar társadalomba.”⁴² Ebbe a koncepcióba jól beillett a Hivatásszervezet tevékenysége.

A munkásság megnyerése érdekében a szegedi Hivatásszervezet azt is elhatározta, hogy a „szegedi munkásság nemzeti érzésének és nemzetihez tartozásának” bizonyítására a „nemzeti munka ünnepévé” avatja május elsejét. A „munkásság” kérésére 1939. május 1-én P. Nagy Tőhötöm csendes misét mutatott be a Fogadalmi templomban, amelyen megjelent a főispán és a polgármester is. A mise után az újszegedi ligetben folyt le a majális. S utána megint tovább folyt a „kemény és háládatlan érdekvédelmi tevékenység.” 1939 nyarán P. Kerkai és P. Nagy miután a „nekiindítás hatalmas és emberfeletti munkáját elvégezték” átadták a vezetést a civil vezetőknek. A mozgalomban tiszttséget nem vállaltak.⁴³ Nyilván ezzel is vonzóbbá akarták tenni a szervezetet a munkásság előtt.

A szegedi sikereken felbuzdulva az EMSZO is úgy látta, szükség van arra, hogy a „megkezdett úton tovább haladjon.” Még 1938 utolsó hónapjaiban elhatározták, hogy a világnézeti és agitációs kultúrunka mellett kiépítik az érdekvédelmet is. „Ez a feladat a dolgozó nép kiszolgáltatott helyzetéből, a munkás-sorsból önként következik... Csak egy átütő kikezdés van az országban: a Szegedi Munkásság Hivatásszervezete. Krisztusi és magyar alapon alig 2 esztendő alatt 27 béremeléssel közel félmillió pengő bértöbbletet vívott ki e bérmozgalom a szegedi munkásságnak. Ez a friss lendület és bátor vállalkozó szellem hozott bennünket össze már régebben... Tehát döntöttünk! Budapestten, de országosan is ezt a vágányt kell követnünk.”⁴⁴

Megalakították a Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezetét, amelyet a belügyminiszter 1939. május 20-án 106. 285/1939/VII. szám alatt hagyott jóvá.⁴⁵ Má-

⁴¹ Függetlenség 1938. december 31. Jaross Andor tárcanélküli miniszter Imrédy egyik legbensőségesebb híve egyik beszédében mondotta: „Beteg az a társadalom, amely saját munkásosztálya érdekeinek tekintetbevétel nélkül gondol politikát csinálni. A magyar munkásság óriási tömege értékes rétege a magyar társadalomnak, s biztosítani kell számára nemcsak a kenyeret, hanem azon túl a teljes társadalmi megbecsülést. De ezen felül be kell juttatni a magyar munkást minden-
hová, ahol a magyar sors intézéséről szó lehet.” Függetlenség 1938. december 6.

⁴² Magyar Nemzet 1939. május 12.

⁴³ A szegedi Hivatásszervezet három éve.

⁴⁴ Elindult a Hivatásszervezet! Új Rend 1939. április 5.

⁴⁵ Új Rend 1939. június 5. Az alapszabály jóváhagyásával kapcsolatban a miniszterelnökség

jus 1-én alakult meg a Hivatásszervezetek Országos Központja. Három ágazattal, illetve főtítkársággal működött: ipari- kereskedelmi, agrár, valamint értelmiségi dolgozók főtítkársága. Az EMSZO és az MDOHSZ két külön szervezet volt. Az EMSZO vallási- kulturális, a MDOHSZ pedig érdekképviselői. Az EMSZO lapja fel is hívta tagjait, hogy lépjenek be a Hivatásszervezetbe, amely a keresztény munkások gazdasági érdekeit képviseli.⁴⁶

A MDOHSZ létrehozásának előzményei még az 1938-as évre nyúlnak vissza, az Imrédy-kormány időszakára. 1938. december 31-én Varga László jezsuita páter felkereste Mihalovics Zsigmondot, az Actio Catholica igazgatóját, hogy hivatalosan is bejelentse neki a hivatásrendi mozgalom megindítását. Közölte továbbá, hogy akciójukat Esztergom már jóváhagyta, és a belügyminisztériumban is folyamatban van az alapszabály engedélyezése. A kezdeményezők elképzelése szerint a MDOHSZ nem állana nyíltan egyházi irányítás alatt, nem öltene kizárólagosan katolikus jelleget, hanem az EMSZO-ban és egyéb katolikus szervezetekben kitermelt világi vezető gárda állana az élen, és a protestáns munkások beszerzését is feladatául tűzné ki.⁴⁷ A miniszterelnökség társadalompolitikai osztályának egyik, Kovrig Béla által készített, s 1939. február 25-én kelt Teleki miniszterelnökhöz terjesztett írása⁴⁸ elmondja, hogy 1938-ban az EMSZO és a KALOT értékes szervező munkát fejtett ki a kisemberek, különösen a katolikus munkástömegek szervezése terén. A Felvidék déli részének Magyarországhoz való csatolása után működésükbe bekapcsolódott a SZKIE (Szlovákia katolikus ifjúsági egyesülete). Ezeknek az egyesületeknek a vezetőségei arra a meggyőződésre jutottak, hogy ezen szervezetek nem alkalmasak arra, hogy vezetésük alatt tagjaik politikai, társadalmi és érdekvédelmi tevékenységet fejtsenek ki, minthogy a szervezetek az Actio Catholica tagjai, szervesen hozzásimulnak az egyházközösséghez; a KALOT pedig papi irányítás alatt működik. Ezért ezen egyesületek papi vezetőinek kezdeményezésére az a terv alakult ki, hogy ugyanazok a tömegek, amelyek hitbuzgalmi és valláserkölcsei életüket az EMSZO-val, a KALOT-tal és a SZKIE-vel kapcsolatban élik, politikai és érdekvédelmi tevékenységüket más, de mindenképpen az egységes megnyilatkozást biztosító közös szervezetben folytassák. Ez az elgondolás vezetett a Dolgozó Magyarok Szövetségének (DOM) kialakításához. „Ennek az a feladata lenne, hogy tömegerejével sürgesse a keresztény társadalomszemléletnek megfelelő társadalomszervezést az osztályharcos szervezeti formák helyében Hivatásszervezetek kialakulását és a szélsőséges irányzatok törekvései helyett a magyarság hagyományos életformáinak megőrzését.” Imrédy biztosította az EMSZO, a KALOT és a SZKIE vezetőit arról, hogy teljes erejével támogatja ezt a szervezkedést. Elképzelése az volt, hogy a DOM kispolgári és munkásszervezete, érdekvédelmi és érdekszolgálati alakulata lenne a Magyar Élet Mozgalomnak, amelynek gyakorlati politikai feladata az lenne, hogy megküzdjön a szociáldemokráciával és magához rántsa azokat a keresztény munkás tömegeket, amelyek

társadalompolitikai osztálya megjegyezte, hogy nemrég hagyták jóvá a Magyar Munkások Nemzeti Szövetsége alapszabályait (a belügyminiszter 1939. március 23-án hagyta jóvá.), amelyet a Keresztény Nemzeti Liga pártfogolt és a miniszterelnökség is véleményezett és most sürgeti az Ipari Munkások Egyesülete alapszabályainak láttamozását, amelyet a miniszterelnökség ugyancsak véleményezett, úgy, hogy a megalakítandó Hivatásszervezettel együtt három új munkásszervezet létesülne. A Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezetének alapszabály tervezetére észrevételek. OL. ME. Társadalompolitikai Osztály 4. cs.

⁴⁶ Új Rend 1939: július 5.

⁴⁷ Sipos Péter: Harc a szakszervezetekért a harmincas évek második felében. Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéről. Táncsics Könyvkiadó. Bp. 1969. 377. l.

⁴⁸ A m. kir. miniszterelnökség V. osztályának sürgős akciói. OL. ME. Társadalompolitikai Osztály 1. cs.

ilyen komoly társadalmi öntevékenységek hiányában a szociáldemokrata szakszervezetek bomlása esetén átcsapódnék a nyílas mozgalomhoz. Imrédy figyelembe vette azt is, hogy Hivatásszervezetek törvényes alapon való létesítése esetén erős választási küzdelmek indulnának meg a Hivatásszervezetek autonómiájának megválasztásakor, amelyre tekintettel már most elő kell készíteni olyan erőteljes tömegmozgalmakat, amelyek felvehetik a küzdelmet a szocialista és nyílas irányzatokkal. Az utolsó kormányválság idejére esett a DOM alapszabályának és állami szubvenciójának megbeszélése, ezért Imrédy közölte, hogy nem tartaná helyesnek utódját különösen a szubvenció kérdésében kész helyzet elé állítani, ezért tájékoztatja ezekről a kérdésekről az új miniszterelnököt. Kovrig kéri Teleki miniszterelnököt, hatalmazza fel, hogy minden hivatalos fórumon reá való hivatkozással szorgalmazhassa az alapszabályok jóváhagyását és a jóváhagyás után a rendelkezési alapról erre a célra megfelelő anyagi erőt bocsásson rendelkezésére. Szerinte ez a szükséges megfelelő anyagi erő a meginduláshoz 5000 pengő, később pedig havonta 2000 pengő támogatás.

Teleki választását közvetlenül nem ismerjük, de az a tény, hogy az alapszabályokat már mint a MDOHSZ alapszabályait jóváhagyták, és újabb terv született a miniszterelnökség társadalompolitikai osztályán a Hivatásszervezet, az EMSZO és a KALOT támogatásáról azt mutatja, hogy Teleki helyeselte ezeket az elképzeléseket. Az említett tervezet⁴⁹ rámutatott, hogy mindhárom egyesület vezetőségével egy héten keresztül naponta megtárgyalta a szervezetek helyzetét, lehetőségeit, kifejlődésének feltételeit. Szerinte kétségtelenül az eddig élvezett állami támogatással és az alapszabályokban biztosított jogi alapon ezek a szervezetek sokkal nagyobb és gyorsabb fejlődésével számolhatnak, mint amivel a szociáldemokraták szervezésénél volt tapasztalható, nem is szólva a keresztény szocialisták szervezeteinek „lassú és sokszor gyökértelen fejlődéséről.” A szociáldemokraták azonban — mutatott rá — hazánkban 50 esztendő alatt fejlődtek számottevő tényezővé és a keresztényszocialisták mögött is már 30 esztendő múlt van. Ha azt akarják, hogy a keresztény szellemű nemzeti szervezetek a szociáldemokratáknál és a keresztényszocialistáknál nemcsak gyorsabban, átfogóbb társadalmi befolyással fejlődjenek, hanem hónapokon belül olyan szervezetekké is izmosodjanak, amelynek szellemén megtörik minden „kártékony befolyás” és amely alkalmas arra, hogy a területi és nem területi önkormányzati (nyilván a hivatásrendi kamarai testületekről van szó) választások során közreműködésük eredményeként nemzeti szempontból előnyös legyen az önkormányzatok összetétele, akkor gyorsabb fejlődést kell sürgetni.⁵⁰

A „Jelentés” szerint ennek a gyorsabb ütemű fejlődésnek előfeltételei: mindezekelőtt az EMSZO és a KALOT tagjainak túlnyomó nagy része minél gyorsabban tagjává váljék a Hivatásszervezetnek, s a tagok állandó érdekvédelmével és érdekszolgálatával is igazolják, hogy érdemes a Hivatásszervezetbe belépni. A taggyűjtésnek, és tagdíjfizetésnek ez a szervezeti megalapozása egyik fontos feltétele a szervezetek gyors fejlődésének. Az egész szervezkedés értéke azonban attól függ — húzta alá, — hogy fenn lehet-e tartani azt a szellemet, amelyből ezek a szervezetek sarjadtak, lehet-e ezen szervezeteket irányító önkormányzat és vezető munkakörök számára „mélységesen keresztény szellemű, az ország szabadságáért rajongó, a keresztény szociálistpolitikában járatos” utánpótlást nevelni, mert csak ebben az esetben lehet biztosítani a szervezet egészséges irányú fejlődését és azt, hogy egyik-másik

⁴⁹ Jelentés: A Hivatásszervezet, az EMSZO és a KALOT támogatásáról. OL. ME. Társadalompolitikai Osztály 4. cs. Dátum és aláírás nélküli gépirásos másolat. Már az alapszabályok jóváhagyása után készült, valószínűleg szintén Kovrigtól származik.

⁵⁰ Ez azt mutatja, hogy ekkor az elképzelés az lehetett, hogy a hivatásrendeknél, a munkáskamaráknál az „önkormányzatot” valamilyen formában meg kívánták hagyni.

tagszervezetük nem fog éppen arra a vágányra átsiklani, amely az alapcélkitűzéssel homlokegyenest ellenkező irányba vezet. Ezért növelni kell az EMSZO szemináriumok és agitátorképzők számát, és biztosítani kell azt, hogy ezeknek jól kiválogatott vidéki hallgatói néhány héten keresztül szinte ingyen részesüljenek a szellemi kiképzésben. Rámutatott a „Jelentés”, hogy mivel az EMSZO az egyház szervezetéhez simuló intézmény, és elsősorban az egyház feladatait és érdekeit hivatott szolgálni, s ezért is elsősorban az egyház feladata annak fenntartása. Éppen ezért az állam — jóllehet az EMSZO „szellemi fejlesztése és terjesztése a nemzeti közszellem nemesítésén keresztül az állam eszmét is szolgálja” — legfeljebb fele annyi támogatást nyújtson az EMSZO-nak, mint amennyit ez az egyháztól élvez, de semmi esetre sem többet, mint amennyit az EMSZO a nemzetnevelési szemináriumra fordít. (Legfeljebb havi kb. 1000 Pengőt.)

Ezután elmondotta, hogy Varga Lászlóval és Freesz Józseffel megbeszélte a fenti elgondolást és közösen elkészítették e szervezetek összes illetékes tényezőinek konzultációja után azt a számvetést, amelyből a következő anyagi támogatás megítélésük szerint alkalmas arra, hogy „egy fél esztendő alatt a szervezetek teherbíróképes oszlopai legyenek magyar életünknek.”

Egy éves költségvetést készítettek el, amelyet felerészben az állami támogatás fedezne. Már ebben az első évben is a kiadások felét a tagdíjbevételemből kell fedezni, a rákövetkező esztendőben legfeljebb a költségek egynegyede fedezendő állami támogatással, majd minden állami támogatás nélkül működjék.

A költségelőirányzat félévre szól, mert az ügyviteli költségek másik felét (másik félévi összeget) a tagdíjbevételekből kell fedezni. Tehát az induláskor az első félév teljes összegét az állam fedezné.

A támogatásra tervezett összeg jelentős volt: 140.960 pengő. Ezt a következő részletezésben kívánták felhasználni:

A Hivatásszervezet a 16 iparosodott vidéken állítana fel titkárságot, s ez összesen 59.040 pengő támogatást kapna.

A Hivatásszervezet agrár-tagozatának a mezőgazdasági kamarák székhelyén tervezett szervezetei 18.390 Pengőt.

Az EMSZO tanfolyamainak finanszírozására félévre összesen 6 000 Pengőt szántak.

A Hivatásszervezet számára munkásotthonokat is kell biztosítani. Nagy-Budapest munkástömegeinek „gyors megfogása” csak akkor lehetséges, ha a Hivatásszervezet központján kívül a munkásnegyedekben vannak olyan munkásotthonok, ahová taggyűjtés, szervezés és nevelés céljára a munka után a kis embereket össze lehet vonni. Ezek 2—3 szobából álló külteleki munkás-kaszinók lennének. A szociáldemokraták is számos ilyen összejöveteli hellyel rendelkeznek. Budapesten 10 és a Budapest-környéki munkásvárosokban egy-egy munkásotthont kell biztosítani. Vezetője egy titkár lenne, az EMSZO által nevelt hivatásszervezeti alkalmazott, azzal a feladattal, hogy „szellemileg befolyásolja az ott megforduló munkásokat és vitatkozásait irányítja.” A munkásotthonok felállításával kapcsolatos bérleti költség-támogatás összesen 37 050 Pengő.

Kell biztosítani egy Hivatásszervezeti Értesítőt, mint hetilapot. A Hivatásszervezet mint tömegmozgalom nem nélkülözhet egy ilyen hetilapot, miként a szociáldemokraták nem nélkülözhetnék a Szakszervezeti Értesítőt. (A Szakszervezeti Értesítőt 1939. január 1-el betiltották.) Ha a mozgalom egészséges, ilyen lap 3 hónap után a szervezet erejére támaszkodva el kell tartsa önmagát, ezért a megindulással járó költségeken felül csak 3 havi költséggel számolnak, amely összeg 20.480 Pengő.

Tehát meglehetősen részletes, mindenre kiterjedő pénzügyi és ezen túl politikai

tervet készítettek. Hogy ebből mi valósult meg, ezek a szervezetek milyen összegű tényleges támogatásban részesültek arra adataink nincsenek. (Pl. A tervezett hetilap nem jelent meg.) Egyébként 1939. szeptember 1. a második világháború indulása új helyzetet teremtett.

A Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezetének vezetőségi tagjai voltak: P. Varga László S. J., Freesz József érseki titkár, Meggyesi Sándor igazgató-tanító, Vida István jogszigorló. Az EMSZO vezetőségi tagjai: Freesz József érseki titkár, Kovács Ferenc, Vida István jogszigorló, Radzik János műszerész, mind budapesti lakosok.⁵¹ Tehát ketten, mind a Hivatásszervezetnek, mind az EMSZO-nak egyaránt vezetőségi tagjai voltak. Ezen „munkásszervezetek” vezetői papok, jogszigorló, tanító. Radzik János műszerészről nem derül ki, hogy alkalmazott-e vagy önálló.

A Hivatásszervezet alapszabálya szerint „A szervezet célja a kötelékébe tartozó helyi (községi, városi) szervezetek tagjainak gazdasági és szociális érdekvédelme és szolgálata, az egyetemes nemzeti szempontok, a keresztény szolidaritás és igazságosság szellemében.” Céljainak elérése érdekében: eljár a hatóságoknál, társadalmi intézményeknél, munkaadóknál, stb., továbbképző és átképző tanfolyamokat rendez, tagjainak gazdasági védelme érdekében megállapodásokat és kollektív szerződéseket köt, a munkaviszonyból származó vitás ügyekben a tagokat díjtalan jogvédelemben részesíti, tagjait ingyenes munkaközvetítésben részesíti, a rendelkezésre álló keretek között a rászoruló rendes tagokat segélyben részesíti, kiadványokat, lapokat, folyóiratokat ad ki, lehetővé teszi a sportok különböző ágainak művelését, dalárdákat, zenekarokat, szavalókórusokat és műkedvelő csoportokat létesít, tanulmányi és szórakoztató kirándulásokat rendez, érdekvédelmi és jóléti intézmények és nyaralótelepek stb. létesítését támogatja. Budapesten országos központot, a kerületekben és vidéken helyi szervezetet, továbbá nagyobb városokban és ipartelegeken szakmai, ill. üzemi csoportokat létesít, a vármegyék székhelyein megyei központokat állít fel.⁵² A Hivatásszervezet tehát felépítésében is megközelítette a szociáldemokrata szakszervezeteket és mindazon feladatokat el kívánta látni — a sztrájkok szervezése kivételével — amelyeket ezek a szakszervezetek végeztek, csak éppen „az egyetemes nemzeti szempontok, a keresztény szolidaritás és igazságosság szellemében.”

A Hivatásszervezet követelte a munkáskamarák megvalósítását, amely a Hivatásszervezeten alapulna.⁵³

A Hivatásszervezet jelvénye három egymást keresztező kalapács, tehát jelvényében is a munkásság szimbólumát választotta.⁵⁴

Az EMSZO lapja az „Új Rend”⁵⁵ mellett, a katolikus napilap az „Új Nemzedék” hasábjai is rendelkezésére álltak a Hivatásszervezetnek.

A Hivatásszervezet elvileg ellenezte a sztrájkot, s Szeged kivételével ilyen nem szervezett. Ugyanakkor ha sztrájk robbant ki az „antiszociálisan gondolkodó”

⁵¹ OL. ME. Társadalompolitikai Osztály 4. cs.

⁵² OL. ME. Társadalompolitikai Osztály 4. cs.

⁵³ „A Hivatásszervezet nem merülhet ki pusztá toldozás-foldozásban mert a Hivatásszervezetből kell kialakítani a hivatásrendi kamarákat, amelyek a gazdasági rendszerváltozás gyökeres megvalósítását jelentik. Első követelésünk, közvetlen célunk és eredményünk: a munkáskamara lesz.” Elindult a Hivatásszervezet! Új Rend 1939. április 5.

⁵⁴ A miniszterelnökség társadalompolitikai osztálya helytelenítette, hogy a jelvény három kalapács legyen. „A kalapácsot, mint egyesületi és pártjelvényt eddig főként az SZDP elveit valló szakszervezetek és politikai pártszervezetek használták az ipari munkások jelvényeként. Mint-hogy a tagok között nemcsak ipari, hanem mezőgazdasági és szellemi munkások is lesznek, célszerű lenne, ha a Hivatásszervezet jelvényét ezek figyelembevételével állapítanák meg.” A Dolgozó Magyarok Országos Hivatásszervezetének alapszabálytervezetére észrevételek. OL; ME. Társadalompolitikai Osztály 4. cs.

⁵⁵ Az Új Rend havonta egyszer, 5-én jelent meg.

munkaadók üzemében — mint látni fogjuk — igyekezett utólag ebbe bekapcsolódni, a munkások „jogos” követeléseit felkarolni, elsősorban azokat, amelyek „pár fillérért” megvalósíthatók és a munkaadónál, s főleg a minisztériumban eljárni, hogy némi eredmény elérése után a sztrájkot leszerelje. Céljuk nyilvánvalóan az volt, ha már sztrájk keletkezett, ezt használják fel a munkások megnyerésére, a mozgalom kiszélesítése érdekében.⁵⁶

Lapjukban többször támadást intéztek a nyilasok ellen — akikben konkurrenst láttak —, mint nem magyarok ellen, akik a germán eszmét képviselik.⁵⁷

Ez a katolikus szélsőjobboldali munkásszervezkedés ha ért is el eredményeket, de nem olyat, mint amilyet vártak tőle. Harcolt ellene a baloldal, a szocialista munkásmozgalom, de a nyilas mozgalom is,⁵⁸ tehát két tűz között vergődött, fő segítője, gyámolítója a kormányzat volt.

A kormány célja tehát továbbra is a munkáskamarák felállítása, s ezzel párhuzamosan a legális szocialista munkásmozgalom felszámolása. A munkáskamarák létrehozásának előkészítése tovább folyt, részben a törvényjavaslat előkészítésével, részben a szervezeti előkészítést is megkezdték. A munkáskamarák megvalósítása megkövetelte, hogy a kormány jelentősebb bázissal rendelkezzen a munkásság körében. Ezt a bázist az eddigi kormánypárti „munkásszervezkedés” nem tudta megteremteni, emellett az uralkodó osztályok és körök jó része számára Marton személye sem volt megfelelő. A keresztényszocialista szakszervezetek 20 év alatt sem tudtak jelentős eredményt elérni, megújítására nemigen láttak lehetőséget. Ezért az „alulról” keletkezett, kezdetben kétségkívül, elsősorban Szegeden sikereket felmutató új „munkásmozgalom” akarták kiszélesíteni s a kormányzat munkásbázisul megtenni. Ez a szervezkedés eszméiben a hagyományos magyar fasizmushoz is közel állt, ugyanakkor „modern” is volt, sokat átvett az olasz és német fasizmustól. Harcolt a kommunista, szocialista munkásmozgalom ellen, de ugyanakkor a német-barát nemzetiszocialista mozgalmak ellen is. Tehát közel állt a Teleki-féle politika elképzeléséhez.

Az 1939-es választások után — a választások eredményén, a szociáldemokrácia szűkebb térre szorulásán is felbuzdulva — a kormányt támogató álmunkásszervezetek és a nyilasok is a munkásságra és az üzemekre fordítják figyelmüket, úgy látják, hogy végre a szocialista munkásmozgalmat eltemethetik és végre-valahára „megoldhatják” immár véglegesen a „munkáskérdést.”

A kormány még a választási agitáció ideje alatt, május 16-án vizsgálatot rendelt

⁵⁶ Garami Tibor írta a „Sztrájk és Hivatásszervezet” c. cikkében: „Az EMSZO a krisztusi erkölcstan elvei szerint vallja, hogy a sztrájkkal komoly eredményt elérni nem lehet... De amikor ezt hirdetjük, akkor azt is meg kell állapítanunk, hogy a gyakorlatban nagyon sokszor, de csakis a legvégső és feltétlenül jogos esetekben igenis kénytelenek vagyunk sztrájk mellett állástfoglalni... A magyar munkásság sokszor nem is anyagi, mint inkább higénikus és szociális intézkedéseket követel saját egészsége, tisztasága megóvása érdekében. Sokszor azonban még ezeket a pár fillérért beszerezhető dolgokat is kereken megtagadják tőle.” Új Rend 1939. augusztus 5. „A szegedi Hivatásszervezet három éve” a sztrájkokkal kapcsolatban a következőket írta: „A Hivatásszervezet vezetősége és munkássága egyformán tudja, hogy a munkásság mindig tisztelettel, szeretettel és odaadó munkával tartozik munkaadójának. A munkásság sohasem lehet ellensége a kenyéradó gazdájának, hanem legfeljebb érdekellentétbe kerül az antiszociálisan gondolkodó munkaadókkal... Amíg munkaadó és munkás lesz a világon, mindig lesznek bérviták. De éppen ezeket a vitákat kell igazságos megoldással szabályozni és a szabályozással, a munkásság kielégítésével a termelési életben az elérhető legnagyobb nyugalmat és igazságos helyzetet megvalósítani.”

⁵⁷ Új Rend 1939. május 5., június 5.

⁵⁸ Az Új Rend 1939. július 5-i számának „Ellenségeink!” c. cikke írta: „Legújabb napról-napra cikkek jelennek meg az újságokban az EMSZO ellen. Szélsőjobb és szélsőbal, csáklás és zsidócsillagos lapok csak úgy döntenek magukból a sok jól értesült híradást. A jobboldaliaknak talán nem vagyunk elég jobbak, a baloldal talán túlságosan is jobboldalinak tart.”

el a Szakszervezeti Tanács és a kötelékébe tartozó 39 szakszervezet ellen. „Ez az első lépés — jelentette ki Teleki — a magyar munkásság felszabadítására a marxizmus rabsága alól.”⁵⁹ Ugyancsak ő mondta: „A munkásság felszabadítása a szakszervezeti terror alól a tegnapi nap óta nem jövőbeni program.”⁶⁰

A szakszervezetek elleni vizsgálat után olyan hírek terjedtek el, hogy a belügy-miniszter felügyeleti jogánál fogva az összes szakszervezeteket fel fogja oszlatni. Hogy voltak-e kormányknak ilyen konkrét tervei nem tudjuk, tény azonban, hogy a feloszlítás nem történt meg, csak a „szabálytalanságok” megszüntetésére történtek intézkedések. Nyilván itt szerepet játszott külpolitikai megfontolások mellett az, hogy a SZDP a választáson kevés mandátumhoz jutott, ugyanakkor a kormány jobboldali ellenzéke, a nyilasok nagyon jelentős eredményt tudtak elkönyvelni, ami a kormányt is meglepte és erősen nyugtalanította. Mindenesetre a kormányzat elérte, hogy a magyarországi szocialista munkásmozgalom még nehezebb és súlyosabb helyzetbe került, mint a megelőző években.

A szélsőjobboldali munkásszervezetek, elsősorban a Hivatásszervezet a munkásság megnyerésére igyekeznek kihasználni az 1939 nyarán kibontakozó sztrájkharcolat, amelyek az egyes munkásrétegek nehéz helyzete miatt nagyrészt szinte spontánul robbantak ki, felhasználva a hadikonjunktúra első jelentősebb hullámait.

Nagyarányú sztrájkmozgalom robbant ki elsősorban a textiliparban, ezen kívül az üvegiparban és az építőiparban.

A textiliparban különösen alacsony volt a munkások, a munkásnők keresete. A legkisebb béreket a textiliparban először 1937. május 10-én léptették életbe. A megállapított bérek egyrészt alacsonyak voltak, másrészt időközben áremelkedések történtek. A munkásság béremelési mozgalma leszerelése érdekében 1939 tavaszán felülvizsgálták a minimális béreket és új, magasabb bérminimumot állapítottak meg.⁶¹

A minimális béremelés azonban csak látszólag jelentett bérjavítást, mert a minimális bérek legtöbb gyárban maximális bérre változtak, s így a munkás sok esetben nem érte el régi keresetének az összegét sem. Sőt, az eddigi két gép helyett négyet bíztak egy munkásra. Ezért az új textilipari minimális bérek életbe léptetése után több textilgyárban a munkások általános bérköveteléssel léptek fel és azt kívánták, hogy a tényleges keresetek ugyanúgy, mint a minimális bérek emelkedjenek, kb. 25%-kal nagyobbak legyenek.⁶²

A munkásság követelését nem teljesítették, s június—júliusban a legjelentősebb textilüzemeket is magában foglaló sztrájkmozgalom hullámozott végig a textiliparban. Legjelentősebb közülük a Goldberger-gyári sztrájk.⁶³ Ezen kívül sztrájkok voltak a Lóden Posztógyárban, a Dreher-Haggenmacher Textilgyárban, a Budavidéki Textilgyárban, a Szegedi Kenderfonóban, a Kispesti Textilben, a Filtex-gyárban, a Kammer Testvérek-gyárában, a debreceni textilipari üzemekben.⁶⁴ A textilipari sztrájkmozgalom kb. 10 000 munkást érintett.

A sztrájkokban a különböző álmunkásszervezetek is bekapcsolódtak és köz-

⁵⁹ Idézi: Új Hang. 1939. július 94. old.

⁶⁰ Függetlenség 1939. május 17.

⁶¹ Az új bérminimumról szóló rendelet megjelent a Budapesti Közlöny 1939. április 30-i számában. A Magyar Közgazdaság 1939. július 27-i száma szerint ez átlagban kb. 15%-os béremelést jelentett. A Magyar Gyártás 1939. júliusi száma szerint pedig kb. 20—25%-ot, a Függetlenség 1939. július 5-i száma szerint csak 10%-ot.

⁶² Függetlenség 1939. július 5. Magyar Gyártás 1939. június.

⁶³ Új Nemzedék 1939. június 3., 4. Az első napon 1400 munkás és munkásnő lépett sztrájkba. A második napon 1200 munkás csatlakozott; majd teljesen leállt a munka.

⁶⁴ Magyar Közgazdaság 1939. július 6. Függetlenség 1939. június 25., július 5., július 15.

vetítést kezdtek a gyárvezetőségek és a munkások között, többször felhasználva az iparügyi minisztérium segítségét is. A „Függetlenség” szerint a Nemzeti Munkaközpont is serényen tevékenykedett, s bizonyos eredmények elérésével több helyen le-szerelték a sztrájkot. A NMK lapja a „kartell-sajtónak” arra a vádjára, mintha a NMK készítette volna elő a sztrájkokat megállapította „a NMK nemzeti és gazdasági szempontból mindig helytelenítette és helyteleníteni fogja a sztrájkot. A NMK soha sztrájkot nem kezdeményezett.” Ha a sztrájkok megkezdődtek, ezért a „liberális nagytőke” a felelős. Ahol sztrájkmozgalom kezdődött, „a lehető legnagyobb eréllyel és gyorsasággal igyekezett megkezdeni a kiegyenlítő tárgyalásokat.” Eljárt az iparügyi minisztériumnál és minden esetben megkísérelte jobb belátásra bírni a munkaadókat. Majd a régi nótát fújta: „A lefolyt és még folyamatban levő sztrájkok azt bizonyították be, hogy a mai állapotok tarthatatlanok és mielőbb szükség van a munkáskamara felállítására, mert az állam csak akkor veheti át azt a kiegyenlítő szerepet, amelyet eddig a NMK nagy áldozatok árán és nagy önmegtadadással töltött be a munkás és munkaadó között.”⁶⁵

A textiliparban a legnagyobb sztrájk a Goldberger-gyári volt, amellyel a kormány közvetlenül is foglalkozott⁶⁶ és ha már kirobbant, fel kívánta használni a hozzá legközelebb álló „munkásszervezet”, a Hivatásszervezet befolyásának kiszélesítéséhez, megerősítéséhez.

A miniszterelnökség társadalompolitikai osztálya „A Goldberger-gyár munkásainak sztrájkja és a „Hivatásszervezet” címmel feljegyzést készített a miniszterelnök számára.⁶⁷ Ez a következőket tartalmazza: A Goldberger-gyár fonó és szövő osztályának munkásai június 1-én a sérelmezett rossz bánásmód és bérdifferentiák miatt sztrájkba léptek. Miután követeléseiket nem teljesítették, a gyár összes munkásai beszüntették a munkát. A nyilaskeresztesek rögtön munkába léptek, hogy a gyár vezetősége előtt ők képviselhessék a munkásság érdekeit. Ennek elhárítása végett a Hivatásszervezet azonnal akcióba lépett és elérte azt, hogy a munkásság a közvetítő tárgyalás megkezdésére a szociáldemokratákkal és a nyilasokkal szemben a Hivatásszervezetnek adott megbízást. A Hivatásszervezet a munkássággal folytatott megbeszélések és „alapos megfontolások után” a következőkben foglalta össze a kívánságokat:

1. kívánjuk a bánásmódnak, főként a nőkkel szemben való bánásmódnak gyökeres megváltoztatását, s a velük szemben használt minősíthetetlen jelzők mellőzését.

2. az órabéreknek 25%-kal való felemelését,

3. szombat este 10-től vasárnap reggel hatig tartó munkaszak eltörlését.

4. büntetések eltörlését, stb.

A gyár vezetősége a Hivatásszervezetet tárgyalófélül elfogadta. A tárgyalások folyamán azonban a gyárvezetőség csak néhány kisebb jelentőségű kívánság teljesítésére mutatott hajlandóságot. A kibontakozás siettetése végett a Hivatásszervezet kérte, az iparügyi minisztériumtól a békéltető eljárás megindítását. Ennek eredményeként a gyárvezetőség a béremelés kivételével a többi kívánságot teljesítette. Ezzel az eredménnyel a munkásság nem elégedett meg, hiszen a sztrájk egyik fő oka a magasabb bér követelése volt. A „tényállás” ugyanis a következő: az iparügyi mi-

⁶⁵ A Munka Világa 1939. július 1.

⁶⁶ „Az iparügyi miniszter közölte, hogy ebben a hatalmas méretű sztrájkban... személyesen közvetít”. Új Nemzedék 1939. június 8.

⁶⁷ OL. ME. Társadalompolitikai Osztály 4. cs. Gépírási feljegyzés, dátum és aláírás nélkül.

nisztérium május elején szabályozta a minimális béreket, ami az egész vonalon kerekén 15%-os órabéremelést eredményezett. A Goldberger-gyár napirendre tért a minimális munkabérek felett, változatlanul hagyván a négy év óta érvényben levő munkabéreket.

A 25%-os bérkövetelés csak „harci álláspont”, a Hivatásszervezet 15%-os béremelés esetében — figyelemmel arra, hogy az egész textiliparban életbe léptetett bérszabályozás ilyen mértékű bérjavítást eredményezett — a munkásság sztrájkját megszüntetni kívánja.

A feljegyzés szerint az alapbér 15%-os emelése feltétlenül igazságos, tehát megvalósítása szükséges. Ezen kívül még egyéb szempontok is szólnak a béremelés mielőbbi keresztülvitele mellett. Ezeket a következőkben jelölte meg:

1. A Hivatásszervezetnek igazságos ügyben elért sikere vonzólag hatna a munkásságnak még szervezetlen, vagy nem kívánatos szervezetekben tömörült tömegeire, következképpen

2. a szociáldemokrata és nyilas szervezetek fokozatos gyengülése remélhető, ha a munkásság azt tapasztalja, hogy jogos érdekét a Hivatásszervezet útján érvényesítheti.

3. Az államhatalom határozott fellépése éppen a Goldberger gyárral szemben a társadalomban — politikai szempontból is kívánatos — kedvező visszhangra talál.

Ezzel szemben a Hivatásszervezet által irányított bérvitának káros kimenetele a munkásság előtt azt bizonyítaná, hogy csak a szélsőséges — szociáldemokrata, vagy nyilas — mozgalmak útján remélhet gazdasági előnyöket.⁶⁸

A textilipari bérmozgalmak következtében a bérmegállapító bizottságot újra összehívták. A „Magyar Közgazdaság” 1939. július 6-i száma arról számolt be, hogy a bérkérdés rendezéséről tárgyalások folytak az iparügyi minisztériumban. A tárgyalások során a textilipar vezető vállalatai kifejezték azt a készségüket, hogy mivel a legtöbb vállalatnál a minimum felett alakulnak a munkabérek, ezt hajlandók volnának az egész textiliparban egyaránt keresztül vinni. Nemsokára meg is született a megállapodás és a határozat megjelent a „Budapesti Közlöny” 1939. július 16-i számában.

A határozat a május 8-án életbelépett legkisebb béreket nem változtatta meg. De, hogy ne lehessen kizárólag csak a legkisebb béreket fizetni, vagyis, hogy a minimumok ne lehessenek egyúttal maximumok is, előírta azt is, hogy mennyi legyen az egyes munkabércsoportokba tartozó munkások „legkisebb átlagos keresete.” Tehát az új határozat még azt is szabályozta, mekkora lehet az a legkisebb bérösszeg, amit a gyárnak okvetlenül ki kell fizetnie. Tehát nem emelte fel a minimális órabéreket, hanem azon túlmenőleg „legkisebb gyári átlagot” állapított meg. Kimondta, hogy azokban a munkabércsoportokban, ahol a munkások akkordban dolgoznak az egész csoport átlagos keresete két munkaheti időközre számítva a minimumnál 20%-kal kell hogy magasabb legyen, ahol pedig órabérben dolgoznak, 15%-kal.

Az 1939 nyári sztrájkok, mindenekelőtt a textilipari sztrájkok, ebben a kormányzat és a kormány által támogatott álmunkás szervezetek szerepe nagy port vert fel a politikai és gazdasági élet vezetőinek körében.

⁶⁸ Az Új Rend 1939. augusztus 5-i számának „A Hivatásszervezet útja — a siker útja!” cikke írta: „Mindenki érezte, hogy itt már többről van szó, mint közönséges textilsztrájkokról, itt már az önző kapitalista rendszer egyik tipikus képviselője és a jövő hivatásrendi társadalmának élharcosai mérték össze fégyvereiket.”

A „Népszava” helyesen látta, hogy az álmunkásszervezetek a sztrájktüzeket miért szították fel és miért „táncolták körül a vadul lobogó lángokat.” A vad sztrájkok sorozata a „nyári sztrájkhullám”, ahogy a kormány németnyelvű félhivatalos lapja elnevezte, nem szolgált volna más célt, minthogy pánikot idézzon fel az iparban és megérlelje a talajt a munkáskamarák számára, hogy megbontsák a munkásság sorait és bebizonyítsák a tőkéseknek, hogy rendet csak ők tudnak teremteni, akiknek háta mögött a kormány hatalma áll.⁶⁹

Mivel a nyilasok ezekbe a sztrájkokba nem tudtak befolylni, s konkurens, a kormányhoz közel álló szervezetek irányították, az volt a véleményük, hogy „ezek nem voltak éppen szerencsések.” Szerintük ugyanis, ha a kormány azt látta, hogy a munkásság bérvizonyai tarthatatlanul rosszak, akkor nem lett volna szükség arra, hogy ilyen „kétesértékű és nagyon irodaízü „munkásszervezetekkel” lármát és izgalmat szítson” a kérdések körül, hanem elintézhette volna a problémát a munkabérek hatalmi szóval való szabályozása útján is. Ami pedig a szociáldemokrácia le szerelését illeti a kormánynak itt sem kellene propagandisztikus fogásokhoz nyúlania, hanem egyszerűen fel kellene oszlatni az SZDP-t és a hozzá tartozó szervezeteket.⁷⁰

A „Függetlenség” meg is támadta a nyilasokat, akik azt állították, hogy a kormány filléres eredményekkel akarja megszerezni a munkásság bizalmát.⁷¹

A burzsoáziának és lapjainak érthetően nem tetszettek a sztrájkok és a bérmozgalmakban, a sztrájkokban a kormány és a kormányhoz közel álló „munkásszervezetek” szerepe. A „Honi Ipar” augusztus 15-i száma arról írt, hogy az utóbbi hónapok alatt gyanúsán gyors egymásutánban ütötték fel fejüket az ipari munkássztrájkok, amelyek főleg és elsősorban politikai hangulatkeltés segítségével igyekeztek bérkövetéseiket kiharcolni.

A Goldberger-gyári sztrájkjal kapcsolatban írta a „Honi Ipar” a következőket: A munkabérek ma kormányrendelet írja elő. Minden mai sztrájk tehát tulajdonképpen a kormányhatalom elleni megmozdulás bélyegét viseli magán. Ezért tartják különösen aggodalmasnak azokat a jelenségeket, amelyek újabban az ipari munkásság körében elharapóztak és amelyek elsősorban egyes textilgyárak munkásainak sztrájkjában nyilvánultak meg.⁷² Kik állnak a sztrájk mögött? — veti fel a kérdést. Válasza: Általában a munkástársadalmon kívül álló elemek, mindenekelőtt azonban magát Hivatásszervezetnek nevező szélsőséges, magukat kereszténynek nevező tömörülés, amelyről egyik déli napilap azt írta, hogy „ilyen eredményt még egyetlen érdekvédelmi szervezet, vagy szakszervezet sem tudott kiharcolni.” Majd gúnyosan megjegyezte: e szervezet aktív tevékenységéről eddig nem volt tudomásunk, sőt arról sem, hogy az ipari munkásság számottevő része hozzátartozik. Az a körülmény azonban, — mutatott rá —, hogy képviselőit a béremelésre irányuló tárgyalások során az iparügyi minisztérium tárgyalófélként ismerte el, továbbá, hogy

⁶⁹ Népszava 1939. július 11.

⁷⁰ Magyarország 1939. augusztus 27. Vajna Gábor nyilatkozata.

⁷¹ Függetlenség 1939. július 16.

⁷² A sztrájkokkal, a sztrájkok létjogosultságával kapcsolatban „szociálpolitikánk egyik alapos ismerője” nyilatkozott a Magyar Közgazdaság 1939. július 13-i számában. Kifejtette, hogy a sztrájk hatásos eszköz volt a munkásság kezében mindaddig, amíg a munkafeltételek megállapítása egyoldalúan a munkaadótól függött. Ma már azonban nálunk is érvényben vannak a minimális munkabérek, így tehát már nem a munkaadóktól függ a munkabér, hanem „a munkás annyit kap, amennyi jogosan megilleti őt.” Ha panasz van, a munkabérmegállapító bizottságot kell összehívni és nem sztrájkolni. Szerinte a munkásszervezeteknek ma más feladatuk van, mint ezelőtt, mégpedig az, hogy esetleg nyilvántartsák a munkásságnak a bérmegállapítással kapcsolatos panaszait és azt továbbítsák az arra illetékes fórumokhoz, vagy pedig foglalkozzanak a szociális rendelkezések végrehajtásának a megfigyelésével, a hiányosságokra rámutatással. Semmi esetre sem lehet feladatuk, hogy a sztrájk eszközt alkalmazzák.

egyes tagjai a szociáldemokrata és keresztény szocialista szakszervezeti emberek helyébe a textilipari munkabérmegállapító bizottságba kinevezte, azt bizonyítja, hogy szereplése a minisztérium előtt egyáltalán nem ellenszenves. Majd megjegyezte, hogy a szakszervezeti probléma rendezésének dolga nem rájuk tartozik, oldják meg ahogy a nemzet és az ország gazdasági élete szempontjából a leghelyesebbnek tartják. „Az ellen azonban felemeljük óvó szavunkat, hogy a kérdés dülőre vitelének a gyáripár legyen a „Prügelknabe”-ja. Hogy a közvélemény előtt érdemes és szociális hivatástól telített iparvállalatokat befektítenek csak azért, hogy egy újonnan kreált szakszervezet létalapot kanyarintson maga alá.” Azt sem tartják a „legszerencsésebbnek”, hogy amidőn az új textilipari bérmegállapító bizottságot kinevezték, egyik tagjává éppen a Goldberger gyár egyik elbocsátott és a vállalattal perben álló munkását jelölték ki.⁷³

Ezekre reagált az Új Nemzedék július eleji több száma is. „Különös összefogás a Hivatásszervezet ellen” című cikk felteszi a kérdést: nem furcsa-e, hogy a nagykapitalizmus, a „nálunk is kihalóban lévő” vörös szociáldemokrácia és a szélsőjobboldali egyik lapja ugyanazt a követ fűjja, amikor „egy krisztusi magyar alapon álló mozgalom, a Hivatásszervezet elindítja a dolgozókért a szabadságharcot, amelyekre milliók hiába vártak eddig.”⁷⁴

Egy másik számában arról írt, hogy az utóbbi időben élénken foglalkoztatja a közvéleményt és a lapokat a textilipari munkásság körében észlelhető nagy nyugtalanság. Egyesek szerint pedig a Hivatásszervezet az oroszlánrész abban a „bujtogatásban”, amely a munkásokat sztrájkokra készíti. Ezzel kapcsolatban leszögezte: a Hivatásszervezet visszaautasít minden ferdítést és kijelenti, hogy se a Goldberger-ügyben, se máskor a sztrájknak felbujtója nem volt, mert ez mindenkor a munkásságból önként indult ki. Megelégedett dolgozókat nem lehet kiagitálni munkahelyükről, ellenben az elkeseredett és nyomorgó munkásság mindenre képes. Nincs más magyarázat a sztrájkra mint az, hogy a textilipari dolgozó munkások zöme nem bírja megkeresni a létminimumot.⁷⁵

A kormányzat a június—júliusi sztrájkokkal szemben, amelybe a kormányhoz közel álló álmunkásszervezetek is bekapcsolódtak szokatlan elnézést tanúsított, lapjai szimpatizáltak a megmozdulásokkal. Nem így azonban az augusztusban kirobant és a szociáldemokrata szakszervezet által vezetett sztrájkokkal szemben.

Ilyen jellegű sztrájkok voltak a Magyar Pamutipar Rt.-ben, a Budavidéki Posztógyárban, az úpesteri Celter-féle fonógyárban és máshol.⁷⁶

Jelentősebb volt ennél a Budapest és környéki építőipari sztrájk. A budapesti építőmunkások összbizalmi értekezlete augusztus 17-én este mondta ki az építőmunkások általános sztrájkját. A sztrájkot azért határozták el, mert immár harmadszor napolták el az építőipari minimális bérek újból való megállapítását. A munkások úgy döntöttek, hogy mindaddig sztrájkolni fognak, amíg követeléseiket nem teljesítik.⁷⁷

⁷³ Sztrájk a Goldberger-gyárban. Honi Ipar 1939. június 15. A Magyar Gyáripár 1939. júniusi száma is azt írta, hogy „a követeléseket főleg azok az új munkásszervezetek támogatták, sőt képviselték, amelyek ma még a munkásságnak csak kis része felett rendelkeznek, amelyek tehát ily módon akartak maguknak a munkásság előtt érdemet szerezni.”

⁷⁴ Új Nemzedék 1939. július 1.

⁷⁵ Új Nemzedék 1939. július 7.

⁷⁶ Magyarság 1939. augusztus 24. Az úpesteri Celter-féle fonógyári sztrájkjal kapcsolatban a Magyarországi azt írta, hogy a gyár igazgatósága a szociáldemokrata „igazgatókra” hallgató munkásokat azonnali hatállyal elbocsátotta. A gyár igazgatóságának eltökélt szándéka, hogy a jövőben retorzióképpen egyetlen szociáldemokrata szakszervezethez tartozó munkást nem alkalmaz a gyár.

⁷⁷ Népszava 1939. augusztus 18. Magyarság 1939. augusztus 18.

Öt napos munkaszünet után az egyeztető tárgyalások, amelyek mégiscsak megindultak, eredményre vezettek és az építőipari munkások sztrájkja véget ért. A béreket további 5%-kal emelték, úgy, hogy összesen 10%-os volt a béremelés.⁷⁸

Ezek a sztrájkok, amelyek valóban a munkásság érdekeit képviselték, a kormányzatot és az álmunkás szervezeteket meggondolásra késztették és a sztrájkokban való részvételtől gyorsan visszahúzódtak. A szocialista munkásmozgalom is kezdett kilábalni az átmeneti visszaesésből.⁷⁹

1939 nyarán Európában a háború már küszöbön állott, s minden más kérdést háttérbe szorított.

A harmincas évek végére a kormány, a kormánypárt, az egyház, a különböző nyilas, nemzetiszocialista mozgalmak a szervezetek egész hálózatát építették ki a munkásosztály átfogó jellegű, minden réteget elérő meghódítására.

A különböző szélsőjobboldali „munkásmozgalmak”, elsősorban a nyilas-eresztes mozgalom és a Hivatásszervezet, ha 1938—39-ben értek is el átmeneti sikereket a munkásosztály soraiban, ez nem volt átütő. Ami döntő, a munkásosztály alapvető tömegéhez, törzsgárdájához nem sikerült hozzáférközniök. Ezek továbbra is a kommunistákat, a szociáldemokratákat követték. A szélsőjobboldal demagógiája, módszerei főleg a munkásosztály soraiba újonnan bekerült munkások, az állami és községi vállalatok munkásai és alkalmazottai körében találtak visszhangra. Nem tudtak jelentős eredményt elérni azért sem, mert a fasiszmus táborain belül a követendő munkáspolitikai kérdésében is jelentősek voltak az ellentétek és számtalan szervezet próbálkozott behatolni a munkásosztály körébe, legtöbbször azonban ezt csak egymás rovására teheték.

A kommunista mozgalom, a legális munkásszervezetek megsemmisítésére irányuló törekvés, a fasiszta kamarai rendszer megteremtése, a munkásság integrálása a „keresztény magyar társadalomba” újra és újra felszínre került, de a munkásság ellenállása miatt nem sikerült realizálni.

Ilyen viszonyok között találta a munkásosztályt, a munkásmozgalmat a II. világháború kirobbanása.

⁷⁸ Népszava 1939. augusztus 24.

⁷⁹ „Bizalmas értesülés szerint az utóbbi időben a munkásság közül egyre több és több munkás keresi fel a szakszervezeteket. Különösen áll ez az építőipari munkásságra, akik azt hangoztatják, hogy hiába szavaztak a nyilasokra, vagy a kormánypártra, mégsem jutnak munkához”. PI. Baloldali Összesítő 1939. augusztus 18.

ИСТОРИЯ ОРГАНИЗАЦИИ „ПРИЗВАНИЕ” В 1938—1939 ГГ.

Дежё Чепаньи

С победы контрреволюционного режима все правительства делали значительные усилия для того, чтобы достичь массовой поддержки в рядах рабочего класса. Эти попытки остались неудачными.

В конце 30-ых годов режим сделал новую значительную попытку поставить рабочий класс на свою сторону, развернуть и расширить рабочее движение, стоявшее близко к властям. В целях создания рабочих палат, в целях уничтожения социалдемократических профсоюзов, в противовес движения „скрещённые стрелы” началась организация крайнего правого католического рабочего движения, организации „Призвание”. Это движение началось в Сегеде.

Идеология, демагогия организации Призвание напоминает христианский социализм, но он возобновленный идеологией „современного” фашизма. И методы его похожи на методы крайних фашистских движений. Руководителям Призвания не были чужды ни „радикальные” меры, они организовали и борьбу за повышение зарплат, и стачки. Католическое рабочее движение в то время было и в столице. Название этого движения. Астио Сатхоліса Рабочая церковная секция (ЕМСО). Эта секция не выступала в защиту интересов рабочих, поэтому она не могла шире развернуться. В начале 1939 года эти две организации создали Общесоударственную организацию призвания венгерских трудящихся. Сегедское движение хотели распространить по всей стране. Президиум совета министров готовил планы подъёма движения. Началась большая организационная работа, по успехи были бедны.

Разные крайние правые „рабочие движения”, в первую очередь движение „скрещённые стрелы” и организация Призвание, хотя в 1938—39 гг. и достигли временных успехов в рядах рабочего класса, это не имело существенного значения с точки зрения всего венгерского рабочего движения. Этим движениям не удалось проникнуть в основную массу рабочего класса.

DIE GESCHICHTE DES BERUFSVERBANDES 1938—39

DEZSŐ CSÉPÁNYI

Am Anfang des Machtantritts des gegenrevolutionären Systems haben die jeweiligen Regierungen bedeutsame Anstrengungen gemacht, um sich in den Reihen der Arbeiterklasse Massengrundbasis zu verschaffen. Die Versuche blieben erfolglos.

Ende der 30-er Jahre hat das System einen neueren grosszügigen Versuch gemacht, um die Arbeiterklasse zu gewinnen und um die der Regierung nahestehenden Arbeiterbewegung zu entwickeln und zu verbreiten. Im Interesse des baldigen Zustandebringens der Arbeiterkammern und der Vernichtung der sozialdemokratischen Gewerkschaften, aber auch im Interesse der Ausgleichung der pfeilkreuzlerischen Bewegung begann die Organisation einer neuen katholischen Arbeiterbewegung der Rechtsextremisten, die des Berufsverbandes. Diese Bewegung kam in Szeged zustande.

Die Ideologie, die Demagogie des Berufsverbandes reichen zum Christlichsozialismus zurück, die man mit der Ideologie des „modernen“ Faschismus erneuert hat. Auch seine Methoden sind ähnlich denen der extremen faschistischen Bewegungen. Die Führer schreckten vor den „radikalen“ Aktionen nicht zurück und haben Lohnbewegungen und Streike organisiert. Es waren gleichzeitig katholische Arbeiterorganisationen auch in der Hauptstadt. Der Name der Bewegung: Actio Catholica Gemeindliche Arbeitssection. Diese Organisation beschäftigte sich aber mit Interessenschutz nicht, sie war so nur eine beschränkte Organisation. Anfang 1939 haben die beiden Organisationen den Landesberufsverband der Ungarischen Arbeiter begründet. Die erfolgreiche Szegeder Bewegung wollte man zu Landesbewegung erweitern. Das Ministerpräsidium hat einen grosszügigen Plan gemacht, die Bewegung zu fördern. Die grosse Organisationsarbeit begann, aber der Erfolg stand überhaupt nicht im Verhältnis dazu.

Die verschiedenen „Arbeiterbewegungen“ der Rechtsextremisten, vor allem die pfeilkreuzlerische Bewegung und der Berufsverband haben in den Jahren 1938—39 vorübergehende Erfolge erreicht, aber sie waren nicht durchschlagend. Es ist von ausschlagender Bedeutung, dass sie den grundlegenden Massen der Arbeiterklasse nicht nahekommen konnten.

RÉTI R. LÁSZLÓ:

**A RIMAMURÁNY—SALGÓTARJÁNI VASMŰ RT.
A POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM
ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKÁBAN
(1918—1919)**

**A forradalmi folyamat előrehaladása, a polgári demokratikus
forradalom győzelme**

A Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Rt. a dualizmus-kori Magyarország egyik leghatalmasabb nehézipari konszernje volt. Munkássága az országos munkásmozgalom számára hosszú ideig megközelíthetetlen maradt. Ennek az elszigeteltségnek a magyarázata két alapvető okban gyökerezett: a rendkívül differenciált anyagi-személyi függőségi rendszerben és a nyílt erőszakban. A vállalat, a munkásság önálló érdekképviselői- politikai szervezkedésének kísérleteit a legkeményebben torolta meg.¹ A kolóniákon, de egyáltalán a művek hatókörében élő és felnövekvő munkás-nemzedékek gondolkodását, szellemi és erkölcsi arculatát, az általános osztályszempontoktól meghatározottan, szorosan vett igényeinek megfelelő módon formálta, alakította. Ebbeli törekvésehez messzemenő segítséget nyújtottak a különféle egyházak és az általa fenntartott iskolák, nevelőintézetek, árvaházak stb.

A foglalkoztatott munkásság tagozódása is rendkívül összetett képet mutatott. Mesterségesen kialakított éles határvonal húzódott a dolgozók között a szakmai képzettség, a társadalmi- nemzetiségi eredet, a munkásság üzemi- bérkategóriák szerinti rétegződése, a vállalati munkamegosztás rendszerébe való betagozódás mélysége, és így üzemen kívüli életkörülményei tekintetében is. E munkásellenőrzési rendszerben különleges hely illette meg a különféle egyleteket és a társpénztárat is.

Ilyen körülmények között hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a Rimamurányi munkássága megtalálja az utat az országos mozgalomhoz.

Az SZDP ugyan többször is megkísérelte, hogy áttörje a tőke által emelt erősgátakat, ám ebbeli igyekezete 1917-ig lényegében eredménytelen maradt. A társulati vezetés az 1903-as első szervezkedési kísérletet éppen úgy, mint az 1912-es újabb próbálkozást, a legdrasztikusabb eszközökkel törte le. A szervezkedésben résztvevőket üzemeiből kizárta. Nem járt eredménnyel az SZDP és a Vasas Szakszervezet 1912 novemberében közzétett, a Rimamurányi üzemeinek bojkottálására felhívó közös kiáltványa sem. Borbély Lajos a kereskedelmi miniszterhez intézett 1912. január 24-i levelében, mintegy kiáltványra válaszul, ama véleményének adott hangot, hogy a Rimamurányi esetében nincs értelme a szervezkedésnek, mert a munkásság mindent megkap, ami számára szükséges, és hogy a szervezkedés csak a munkásság és a munkaadó viszonyának megromlását eredményezhetné.² A Rimamurányi munkássága és az országos munkásmozgalom kapcsolatában alapvető változás csak a háború utolsó éveiben történt. Az adott történelmi körülmények hatására ui. előbb fellazult, majd funkcióját ellátni immár teljességgel képtelenné vált az a munkásellenőrzési rendszer, amelyet a társulati vezetés hosszú évtizedek során alakított ki és tökéletesített. A háborús körülmények között termelő tőkés vállalat ugyanis egyre kevésbé tudta biztosítani a munkásság (főként jól fizetett széles középrétegének) az országos átlagnál magasabb bérezését, és többek között — a mindent elsöprő

¹ OL. RMSV Rt. Titk. Ir. Z. 372. 35. cs. 144. sz. Bíró Pál vezérigazgató felhivatalos levelezése.

² Birta István—Kende János: A Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Rt. vas- és fém munkás képviselőinek 1918. febr. 2—3-i értekezlete. Borsodi Szemle, 1970. XIX. évf. 4. sz.

infláció következtében — a szociális „munkásjóléti intézmények” sem tudtak már kitűzött feladatuknak maradéktalanul megfelelni. Ugyanakkor az üzemek katonai ellenőrzésének bevezetése egyben a munkásság feletti közvetlen ellenőrzés megszűnését is eredményezte.³ A dolgozók mind szélesebb rétegeit sújtó vég nélküli nyomorúság, a harcterektől hazatért rokkantak és sebesültek ellátásának kilátástalansága, az elesettek özvegyeinek és árváinak reménytelen helyzete, és ezzel párhuzamosan, a dolgozók felett generációkon át közvetlen uralmat gyakorló tőkés vállalat mindenhatóságának látványos összeomlása; a tőkés rend országosan, sőt nemzetközi méretekben is kibontakozó gazdasági-politikai- és morális válsága az 1917-es év fordulóján széles rést ütött a „Rima-birodalom” falán is. A Társulat vezetősége kénytelen volt kijelenteni: nem ellenzik a munkásság szervezkedését, és hogy szervezkedésben való részvétel miatt üldözni senkit nem fognak.⁴ A kibontakozó forradalmi válság által teremtett kedvező helyzetet használta fel az SZDP vezetősége, amikor a Rimamurányi üzemekben és telephelyein sorra szervezte meg a vasas szakszervezeti csoportokat: 1916. decemberében Ózdon, 1917. áprilisában Likéren, májusban Salgótarjánban, júniusban Borsodnádásdon és Korompán, augusztusban pedig már a Kaláni Művekben is.⁵ A gyors térhódításnak induit munkásmozgalom központi megszervezésének irányában tett további lépés volt a vas- és fémmunkások 1918. február 2-án és 3-án lezajlott miskolci programadó értekezlete, amelyen már Ózd, Korompa, Borsodnádásd, Nyustyalikér, Zólyom, Szírk, Salgótarján és Rákosbánya küldöttei is megjelentek. A munkásság képviselői megtárgyalták és követelték az akkord rendszer megszüntetését, az egységes munkaidő bevezetését, a bérek emelését, a társláda reformját, valamint a társulati betegsegélyezés helyett általános betegsegélyező pénztár felállítását.⁶ A miskolci értekezlet a megvitatott kérdések és a hozott határozatok jelentőségén túlmenően komoly politikai tartalmat is nyert azért, hogy meggyőző módon bizonyította, egyrészt, a Társulat munkáspolitikájának csődjét. Másrészt azt, hogy a Rimai munkásmozgalom kitört eddigi elszigeteltségéből és megtalálta az utat az országos mozgalomhoz. A fentiekén túlmenően nem

³ A Rimamurányi vezetősége nem kis jelentőséget tulajdonított a munkásság feletti közvetlen ellenőrzés elvesztéséből eredő következményeknek. Az ellenforradalom hatalomra jutása után készült feljegyzésekben pl. a salgótarjáni gyár igazgatója, aki Nógrád megye alispánjának 1920. április 17-i felhívására összefoglalta a vezetése alá rendelt üzemek történetének főbb eseményeit „a forradalmak és a bolsevizmus alatt”, egyenesen azzal a képtelen váddal állt elő, hogy a katonai ellenőrzés lazaságát, nevezetesen Tribuszer Károlyt, a salgótarjáni üzemek volt parancsnokát terhelje felelősség, amiért a gyárban térhódított a munkásság szervezkedése. „Tribuszer Károly főhadnagy, aki az üzem parancsnoka lett, megszervezte a munkásságot, és 1917. május 1-én a gyár csaknem valamennyi munkása belépett a vas és fémmunkások szövetségébe” — írta. Liptay B. Jenő fentebb ismertetett állítását 1920. április 29-én, gyári irodájában felvett jegyzőkönyvben újfent megerősítette. Sőt, vádjait nemcsak megismételte, hanem még újabb „adatokkal” is kiegészítette. Állítása szerint Tribuszer „kétszínű játékot folytatott, és az 1918. novemberi felfordulás után megtartott szakszervezeti üléseken az összes titkos okmányt felolvasta, s így aljas, jellemtelen, tisztí ranghoz egyáltalán nem méltó módon viselkedett.” (Pl. Arch. Salgótarjáni Acélgár iratai 1—17. 458—467. p. Adatok a salgótarjáni acélgár történetéhez a forradalom és a bolsevizmus alatt. Liptay B. Jenő feljegyzése). A Liptay B. Jenő által megvádolt Tribuszer Károly mérnökfőhadnagy 1921. április 19-én a Nemzeti Újság fizetett hirdetési rovatában nyílt levélben fordult „A Vas- és fémmunkások magyarországi szervezetének vezetőségéhez”, amelyben „a bíróság előtt is igazolható választ kért az ellene felhozott vádakait illetően. (Nemzeti Újság, 1919. április 19.) Liptay állításainak következetessége Tribuszer személyes magatartását illetően, valamint a Salgótarjáni események feltehetővé teszik, hogy a nevezett katonatiszt, legalábbis nem volt a tőkés rend elvakult védelmezője. Ez természetesen közel sem azonos Liptay, vádaskodásnál semmiképpen sem több hamis „történelem-magyarázatával”.

⁴ Birta István — Kende János: I. m.

⁵ Pl. Arch. Salgótarjáni Acélgár iratai 1—17. 458—467. p.

⁶ Uo. 672. V. Sz. 1917/16, 1918/35. f. és még lásd Bányamunkás, 1917. december 12., 1918. október 5-i sz.

kevésbé értékelendő az a tény, hogy különösen a polgári demokratikus forradalom időszakában, Ózd és Salgótarján munkásságának legforradalmibb része a proletariátus érdekeinek következetes és cselekvő érvényrejuttatásával gyakorolt nyomást a munkásmozgalom élén álló szociáldemokrata vezetésre. Az üzemek életében 1918. elejére döntő politikai erővé fejlődött munkásság azonban mindenekelőtt összetételének és vezetésének alakulásánál fogva, politikai cselekvőképessége tekintetében nem volt homogén. Ez adta meg a lehetőséget annak, hogy a Rimamurányi vezetése, mondhatni az utolsó pillanatig, minden módjában állót elkövetett, hogy akadályokat állítson a szervezkedés rohamos előrehaladásának útjába. Ennek a politikának az érvényrejuttatását eleve veszélyeztette azonban az a körülmény, hogy a háború immár az alkalmazotti réteg mind szélesebb kategóriáinak eddigi életszínvonalát is alapjaiban kezdte ki. A munkások és alkalmazottak elnyomorodása gyorsuló előrehaladásának arányában fokozódott az alulélők nyomása a Rimamurányi tőkéseire. Kifejeződött ez többek között abban is, hogy a Társulat, a kezdetben csak 3 hónapos időtartamúnak szánt drágasági (gyermeknevelési) segély folyósításának újbóli és újbóli meghosszabbítására kényszerült. Sőt, „az élelmiszerárak folytonos emelkedését látva”, „a munkások megnyugtató céljából” a segély összegét is szakadatlanul emelni volt kénytelen. Amíg 1915-ben a vállalat összes műveiben kifizetésre került drágasági segély összege nem érte el a 80 ezer koronát, addig 1917 nyarán a folyósított segély nagysága már több mint havi 300 ezer koronára rúgott.⁷ A drágasági pótléknak ez az emelkedése ugyan a Társulatnak közel évi 3,6 millió korona többletkiadást jelentett, azonban közel sem tartott lépést a megélhetési költségek később kimutatandó „iszonyú emelkedésével”. A dolgozók folyamatos bérharcának eredményeként elkerülhetlenné vált munkabér- és drágasági pótlék-emelés céljára a Rimamurányi és társvállalatai 1917-ben együttesen már kb. évi 21 millió koronát fizettek ki.⁸ A társulati vezetés, természetesen, e kényszerű visszavonulását átmenetinek véelve, közel sem adta fel a munkások és tisztviselők kialakuló harci szolidaritásának megbontására irányuló kísérleteit. Az olyan módszerek pl., mint amilyenek közé a Bíró Ármin halála kapcsán, 1917 júliusában, félmillió korona alaptőkével létrehozott „Bíró Ármin alap” is tartozott, proklamált célján túlmenően a tőkés vállalat korábbi szociálpolitikai gyakorlatának folytonosságát demonstrálta.⁹ Mindezen erőfeszítések ellenére a „szociális fegyelem” és a „rendezett viszonyok” bomlásának további előrehaladását figyelhetjük meg a tisztviselői kar vonatkozásában is. A korábban oly hűséges alkalmazotti réteg, és különösen az alsóbb fizetési osztályokhoz tartozók, a hivatalnokok árvaít nevelő özvegyek, az évi 4 és 10 ezer korona jövedelemmel rendelkező „alhivatalnokok” (üzemvezetők, mesterek, aknászok, felügyelők, munkavezetők, főmesterek és főaknászok) 1917 őszén már nem elégedtek meg a Társulat által percentuálisan megállapított és többször is felemelt drágasági segély nagyságával, hanem annak további felemelését, sőt, a műszaki tisztviselők egyben az alapbérek 50%-os növelését is követelték. A nagyüzemek szociális problémáinak megoldásával kapcsolatos egységes elvek kidolgozása céljából a Szabadalmazott Osztrák—Magyar Államvasúttársaság és a Rimamurányi között lét-

⁷ OL. RMSV Rt. Ig. ül. jkv.-e 1915. május, október. 2. cs. 4. sz. és Uo. 1916. február 26. 3. cs. 1. sz. és 1917. július 11. 3. cs. 1. sz. Z. 368.

⁸ A fenti összegből a Hernádvölgyi 4, az Unió 1,02; a Kaláni Vasmű pedig 1,8 millió Koronával részesedett. OL. RMSV Rt. Ig. ül. jkv-e. 1917. május 24. 3. cs. 1. sz. Z. 368.

⁹ A Bíró Pál indítványára létesített szociális segélyalap rendeltetéséről az igazgatósági ülés úgy határozott, hogy „annak kamataiból évente a Társulat tisztviselői kaarból és a munkásság sorai- ból különösen rászoruló részére segélyek adassanak”. OL. RMSV Rt. Ig. ül. jkv.-e. 1917. május 7. 3. cs. 1. sz. Z. 368.

¹⁰ OL. RMSV. Rt. Ig. ül. jkv.-e. 1917. szeptember 27., október 23- 3. cs. 1. sz. Z. 368.

rejött tájékoztató jellegű, „szigorúan bizalmas” levélváltásból tudjuk, hogy a Rimamurányi vezetése, a ránehezedő nyomás hatására, a legnagyobb magyarországi üzemek bevonásával kísérletet tett a dolgozók szociális követeléseit letörni hivatott tőkés egységfront megszervezésére is.¹¹ Végül, kemény utóvéd harcokat víva, de hátrálni kényszerült. 1917 májusában a tisztviselők (ideértve az orvosokat és tanítókat is) drágasági pótlékát megkészszerzik, a gyermeknevelési segély összegét pedig évi 400 ezer koronában határozták meg. 200 ezer korona ráfordítással, újabb 50 férőhely kialakításával, 115 főre bővítik a líkéri árvaházat. A 35 évi szolgálat után azideig fizetett legmagasabb nyugdíj összegét évi 10 400 koronáról 12 000 koronára emelik. A folyamatosan tartó osztályösszezsapások eredményeként a Társulat tisztviselőinek összjövedelme az 1914. évi állapotokkal szemben 1917 végére „átlag 80—85%-kal emelkedett.”¹² A Rimamurányi kénytelen volt elvi hozzájárulását adni a korábban oly merev kasztrendszer egész építményén további rést nyitó azon követeléshez is, amely a fentebb már említett „alshivatalnokoknak” a Tiszti Nyugdíjintézetbe való átvételét eredményezte.¹³ A szociális feszültség a háború utolsó évében sem enyhült, sőt gyorsuló ütemben nőtt a munkásság és az alkalmazottak mind szélesebb kategóriáinak elnyomorodása. Az 1917 óta megélénkült tömegmozgalmak 1918-ra a munkásságnak már mind szélesebb rétegeit fogták át. Állandósultak a munkabeszüntetések és tüntetések, fokozódott az osztályösszezsapások hevessege is. A dolgozók cselekvőkészségének és szervezetségének előrehaladásáról olyan, jórészt már korábban is említett kiemelkedő események tanúskodtak, mint az 1918 februárjában lezajlott kéthetes sztrájk a Kaláni Művekben, az áprilisi somsályi bányászsztrájk és a májusi munkabeszüntetések Ózdon. A forradalmi harcban erősödött a dolgozók harci szolidaritása, állandósulttá vált a kapcsolat az SZDP központi szerveivel, az országos munkásmozgalommal. 1918. március 28-án Salgótarjában is megalakult a Bánya- és Kohómunkások helyi szervezete és a nagy forradalmi iskolát jelentő júniusi országos sztrájkban a vasasok már együtt sztrájkoltak a bányászokkal.¹⁴ A bérek emelését, a munka- és életkörülmények javítását követelő júniusi sztrájk, a gyárvezetőséggel való eredménytelen alkudozások után július 1-én ért véget. 14 munkást, köztük 12 főbizalmi „lefogtak”, és katonai szolgálatra vonultattak be.¹⁵ A tőke győzelme azonban (annak ellenére, hogy a megélhetés kilátástalansága folytán a legelesettebbek közül egyesek „hangulatjelentéseikkel” objektíve a velük szembenálló hatalmat erősítették) — korántsem volt teljes.¹⁶ Jól jellemzi ezt a tény, hogy a társulati vezetés kénytelen volt eltekinteni attól a korábban általános gyakorlatról, hogy a sztrájkban való pusztán részvétel miatt munkásokat bocsásson el.

¹¹ Uo. Titkársági iratok. Dr. Bíró Pál vezérigazgató félhivatalos levelezése. 35. cs. 144. sz. Z. 372.

¹² A tisztviselők részére percentuálisan negállapított drágasági pótlék nagysága 1917-ben az alábbiak szerint alakult:

5 ezer K. évi jöv.-ig a drágasági pótlék összege az összjöv. 70%-át
5—10 ezer K. évi jöv.-ig a drágasági pótlék összege az összjöv. 50%-át
10—20 ezer K. évi jöv.-ig a drágasági pótlék összege az összjöv. 30%-át
és 20 ezer Koronán felül a drágasági pótlék összege az összjöv. 20%-át

tette ki. OL. RMSV Rt. Titk. Ir. Dr. Bíró Pál vezérigazgató félhivatalos levelezése. 25. cs. 144. sz. Z. 372.

¹³ OL. RMSV Rt. Ig. ül. jkve. 1917. május 24., augusztus 11., szeptember 27. 3. cs. 1. sz. Z. 368.

¹⁴ Bányamunkás, 1918. március 23., szeptember 29. Bányászati és Kohászati Lapok (BKL) 101. évf. 1968. 11. sz. (Lezsánszky Antal: A SKÜ rövid története 1868—1968.)

¹⁵ Pl. Arch. Salgótarjáni Acélgyár Ir. 1—17. 458—467 p. Liptay B. Jenő feljegyzései.

¹⁶ E hangulatjelentések készítői között találkozunk a megbízatását feltehetően „hivatásszerűen” űző szerárukatossal, de „egy szegény, gyermekeivel éhező munkásszony”-nyal is. Pl. Arch. Salgótarjáni Acélgyár iratai 1—17. Vegyes Iratok.

Ez nem azt jelentette természetesen, hogy a Rimamurányi tőkései végleg feladták volna a dolgozók jogos követeléseivel szembeni „végső érv”, az erőszak alkalmazásának elvét. Hangsúlyozták, hogy „a vállalat vezetése a jövőben sem zárkózik el a kényszer alkalmazásától, ha annak szükségessége beáll”, de a megváltozott körülményeket értékelve mindjárt hozzá is fűzték a kényszer alkalmazásának átlaluk igényelt másik feltételét: „ha annak indokoltságáról a kormány meggyőződhet lesz.”¹⁷ A júniusi nagy sztrájk és az október 30-a közti viszonyok igen mozgalmasak voltak. Erősödött a szakszervezetek befolyása, és így egyre szorosabb lett a kapcsolat a munkásság és az SZDP országos szervei között. Kassáról hazatértek a júniusi sztrájk során letartóztatott vezetők, akiket a munkásság „mártírként” fogadott”.¹⁸ A júniustól októberig terjedő időszak az osztályellentmondások végső kiéleződésének és az erők polarizációja meggyorsulásának szakasza a Rimamurányi műveiben.

A magyar nagyüzemi munkásosztály jelentős többségét, politikailag legszervezetebb, legiskolázottabb részét tömörítő fővárosból érkező hírek gyors és határozott mozgásba hozták az ózdi és salgótarjáni iparvidék munkásságát is: október 31-én 10 ezres tömeg tüntetett Ózdon. Salgótarjában november 1-én érkezett meg a Nemzeti Tanács távirata, amely a budapesti forradalom győzelmét adta hírül. Az acélgyár munkásai az esetleges rendzavarások megfékezése céljából önként jelentkeztek fegyveres szolgálatra.¹⁹ Az ózdi iparvidék dolgozói, vasasok és bányászok, Ózdon, Sajószentpéteren, Sajóbáonyban és Disznóshorvátton megtartott felvonulásokon és népgyűléseken együtt ünnepelték a forradalom győzelmét és tettek hitet a „proletariátus mellett”.²⁰

A Rimamurányi munkásságának az országos jelentőségű megmozdulásokban való részvételét az ellenforradalom hatalomrajutása után készült feljegyzésekben a művek régi vezetése (mint az a jegyzetekben ismertetett Tribuszer-ügy kapcsán is kitűnik) döntően a „budapesti izgatás” következményének és annak tudta be, hogy a helyi katonai vezetés „azonosult a dolgozók követelésével”, „engedett a szakszervezeti nyomásnak.”²¹ A forradalmi fejlődés bonyolult folyamatának ez a végletekig történő tendenciós leegyszerűsítése sem lehetett képes azonban megmásítani azt a nyilvánvaló tényt, hogy a társulati üzemekben is meglevő osztályellentmondások kiéleződése következményeként elegendő gyűlékony anyag halmozódott fel ahhoz, hogy az elszigeteltségből kilépett, szervezetileg megerősödött és politikailag is iskolázottabbá vált munkásság, a fővárosi proletariátus cselekvő kezdeményezésére, a polgári demokratikus forradalom fő hajtóerejeként, azzal szoros osztályegységben tudott fellépni. Az őszirózsás forradalom győzelme után a Rimamurányi művek vezetése lényegében a régi gárda kezében maradt. A forradalom győzelme és annak vívmányai kielégítették a burzsoáziát, a jobboldali szociáldemokratákat is, de a forradalmi proletariátusnak még több hónapos tapasztalatra, kemény osztályösszecsapásokra volt szüksége ahhoz, hogy felismerje a hatalom valóságos jellegét, ráébredjen arra, hogy a kivívott győzelem még nem azonos azzal, amelyet vágyaiban megfogalmazott.

¹⁷ Uo.

¹⁸ PI. Arch. Salgótarjáni Acélgyár iratai 1—17. 458—467. p. Liptay B. Jenő feljegyzései. A júniusi sztrájk során letartóztatott 14 munkás 1919. március 5-én kártérítési igénnyel lépett fel a vállalattal szemben. A Rimamurányi 1000—1500 Koronát volt hajlandó fizetni fejéenként, amennyiben a károsultak az ügyet véglegesen lezártak tekintik. Az ügy végső kimenetelével kapcsolatban adataink nincsenek. PI. Arch. TÁGYOB. II/28. 3. p.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo. TÁGYOB. II/19. Ózdi Vasgyár iratai.

²¹ PI. Arch. Salgótarjáni Acélgyár iratai 1—17. 458—467. p. Liptay B. Jenő feljegyzései. Adatok a Salgótarjáni Acélgyár történetéhez a forradalom és a bolsevizmus alatt.

Újabb kísérletek a forradalmi mozgalom továbbfejlődésének meggátlására

Az új kormányzat mind bel-, mind külpolitikai szempontból fontos feladatának tekintette a hatalom stabilitásának megteremtését és így ezzel összefüggésben a gazdaság újbóli talpraállítását, a termelés fokozását. Ez utóbbi törekvését számos más tényező mellett nehezítette az a körülmény, hogy a háború által kisajtolt, tönkretett, hadimonopolista vágányra állított gazdaságot a kapitalista struktúra érintetlenül hagyásával kívánta a békés termelés szolgálatába állítani. Olyan történelmi körülmények között, amikor a háborús rablógazdálkodás következtében az anyagi és energiatartalékok kimerültek, az ország iparilag (is) fontos területei megszállás alatt álltak, és mindemellett egyre éleződött a harc a forradalom továbbvitelét követelő proletariátus legforradalmibb része és az azt lezárni igyekvő burzsoázia (valamint a vele szövetségben fellépő SZDP jobboldali-reformista vezetősége) között.

Mind politikai, mind gazdasági szempontból elkerülhetetlen volt, hogy az államhatalom fokozottabb figyelemmel forduljon a forradalom győzelemrevitelében döntő erőként fellépő munkásosztály felé. Ám a kormány által hozott intézkedések egyben hű kifejezői is voltak annak a jobboldali szociáldemokrata, de ekkor még Károlyi és Jászi követői által is vallott felfogásnak, amely a munkásság hatalmáért való harcot időszerűtlennek tartotta, s a párt feladatát pedig abban látta, hogy segítse a burzsoáziát egy polgári demokratikus rend megteremtésében.²² Ebből következő, hogy a munkásság élet- és munkakörülményeit szabályozó határozatok és rendeletek politikai tartalmát alapvetően az osztályharc tompítására irányuló törekvés hatotta át. A kormányzat ilyen irányú igyekezete egybeesett a burzsoázia alapvető érdekeivel, és a dolgozók harca következtében — mint azt a Rimamurányi esetben is látni fogjuk — a tőkés osztály maga is engedményekre kényszerült. Így a hatalom mielőbbi stabilitásának elősegítését is kívánta szolgálni az a kényszerintézkedés is, amely lényegében a tőkés érdekek valamiféle korlátozása mellett, a békés termelésre való átmenet megkönnyítése céljából, a működésre kötelezett és korábban hadiüzemekké nyilvánított gyárakban a katonai felügyelet rendszerét 1919. január 30-ig érintetlenül hagyta.²³ A polgári demokratikus forradalom időszakában azonban már az említett üzemekben is megváltozott a termelés célja, és így az állami ellenőrzés változatlan formájú fenntartásának funkciója is. A kormányzat ezekben az üzemekben, és így a Rimamurányi műveiben is, a helyszínen levő megbízottjai útján kívánt érvényt szerezni akarátának. A hadügyi vezetés rendeletei így a hivatalos kormánypolitika hű kifejezői voltak. Az utasítások és a rendeletek alapvetően a dolgozók munkaviszonyának rendezését, valamint a munkásság életkörülményeit javítani hivatott különféle segélyek megállapításának és elosztásának módját szabályozták. A vitás kérdések eldöntésének céljából a hadügyi megbízott elnökletével az ózdi művekben is bizottságot hoztak létre, amely az üzemként egy-egy tagot delegáló munkások képviselőiből, valamint a munkaadó által meghatalmazott személyből állt.²⁴ A „munkásképviselet” ilyen formában történő megvalósításának kísérlete, a bizottság által megtárgyalt kérdések szűk köre (bár a helyzetből adódó súlyos problémák a dolgozók kezdeményezésére ezeken a programszerűen megtartott ülése-

²² A magyar forradalmi munkásmozgalom története. I. köt. Bp 1970. 170. p.

²³ A Rimamurányi vonatkozásban a változás az volt, hogy az addig felügyeletet gyakorló kassai katonai parancsnokság jogkörét a csehszlovák megszállás miatt a nyíregyházi katonai parancsnokságra ruházták. OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgyár Ir. Katonai parancsnokság Iratai 1918/1919. 1. cs. 6. sz. Z. 383.

²⁴ Uo.

ken is rendszeresen felszínre kerültek) világosan mutatta, hogy a hatalom birtokában levő pártok a munkáspolitikai lényegét korlátozott célú szociálpolitikai intézkedések sorozatával azonosították. A hadügyminisztérium a munkások mind szélesebb rétegeit érintő rendeletekben volt kénytelen kötelezni a felügyelete alatt álló üzemek vezetését arra, hogy azok volt dolgozóikat, a leszerelt katonákat és népfölkelőket, ismételten munkába állítsák, és hogy a megállapított segélyeket ezen dolgozók számára is folyósítsák.²⁵ 1919 januárjában már az ózdi gyárban is 300-ra emelkedett azoknak a munkásoknak a száma, akiket leszerelésük után állítottak munkába.²⁶ Bár pontos adatokkal e tekintetben nem rendelkezünk, mégis úgy hiszszük, joggal tételezzük fel, hogy a kötelező érvényű rendeletek ellenére számos család munka és segély nélkül volt kénytelen tengődni. Okkal feltételezhetjük ezt többek között azért is, mert ismeretes, hogy a termelés folytatására kötelezett tőkés vállalatok a munkaerő és a termelőberendezések kényszerű kihasználtságából eredő veszteségeiket, — korábban bevált gyakorlatuknak megfelelően — részben a szociális kiadások lefaragásával, vagy azok egy részének az államra való áthárításával igyekeztek csökkenteni.²⁷ Ez volt az oka annak, hogy a forradalom győzelmét követően az államhatalom a munkáselbocsátások átmeneti felfüggesztésére utasította a volt hadüzemeket.²⁸

A Társulat és a munkásság között a már említett alkalmazási kérdések mellett, és egyben azzal összefüggésben, sok vitára adott okot a gyermeknevelési — és az un. „szénsegélyre” jogosultak körének meghatározása, a segélyek nagyságának és kifizetési módjának szabályozása. Annak ellenére, hogy ez utóbbiról a rendeletek egész sora intézkedett.²⁹ Az ózdi gyárvezetőség pl. csak a dolgozók kitartó követelésének

²⁵ Az újonnan munkába állított dolgozók létszámát illetően teljes adatokkal a Rima-művek egészére vonatkozóan nem rendelkezünk, csak más adatokból tudunk következtetni arra. Tudjuk pl. hogy 1914 őszén a törzs- és affiliált művek összlétszámának 22%-a (3480 munkás, 6 orvos, 62 hivatalnok,) teljesített katonai szolgálatot. Az elesettekről pontos adataink nincsenek. 1919. januárjában összesen 70 rokkantat és 73 háborús özvegyet tartottak nyilván Ózdon. OL. RMSV Rt. Ig. ül. jkve. 1914. október 6. 2. cs. 4. sz. Z. 368. és Uo. Ózdi Vas- és Acélgvár iratai. 1919. január, 1919. februári jelentések. 1. cs. Z. 383.

²⁶ Az M.H.M. 34.612/eln. 4/c. sz. 1918. sz. körrendelete még csak azon munkások visszavételének kötelezettségét írta elő, akik 1899 és 1900-ban születtek, valamint az üzemekben legalább 1 évig alkalmazásban voltak. A fenti rendeletet kiegészítő MHM. 33. 990. sz. (eln. 4)1. 1918. sz. Bp. 1918. február 21-i rendelet a visszavételi kötelezettséget már az 1895-ben, és az az előtt született, katonai szolgálatot teljesített munkásokra is kiterjesztette. Az MHM. 1918. 33. 900/eln. 4/c. és a 34. 612/eln. 4/1., 1919. január 16-án kiadott rendelet már korhatár nélkül elrendelte a leszerelt kötelező visszavételét, és a segélyek folyósítását azok számára is. OL. RMSV Rt. Ózdi- Vas- és Acélgvár iratai. Titkársági Ir. Katonai Parancsnokság Ir. 1. cs. 6. sz. Z. 383.

²⁷ A munkásság követeléseinek hatására mind az állami, mind a vállalati vezetés a segélyezett dolgozók körének folytonos kiszélesítésére kényszerült. Különösen a nem termelő üzemek vonatkozásában számos vitára adott okot, hogy a segélyösszeg hány százalékát köteles fizetni az állam és hány százalékát a vállalat. A kérdést eldönteni hivatott MHM. 4/c. 102. 088/1918/26. sz., és az azt kiegészítő 29. 798/eln. 4/c. 1918., valamint a 31. 024. 33. 299, és a 33. 990/eln. 4/c. 1918. sz. rendeletek úgy intézkedtek, hogy a segélyösszeg 25%-át a vállalatok, 75%-át pedig a kincstár volt köteles fizetni. E kérdést szabályozó rendeletekhez ld. még az MHM. 387. sz./eln. 60. 1919. sz. Bp. 1919. január 10-i körrendeletét, valamint a 260/ME. 1919. sz. rendeletét („Írnyelv a munkások segélyezése tárgyában.”) OL. RMSV. Rt. Ózdi Vas- és Acélgvári iratai. Titk. ir. Katonai Parancsnokság Ir. 1. cs. 6. sz. Z. 383.

²⁸ MHM 31. 024. sz. eln. 4/c. 1918. sz. rendelete. Az Ózdi Vas- és Acélgvári Katonai Parancsnokság észrevételei az MHM 31. 024. sz. eln. 4/c. 1918. sz. rendelethez. 1918. december 18. 184/1918. sz. OL' RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgvár Ir. Titk. Ir. Katonai Parancsnokság Ir. 1. sz. 6. ra Z. 383.

²⁹ Az MHM 1941. sz. eln. 60/1919. sz. körrendelete úgy intézkedett, hogy az 1896—1899-ben született, katonai szolgálatot teljesített, és munkahelyére kötelezően visszavett dolgozó számára, ha az legalább egy évig dolgozott munkahelyén, és azt nem önkényesen hagyta ott, az 1918. október havi bérátlag figyelembevételével, szénsegély, rendkívüli segély, vagy állami munkanélküli segély

engedve volt hajlandó elismerni, hogy „a hadbavonultak családja az állami támogatásból megélni nem tud”, és hogy a bevonultak itthonmaradott 437 gyermeke után személyenként 5 koronában megállapított gyermeknevelési segély nem elégséges a megélhetéshez. A követelésnek engedve az igazgatóság a segély összegét előbb megduplázta, majd 1919 januárjától egységesen 20 koronában állapította meg. Ám a hadbavonult dolgozók családjának azt a kérését, hogy a felemelt összegű segélyt visszamenőleg is fizessék, a Rimamurányi vezetése már elutasította. Arra hivatkozott, hogy a felemelt gyermeknevelési segély részéről olyan „kötelezettségnélküli ajándék” volt, amelynek a vállalat teherbíró képessége szabott határt.³⁰ Az elégedetlenség fékentartása céljából a Társulati vezetés többféle módszerrel kísérletezett. Az özvegyek és rokkantak családjának, ill. a keresőiket elveszített családoknak pl. esetenként 50—100 koronás „gyorssegélyt” utalt ki.³¹ Kísérletet tett arra is, hogy a dolgozók többségének a legszükségesebb élelmi és használati cikkel való ellátását amíg mindig funkcionáló fő- és fióközleti hálózatának útján, a háborús kényszer szülte kereskedelmi módszerek felhasználásával oldja meg. Ez úgy történt, hogy a gyár- és bányatelepeken részleteiben felmért igényeket összesítve a budapesti központnak terjesztették fel, amely a Népruházati Bizottság jóváhagyása után több fővárosi céggel megállapodást kötött a megrendelések összetételére és árára vonatkozóan. A szállítmányok szétosztását a fő és fióközletek végezték.³² A fenti kényszer szülte módszerrel a munkások nyomorúságát felszámolni, természetesen nem lehetett. Mégis tagadhatatlan, a közvetítő kereskedelem kiiktatása és a nagybani megrendelések módszere valamelyest enyhített a dolgozókra nehezedő terheken, hiszen a „kékpénzben” fizetett munkabérek és segélyek vásárlóereje rohamosan csökkent. A Rimamurányi budapesti központja, tekintettel a pénzügyminisztérium azon (12. 7253/1918. sz.-u) rendeletére, amely a házépítő szövetkezetek által létesített lakások 20 éves adómentességéről intézkedett, a lakás gondok enyhítése céljából tervbe vette, hogy az Uraj patak mentén 332 teljesen komfortizált munkás- és altiszti lakás építését segíti elő. (Ez utóbbi terv keresztülvitelére, bár nagy figyelmet fordítottak rá, a tanács hatalom alatt sem kerülhetett sor.³³ A polgári demokratikus forradalom győzelemrevitele után a dolgozók azonban nyomorenyhítő akciókkal és tervezetekkel már egyre kevésbé elégedtek meg.

fizethető. A szénsegély nagyságának kiszámítására vonatkozóan az MHM gyakorlati példákat dolgozott ki, amely eljárás alkalmazására azután az MHM 33. 299/eln. 4/c. 1919. sz. körrendeletében kötelezte a munkáltatókat. Az eljárás lényege abban állt, hogy a munkás egy napi átlagbérét (pl. 45 Koronát) osztották a kötelező munkaórák (pl. 9) számával, és az így kapott órabért (jelen esetben 5 Koronát) beszorozták a dolgozók effektíve végzett munkaidejével (pl. 5 óra). Az 1 napi átlagkeresetből levonták ezt az összeget, és az átlagkereset, valamint a végzett munka ellenértéké-
ként kifizetésre került (ez esetben 25 Korona) pénzmennyiség különbségének 80%-át (esetünkben 16 K-t) fizettek ki szénsegély gyanánt. Kimondták még, hogy a szénsegély összege 12 Koronánál kevesebb nem lehet. OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgvár Iratai Titk. Ir. Katonai Parancsnokság iratai. 1918/1919. 1. cs. 6. sz. Z. 383.

³⁰ OL. RMSV. Rt. Ózdi Vas- és Acélgvár Ir. Titk. Ir. 1. cs. Z. 383.

³¹ Uo.

³² Uo. és még Katonai Parancsnokság Ir. 1. cs. 8/1 sz., valamint a vezérigazgatósággal folytatott levelezés Ir. Uo. Titk. ir. Zorkóczy 1919. február 7-i levele Ózdra. Z. 383—2—9/1. 1919/2.

³³ OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgvár Ir. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés iratai. Z. 383—2—9/1. 1919/2. A lakásügyek intézésére a kormány Garbai Sándor személyében kormánybiztost nevezett ki. Felfogása szerint a lakásínséget csak az építkezések azonnali megkezdésével lehetett volna felszámolni. Petrák Katalin: Az első magyar munkáshatalom szociálpolitikája. Bp. 1969. 53. 1.

A KMP megalakulása és a forradalmi munkásmozgalom balratolódásának meggyorsulása

Az ózdi és a salgótarjáni vasasok, az Ózd és Salgótarján környéki bányák dolgozói követeléseinek középpontjában az alapbérek és a bérpótlékok emelése, a 8 órás munkaidő bevezetése, az élelmiszerrel és a ruházattal való ellátás javítása, a túlórák külön díjazása, és a dolgozókkal korábban ellenséges magatartást tanúsító elemeknek az üzemekből való eltávolítása állott.³⁴ Követeléseiknek súlyt adott, hogy soraikban mind magasabb szintre emelkedett a szervezettség és ugyanakkor egyre élesebb harc bontakozott ki az SZDP opportunistáinak ellen is. A Társulat munkássága mindinkább felismerte, hogy azok a forradalomellenes akciók, amelyek november második felében az országban lezajlottak, a Károlyi-kormány köré csoportosult pártok jobbszárnyának és így köztük az SZDP jobboldali vezetőségének is azt az igyekezetét tükrözik, hogy útját állják a forradalom továbbfejlesztésének. Ebben a helyzetben különösen felmérhetetlen jelentősége volt annak, hogy Budapesten megalakult az újtípusú, forradalmi proletárpárt, a Kommunisták Magyarországi Pártja, amely nemcsak hirdette, de képes is volt vezetni a harcot a forradalom szocialista irányú továbbfejlesztéséért. A KMP megalakulása a Rima-művek salgótarjáni gyárában éppen úgy, mint az ózdi üzemek munkásságának körében is, nagy visszhangot váltott ki. Kiadványai, röplapjai és Vörös Újság, november végén már a társulati üzemekbe is eljutott. Ebben a hónapban a salgótarjáni acélgyár munkásai számos indítéktól vezettetve, kivétel nélkül beléptek a szakszervezetbe, az alkalmazottak pedig az Ipari és Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségébe.³⁵ Az SZDP vezetői, félve a kommunista eszmék térhódításától, a mozgalom kibontakozásától, a kommunistákkal szimpatizáló munkásokat a pártból való kizárással fenyegették meg.³⁶ A Rima-művek vonatkozásában a munkásmozgalom két szárnya közti harcban fordulópontot jelentett Kun Béla salgótarjáni látogatása. Kun Béla, 1918. december 26-án a bányászok, valamint a vas- és fémmunkások szakszervezetének összbizalmi értekezletén beszédet mondott. Az értekezlet résztvevőinek így alkalma volt a párt vezetőségének tolmácsolásában megismerni a KMP célkitűzéseit, programját. Ennek hatását mi sem mutatta jobban, mint az, hogy a résztvevők elhatározták a KMP helyi szervezetének megalakítását, és egyben Kominek Lajos, Priska Rezső, Oczel János, valamint Bozó György acélgyári munkások bevonásával megalakították a pártszervezet vezetőségét is.³⁷ 1918 végén már a Rimamurányi legfontosabb üremeiben, az ózdi gyártelepen is megindult a kommunista szervezkedés.

Megbízható adatok híján, sajnos ez idő szerint megállapítani nem tudjuk, hogy vajon a fiatal párt milyen erőket tudott mozgósítani, de adataink vannak arra vonatkozóan, hogy a KMP magját Ózdon is elsősorban az SZDP baloldali szárnyát képviselő radikális felfogású munkások, és a hadifogságból hazatért dolgozók alkották.³⁸

A fiatal rimai munkásmozgalom gyors balratolódását különösen jól szemlél-

³⁴ 1918. novemberében munkásküldöttség követelte, hogy 2 altsziet és 4 munkást távolítsanak el, amiért közülük az egyik „oroszánmódra viselkedett”, a másik „a fiatal munkásokat verte”, a négy munkás pedig sztrájkterő volt, ill. „munkatársaival ellenségesen viselkedett.” Az üzemvezetés ezeket az akciókat olyan nyilvánvalóan demagóg szövegek hangoztatásával igyekezett megakadályozni, minthogy „ma minden proletárnak joga van dolgozni.” PI. Arch. Salgótarjáni Acélgyár Ir. Vegyes Ir. és még OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgyár Ir. Titk. Ir. 1. cs. 8/1. sz. 1918. okt. 12-i és szeptember 9-i feljegyzések. Z. 383.

³⁵ PI. Arch. Salgótarjáni Acélgyár Ir. 1—17. 458—467. p. Liptay B. Jenő feljegyzései.

³⁶ Jászai Samu: A magyar szakszervezetek története. Bp. 1925. 122. l.

³⁷ Vörös Újság, 1919. január. 1.

³⁸ MÁL. Alispáni ált. ir. 1918.

tek a Salgótarjában lezajlott események. A baloldali, kommunista érzelmű bányászokat és acélgári munkásokat képviselő, nagyüzemi bizalmiakból szerveződött ellenzék, valamint az SZDP jobboldali vezetése között 1918 decemberében már nyílt szakításra is sor került. A munkások gondolkodásában és állásfoglalásában végbement változásokat jól tükrözte a december 31-én megtartott nagygyűlés, amelyen a munkások fiatalabb nemzedéke már a „bolsevizmust” követelte.³⁹ 1919. január 1-én a KMP képviselőjében Rudas László és Szaton Rezső Salgótarjába utazott. Az itt elhangzott beszédek után az 5—6 ezer fős tömeg a KMP mellett tüntetett, és az SZDP szónokot már meghallgatni sem akarta. Január 2-án a dolgozók nem vették fel a munkát, hanem elhatározták a Nemzeti Tanács működésének felfüggesztését és egy osztálytartalmában új hatalmi szervet hívtak életre, a Munkástanácsot. Az ezt követő napon, január 3-án, a község háza előtt tüntető tömeg már a hatalom teljes átvételét követelte. Megszállták a postát, a távirát, a bányákat és az igazgatósági épületeket is. A feltételeit tekintve számos vonatkozásban korainak bizonyult hatalomátvételi kísérlet, amely mindemellett egyértelműen mutatta a tömegek forradalmi mozgásának irányát, az SZDP heves ellenállásába ütközött. A dolgozók közé vegyült lumpen elemek által okozott zavargások (a rablások, fosztogatások,) egyebek mellett az erkölcsi feltételét teremtették meg annak, hogy a „rendet” az iglói géppuskások állítsák helyre.⁴⁰

A forradalmi mozgalom terjedését azonban megakadályozni már így sem tudták „a munkások folytonosan gyűléseztek”, és ígéretésekkel őket leszerelni már nem lehetett.⁴¹

A munkásmozgalom gyors balratolódása és a forradalmi erjedés egyre általánosabbá válása következményeképpen a Böhm Vilmos vezetése alá került Hadügyminisztérium az ugyancsak szociáldemokrata Garami kereskedelmi miniszter javaslatára, a kormány által elfogadott határozatnak megfelelően, a hadügyi megbízott intézményét megszüntette, és az üzemi tanácsok felszámolását célzó *Üzemi Választmányok* rendszerének tervbevett kiépítésével újabb kísérletet tett arra, hogy a termelés szempontjából létfontosságú üzemi fegyelmet a kapitalista alapok érintetlenül hagyásával állítsa helyre.⁴² Az 1071-es sz. kormányrendelet az újonnan létrehozandó szerv jogkörébe utalta az egyes üzemek munkaszervezésének ellenőrzését, a mindenkor munkáslétszámról vonatkozó változások regisztrálását, az élelmezési viszonyok és a dolgozók kívánságait érintő más kérdések figyelemmel kísérését. A rendelet 2. §-a az Üzemi Választmányok alapvető feladatává tette, hogy azok „javaslataikkal közreműködjenek a jobb és gazdaságosabb termelés érdekében.”⁴³ A kereskedelmi miniszter 1919. február 14-én kelt 46 715. sz. rendelete, átmenetileg a bányák kivételével, a Rimamurányi valamennyi üzemében kötelezően előírta az Üzemi Választmányok megszervezését.⁴⁴

³⁹ Pl. Arch. Salgótarjáni Acélgár Ir. Liptay B. Jenő feljegyzései. Milei György: A KMP megalakulásáról Bp. 1962.

⁴⁰ Vörös Újság, 1919. január 4., január 8-i sz. Népszava, 1919. január 5-i sz. („Zavargások Salgótarjában”)

⁴¹ Pl. Arch. Vegyes Ir. Munkásmozgalom. 1917/1918.

⁴² Tribuszer Károly, a salgótarjáni üzemek katonai parancsnoka már 1918. novemberében javasolta az üzemparancsnoki tisztség megszüntetését, és ahelyett a bizalmi férfiak bevonását az üzemek irányításába. Mert — véleménye — csakis ezáltal lett volna megvalósítható a termelési fegyelem fenntartása is. Pl. Arch. Salgótarjáni Acélgár Ir. 1—17. Tribuszer 1918. nov. 15-i jelentése. A hadügyi képviselő megszüntetéséről az MHSZ 75. 9550/2. b. 1918. sz. kormányrendelet intézkedett. OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgár ir. Titk. Ir. Katonai Parancsnokság Ir. 1918/1919. 1. cs. 6. sz. Z. 383.

⁴³ OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgár Ir. Titkársági Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. Z. 383—2—9/1. 1919/2.

⁴⁴ Uo.

Üzemi (munkás) tanácsok a társulati üzemekben, a salgótarjáni rövid életű kísérlettől eltekintve, ebben az időszakban még nem működtek. Ám, hogy az Üzemi Választmányok valós politikai tartalmát a munkásság hamar felismerte, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az új szervet, ha sikerült is létrehozni, a dolgozók nem érezték magukénak, elfordultak attól, és különösen a fiatalabb nemzedék „teljesen a kommunizmus híve” lett.⁴⁵ A Rima-művek dolgozói immár egyre összehangoltabb követeléseinek középpontjában ugyan még továbbra is gazdasági-, szociális kérdések álltak, ám ezek kívánt mértékű teljesítése, vagy elutasítása 1919 elején már egyre kevésbé függött a társulati vezetés egyoldalú döntésétől. Januárban pl. az Ózdi vasgyár dolgozói alapbéremelési követelésének egyszerű elutasítását az igazgatóság már meg sem kísérelte. A dolgozók eredeti követelései és a munkaadó ellenjavaslatai alapján végülis egy pillanatnyilag elfogadható (alábbi) megállapodás jött létre:

A szakma (munkahely megnevezése)	A volt 12 órás napi bér 8 órára elosz- tott órabér- átlaga	A dolgozók követelése	Az igazgató- ság javaslata	Korrigált órabér
Főolvasztár	3,85	5,00	4,80	4,80
Olvasztár	3,38	4,40	4,20	4,20
I. segédek	2,55	3,80	3,00	3,30
II. segédek	2,26	3,20	2,20	3,00
III. segédek	2,75	4,10	3,40	3,60
Üstelőmunkás	2,76	4,40	3,40	3,70
Kokilla-előmunkás	2,90	4,40	3,40	3,80
I. segédek	2,36	3,80	3,00	3,30
II. segédek	1,78	3,10	2,40	3,00
Sorzások. előmunkás	1,12	3,00	2,60	3,00
I. segédek	1,10	2,90	2,26	2,60
II. segédek	1,05	2,70	2,05	2,40 ⁴⁶

A társulati üzemek egészére irányadó megállapodás minden összefüggésében egy, az adott feltételek által meghatározott tendenciát tükrözött. Megmutatta a rimai munkásmozgalom növekvő erejét, cselekvőképességét, a tőke ellen vívott éles osztályharcban. A munkabéremelések 1919. februárjától „már állandó tárgyalás alapját képezték.” Március elején a legmagasabb órabér Salgótarjában már elérte 5,30 koronát.⁴⁷ A társulati vezetés, ha ezt számára az adott erőviszonyok lehetővé tették, a tőke osztálytermészetéből fakadóan a megállapodás helyett, természetesen, a megtorlás módszerét vette fontolóra. Így pl. a megszállás alá került felvidéki bánya- és kohóművek vashegy-rákosi ércbányatelepén végzendő üzemfenntartási munkálatok folytatását akadályozó munkásmegmozdulások letörése céljából kész volt akár a cseh intervencióshoz is fordulni segítségért: „Ha a csehek csakugyan olyan

⁴⁵ Pl. Arch. Salgótarjáni Acélgvár Ir. 1—17. 458—467. p. Liptay B. Jenő feljegyzései. Az Üzemi Választmányt Salgótarjában 1919. március 12-én hozták létre. Hogy más üzemekben mikor jöttek létre, ill., hogy sikerült-e egyáltalán azok megszervezése, erre vonatkozóan adataink nincsenek.

⁴⁶ OL. RMSV Rt. Ozdi Vas- és Acélgvár iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. 1. cs. 8/1. sz. Z. 383.
4513 JATE, Badényiné

⁴⁷ Ezekben a tárgyalásokon az egyes üzemek (üzemrészec) főbizalmiai, az üzemvezetők és az igazgató vettek részt. Pl. Arch. Salgótarjáni Acélgvár Ir. 1—17. 458—467. p. Liptay B. Jenő feljegyzései.

nagy súlyt helyeznek a rendre, mint ahogyan velünk el akarják hitetni, nem tudom nem volna-e jó regulális katonákat kérni tőlük ezekre a telepekre, hivatkozással az ottani nyugtalan hangulatra.” — írta Bíró Pál vezérigazgató Zorkóczy Sámuel beszámolójára válaszul.⁴⁸ Hogy a megszálló hatóságok segítségének igénybevételére végül is sor került-e, adatok híján megállapítani nem tudtuk. Adataink vannak viszont arra vonatkozóan, hogy az alkalmazottak hűségének megőrzésére egész története során különös figyelmet fordító Társulat 1919. márciusának első felében, a tisztviselői kar bizalmi testületével folytatott tárgyalások eredményeként, már e vonatkozásban is egy új, a korábbiaknál átfogóbb megállapodás aláírására kényszerült.⁴⁹ A kereskedelmi- és műszaki alkalmazottak összjövedelmének elérhető nagyságát a korábban érvényes fizetési kategóriák alapján határozták meg. Az évi 5000 korona jövedelemmel rendelkezők „nyugdíjképes fix-bérét” a kereskedelmi alkalmazottaknál 120, a műszaki alkalmazottak vonatkozásában pedig 110%-kal emelték, hogy az előírányzott 60%-os jövedelememelés biztosítva legyen. 4—10 ezer korona jövedelem esetén a fentiekhez hasonlóan, a fix-bér 100—110%-os növelését irányozták elő. A magasabb, 15—30. 000 korona és azon felüli jövedelemmel rendelkezők 5 fő kategóriájának jövedelmi szintjét 5%-os különbséggel 45, ill. 25%-kal emelték. A nyugdíjképes fix-bérek megállapításánál mindezeket túl még figyelembe vették, hogy az egyes alkalmazotti rétegek jövedelemszintje feltétlenül tükrözze a vállalat szolgáltatában eltöltött idő nagyságát is:

Rangfokozat (beosztás)	A nyugdíjképes évektől függően elérhető legmagasabb jövedelemszint 1000 Koronában			
	10 év	20 év	30 év	35 év
I. Műszaki tisztviselők (üzemmérnők és azon felül)	8	12	14	16
II. Adminisztratív és kereskedelmi kar (önálló hatáskört betöltőknél)	6	10	13	14
III. Beosztott üzem mérnöki kar	6	8	10	12
IV. Beosztott, nem önálló hatáskört betöltő adminisztratív- és kereskedelmi tisztviselők	6	8	10	12

A megállapodásban szabályozták a gyermeksegélyt, az új alkalmaztatás módzatait és az adókat. Kimondták, hogy nagyobb üzemi elfoglaltság esetén, ha a tisztviselők munkájukat ellátják, a többletmunka ellenértékeként a vállalat az alaphér 25—50%-át köteles kifizetni. Az összjövedelem alakulása szempontjából szintén igen nagy jelentőséggel bíró szállítási jutalékkal kapcsolatban leszögezték, hogy a jövőben az üzemek belső készáruszállításából eredő anyagmozgatást is jutalékköteles szállításként számolják el. Egységes elvek alapján szabályozták a munkaidő kérdését is. A műszaki tisztviselők és a raktári szolgálat munkaidejét (egy órás reggeli idő beszámításával) 9, az üzemi adminisztratív tisztviselők munkaidejét pedig (étkezési idő beszámítása nélkül) 8 órában határozták meg. A központi tisztikar napi 7 órát volt köteles (félóra ebédidő beszámításával) munkahelyén eltölteni. E vonatkozásban is kiemelték, hogy a túlórákért a vállalat rendszeres javadalmazást köteles fi-

⁴⁸ OL. RMSV Rt. Titkársági Ir. 36. cs. 145/1. sz. Z. 372. Bíró Pál vezérigazgató félhivatalos levelezése.

⁴⁹ PI. Arch. Salgórtjáni Acélgvár Ir. 371—380. p. 657. f. 5/2. ö. e. III. köt. A továbbiakban a megállapodás ismertetésekor, értelemszerűen az itt megadott jelzetre utalok. (R. L.)

zetni. Az évi szabadság mértékét az alkalmazotti kar szakmai felkészültségéhez nélkülözhetetlen tanulmányi idő figyelembevételével határozták meg. 25 éves korig 2, 25—32 éves korig 3, 32—45 éves korig 4, és 45 éves kor felett pedig már évi 5 hét szabadság járt. A fizetendő lakberek összegét — előnyösen — a fix-bér, és nem az összjövedelem alapján határozták meg. A nyugdíjas alkalmazottak részére, jövedelemkiegészítés céljából, új segélyformát rendszeresítettek, az ún. „lakbér nyugdíjpótlékot”. Az orvosi kar, az oktató személyzet és a női alkalmazottak javadalmazá-

Fix-bér	Fix-bér alapján fizetendő lakbér	Nyugbér	Lakbér-nyugdíjpótlék a nyugbér alapján
E z e r K o r o n á b a n			
4	1	1	0,3
4—6	1,5	1,5—3	0,6
6—8	2	3,—3,5	1,0
8—12	2,5	5—7	1,4
12—16	3	7—9	1,8
—	—	9—12	2,0
—	—	12—14	2,2
—	—	14—16	2,4

sára vonatkozóan több külön megállapodás született. Az orvosok jövedelmét a fix- bérek emelésével 30—35%-kal növelték. A társulati tanítók törzsfizetését az 1918. évi VIII. néptörvény rendelkezési alapján úgy határozták meg, hogy az 35%-kal lett magasabb, mint az állami alkalmazásban álló oktató személyzet alapbére. A vezető- és főtanítók korábbi működési pótlékát változatlanul hagyták, de a január—március hónapokra még külön havi 300 korona drágasági pótlék folyósításában állapodtak meg. A női alkalmazottak jövedelmére vonatkozóan úgy határoztak, hogy az évi 5000 korona felett keresők jövedelmét 35%-kal, az ez alatt keresőket pedig 40%-kal emelik.

Azon kérdéseket illetően, amelyekben megállapodás nem született, a bizalmi testület javaslatokat terjesztett a Rimamurányi képviselő Bíró Pál és Zórkóczy műszaki igazgató elé. Így javasolták a nyugdíjintézeti alapszabályzat akkénti módosítását, hogy a jövőbeni nyugdíj összegének meghatározásánál (a más munkahelyen eltöltött időt is figyelembe véve) a nyugdíjazás évében élvezett rendes évi fizetést vegyék alapul. Javasolták még, hogy a társvállalatok nyugdíjintézeti alapszabályzatát a több tekintetben kiemelten kezelt Rimamurányi tisztii nyugdíjintézetének alapszabályzatával azonosítsák, vagy ... ezen intézményeket szervezetileg is egyesítsék. A megállapodást a bizalmi testület nevében a salgótarjáni és a borsodnádasi megbízottak írták alá, és az visszamenőleg 1919. január 1-től lépett érvénybe. A kétségtelenül jelentős eredményeket tartalmazó megállapodást még két, külön is figyelemre méltó rendelkezéssel egészítették ki. Kimondták ugyanis, hogy a fix-bérek nagyságát minden egyes naptári év kezdetén újból megállapítják. A mindenkor körülmények alakulását is számításba vevő mozgó bérskála elvi elismertetése mellett egyben leszögezték, hogy „Az üzem igényeihez képest a munkaidőelosztásban az igazgatóság hozzájárulásával eltolás eszközölhető”. Ez utóbbi esetben, a termelés körülményeit figyelembe véve, okkal tételezzük fel, hogy a munkaidő elosztására vonatkozó kitétel az igazgatóság igényeit volt hivatva kielégíteni.

A polgári demokratikus forradalom időszakában létrejött *megállapodások* közel sem jártak olyan radikális következményekkel, hogy azok a munkások, vagy akárcsak az egyébként továbbra is kiemelten kezelt alkalmazottak életnívójában

alapvető változásokat eredményezhettek volna. A társulati üzemekben 1918 végén, 1919 elején fizetett munkabérek nagysága egy munkanapra, (szakmánya) számítva az 1913-as viszonyaihoz mérten, az iparág országos átlagához hasonlóan alakult. A bányászok munkabére 160—180, a kohászatban és a továbbfeldolgozó üzemekben foglalkoztatottak munkabére pedig ugyanezen időszak alatt átlagban 280%-kal emelkedett.⁵⁰ (Az akkord-bér mindemellett továbbra is egyik fő bérforma maradt.) A munkabérek emelkedése az 1917-es évhez viszonyítva országos átlagban elérte a 100%-ot.⁵¹ Ugyanitt megemlítjük, hogy a vasanyagok piaci árának emelkedése ezen időszak alatt 280, a segédanyagoké pedig 600—800%-ot is kitett. A munkabérek emelkedése, még a folytonos osztályösszezsapásokban kiharcolt szociális juttatással kiegészülve sem tudta ellensúlyozni az infláció pusztító hatását. „A cipő, ruha, tej, tojás, hús és mind azon cikkek ára, amelyekre a munkásnak napról-napra szüksége van 200—800 és 1000%-kal emelkedett.”⁵² Ha a drágulás mértékét elfogadottan 850%-nak tekintjük, úgy a bérek és az egyéb juttatások növekedésében elől álló tisztviselők 280%-os átlagos béremelkedése is csupán arra volt elegendő, hogy ezen réteg életnívóját átmenetileg, 1918 decemberéig, a háború előtti életszínvonalnak kb. a 32—33%-át kitevő szint körül tartsa. Ilyen körülmények között a már ismertett megállapodások számottevő eredménnyel nem járhattak, ám létrejöttük körülményeit tekintve ugyanakkor több figyelemreméltó sajátosságot mutattak.

Magukon viselték a forradalom győzelmét követő időszak gazdasági és politikai állapotainak ellentmondásosságát, és egyben tükrözték a Rimamurányi munkásmozgalmának fejlődésében végbement változásokat is. Mindenekelőtt azt, hogy a társulati üzemekben is megalakultak a szakszervezetek és azok a képviselői szervek, (bizalmi testületek), amelyek már a munkásság kollektív erejét és a politikai hatalommá vált országos munkásmozgalom szolidaritását maguk mögött tudva, mind szélesebb fronton indítottak újból és újból megerősödő támadásokat a tőkés kizsákmányolás ellen.

A KMP megalakulása és tömegkapcsolatainak céltudatosan gyors kiépítése a Rimamurányi munkássága irányában, mint tapasztaltuk, felmérhetetlen segítséget jelentett ahhoz, hogy a legkövetkezetesebben forradalmi erők az újtípusú proletárpárt programjának talaján tömörítsék azokat az erőket, amelyek mind cselekvőbben határolták el magukat a jobboldali, reformista, szociáldemokrata vezetés politikájától. Ugyanakkor e fő fejlődési tendencia *hegemón* érvényesülésére továbbra is hátrányosan hatott a munkásmozgalom fiatal szervezettsége, a forradalmi tömegharcban iskolázott vezetők hiánya, és a dolgozók (mesterségesen is elősegített) megosztottságának az anyagi elkötelezettség különböző mértékében még mindig meglevő maradványai. Más tényezők mellett főként ezen adottságok és feltételek különböző mértékű meglétében, ill. hiányában kell megjelölnünk az üzemágak és bázisüzemek, (mint pl. Ózd és Salgótarján) munkásmozgalmának fejlettségi szintjében tapasztalható különbségek alapvető okait is. Mindenekelőtt ez adja a magyarázatát annak, hogy bár a proletárdiktatúra objektív feltételei a forradalmi fejlődés során a Rimamurányi műveiben is létrejöttek, a munkásság rétegződése, összetétele és a munkásmozgalom sajátos fejlődése következményeképpen a társulati üzemek dolgozóinak tökeellenes osztályharca, az országos fejlődéstől eltérően, ez időszakban is csak ritkán lépte túl a gazdasági harc kereteit.

⁵⁰ Papp Dezső: A világháború gazdasági és társadalmi története. Szerkesztette: Mr. James. I. Shotwel. Osztirák—magyar sorozat. A magyar szociálpolitika a világháborúban. 122. p.

⁵¹ Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének 1918. évi jelentése.

⁵² Böhm Vilmos: Magyar szociálpolitika. Munkáskönyvtár, 1918. Népszava kiadás. A magyarországi szakszervezetek 1918. május 25—26-án megtartott kongresszusán elhangzott beszámoló.

A dolgozók soraiban gyorsuló ütemben megindult forradalmi irányú differenciálódás hatékonyságát nagyban csökkentette, hogy a KMP köré tömörült erők szervezeti gyengeségét kihasználva az SZDP jobboldali erőinek befolyása a szakszervezetekben, bár csökkenő mértékben, de mindvégig érvényesült. Így útját tudta állni annak, hogy a polgári demokratikus forradalom időszaka alatt (a salgótarjáni kísérlettől eltekintve) Munkástanácsok szerveződjenek a Rimamurányi üzemeiben. A polgári demokratikus forradalom érintetlenül hagyta a tulajdonviszonyokat, a kizsákmányolás legfőbb forrását, és így a dolgozók munka- és életkörülményeiben számottevő változásokat végrehajtani nem tudott. Mindebből következett, hogy a munkásosztály harcokészége fokozódott, a jobboldali szociáldemokrácia elszigetelődése nőtt, a KMP befolyása megerősödött, és tömegbázisa is mindinkább kiszélesedett. Ugyanakkor a kormány külpolitikájának a Vyx-jegyzékben testet öltött csődje megteremtette a feltételeket ahhoz, hogy 1919. március 21-én a hatalom fegyveres felkelés nélkül, de kemény osztályharcban Magyarországon is a munkásosztály kezébe kerüljön. Az, hogy az alullevők már nem tudtak és nem is akartak a régi módon élni, a Rimamurányi munkásságának számos megmozdulásában is kifejezésre jutott. A munkásellenőrzés tőkés (katonai) rendszerének összeomlása pedig bebizonyította, hogy a tőke az üzemi munkásság felett gyakorolt régi, kizárólagos hatalmát már sem visszaszerezni, sem megszilárdítani nem volt képes.

A proletárdiktatúra győzelme, a munkásellenőrzés rendszerének megszervezése

A proletárforradalom győzelmének eredményeként Magyarországon újítusú államhatalom jött létre. A munkásosztály megdöntötte a burzsoázia politikai hatalmát, lerombolta a burzsoá államot, és hallatlan nehéz körülmények között (szétzilált, lerombolt termelést, élelmiszer és nyersanyaghiányt, munkanélküliséget és külpolitikai csődtömeget örökölve) kezdett hozzá saját államának felépítéséhez. A politikai hatalom meghódítása, még inkább annak megtartása, de különösképp a proletár diktatúra osztálytartalmát hűen kifejezni hivatott nagy társadalmi forradalom célkitűzéseinek sikeres megvalósítása, szükségyszerűen előírta a gazdasági hatalom birtokbavételét is. Ez a felismerés a Forradalmi Kormányzótanács és a gazdasági népbiztosságok, mindenekelőtt a Szociális Termelés Népbiztosságának alapvető intézkedéseiben nyert kifejezést. Így elsősorban azokban a rendeletekben, amelyek kiindulóponttul szolgáltak ahhoz, hogy — amint Hevesi Gyula írja, az egész népgazdaságot haladéktalanul a szocialista átszervezés irányába tereljék.⁵³ E rendkívüli erőfeszítést kívánó bonyolult folyamat sikeres végrehajtásának feltételei azonban mind bel- mind külpolitikai szempontból igen súlyosak voltak. A proletariátus államának emellett, hogy egy minden tekintetben kisajtott, lerombolt, szétzilált államháztartást örökölt, szembe kellett néznie a nemzetközi ellenforradalom blokádpolitikájával, sőt a kezdettől reális fenyegetésként jelentkező fegyveres intervenció veszélyével is. A kapitalista termelési mód gyökeres átalakításának szükségességéből következően végrehajtott alapvető (és sokszintű) változtatások révén azonban a munkáshatalom létrehozta a szocialista népgazdaság megteremtésének legfőbb feltételeit. A Forradalmi Kormányzótanács IX. sz. rendelete értelmében azokat az ipari- bányá- és kereskedelmi üzemeket, amelyeknek munkáslétszáma meghaladta a 20-at, köztulajdonba vették. Ugyanakkor a szocialista népgazdaság megteremtésének célkitűzése szükségessé, az ország erőforrásainak háborús kimerültsége és a blokádnak pedig egyenesen

⁵³ Hevesi Gyula: Szociális termelés, a Tanácsköztársaság iparpolitikája. Bp. 1959.

elkerülhetetlenné tette egy olyan erősen *központosított iparirányítási mechanizmus* megteremtését, amelyre támaszkodva a tanácskormány képes volt a rendelkezésére álló erőforrások legcélszerűbb koncentrállása, és egyben az ilyen irányú rendelkezések hatékony végrehajtásának biztosítására is.

Mindemellett alkalmazkodni kellett a honvédelem szabta követelményekhez, sőt a monarchia szétesése következtében kialakult új gazdasági területek feltételeihez is.⁵⁴ A legfelsőbb iparirányítási szerv a Szociális Termelés Népbiztossága (ill., az intervenció támadás miatt majd csak a május 19-én életrehívott Népgazdasági Tanács) szakmai alosztályai, a Kerületi (városi) Ipari Termelési Tanács közvetítésével, vagy az országos jelentőségű művek esetében közvetlenül irányították és ellenőrizték az üzemek munkáját.⁵⁵ A Népbiztosság élén jó gyakorlati és elméleti felkészültséggel rendelkező kommunista szakemberek álltak, de mellettük, az üzemekben (is) helyet kaptak a polgári mérnökök, szakemberek és tapasztalt szervezeti funkcionáriusok.⁵⁶ A már idézett IX. sz. rendelet értelmében a szocializált üzemek élére termelési biztosokat neveztek ki. A proletár fegyelem megteremtése, a dolgozó

⁵⁴ A Tanácsköztársaság történetét feldolgozó hatalmas irodalomban, amelyről leginkább Siklós András ismert bibliográfiája (Az 1918—1919. évi magyarországi forradalmak. Források, feldolgozások. Tankönyv Kiadó 1964. Bp.) ad reprezentatív összefoglalást, viszonylag kis helyet tesznek ki a gazdaságtörténeti jellegű cikkek és tanulmányok. Munkánk idevonatkozó részének elkészítése során alapvetően levéltári-, korabeli sajtó-, könyvészeti- és (részben memoár) — irodalomra támaszkodtunk. Többek között a vonatkozó helytörténeti irodalomról is tájékoztatást ad L. Nagy Zsuzsa: Helytörténeti Kiadványok a Tanácsköztársaságról c. bibliográfiája. PTK. 1959. 3. 4. sz. A proletárdiktatúra győzelmének 50. évfordulója tiszteletére Borsod megyében megjelent munkák közül megemlítjük még az alábbiakat: A Magyar Tanácsköztársaság Borsod megyében és Miskolcon. Miskolc, 1969. A Tanácsköztársaság eseményei Borsodban. Miskolc, 1968. (rota, 189. p.); Tóth Pál: A Tanácsköztársaság története Borsod megyében. Borsodi Szemle, 1969. 1. 2. sz. Az első magyar munkáshatalom gazdaságpolitikájára vonatkozó értékelés található még az Orbán Sándor által szerkesztett Borsod- Abaúj- Zemplén megye története és legújabbkori adattára c. munkájában is. Miskolc, 1970. Hajdú Tibor: A Magyarországi Tanácsköztársaság. Bp. 1959. c. többször idézett munkája mellett, mint témánk szempontjából alapvetően fontos irányadó műveket használtunk fel Hevesi Gyula munkái közül az alábbiakat: Szociális termelés, a Tanácsköztársaság iparpolitikája, Bp. 1959., Szocialista iparszervezés és távlati tervezés a Tanácsköztársaságban. MT. 1959. 4. köt. 4. sz., Az ipari termelés központi irányítása és a helyi igazgatás módja a Tanácsköztársaság idején Kesz. 1959. 6. évf. 3. sz. 242—254. p. Hasonló szempontból tanulmányoztuk Friss István: Az első magyar Tanácsköztársaság gazdaságpolitikája, TÁSZ. 1959. 14. évf. 3. sz. c. művét, Réti László: Adalékok a magyar Tanácsköztársaság pénzügyi politikájához, Levéltári Közlemények, 1963. 1. sz. c. munkáját, Kun Béla válogatott beszédeinek és írásainak gyűjteményét (A Magyar Tanácsköztársaságról, Bp. 1958.), valamint a Népgazdasági Tanács volt elnökének, Varga Jenőnek, a proletárdiktatúra gazdasági problémáit tárgyaló „Die wirtschaftlichen Problemen der proletarischen Diktatur”, Wien, 1920. c. könyvét.

⁵⁵ Az ipari termelés irányítását országos központból minden részletre kiterjedően megszervezni nem volt lehetséges. Ezért a Kormányzótanács 69. sz. rendelete (LXIX) 8919. április 20-án úgy intézkedett, hogy létre kell hozni a népgazdaság területi irányításának szerveit, az Ipari Termelési Tanácsot. Ennek élén az Intéző Bizottság állt. Ilyen tanács alakult Miskolcon és a hozzá tartozó kerületekben: Borsod, Gömör és Abaúj megyékben, valamint Salgótarjánban is, amelyhez Nógrád megye tartozott. Pl. Arch. A.(II). 18/10. Utasítás a Forradalmi Kormányzótanács LXIX. sz. rendeletének végrehajtásához. Borsod megyét hat kerületre osztották, amelyekből Ózd volt a hatodik. Réti László: Így látta az ellenség. Bp., 1969. 73. l. Gondolat. Hevesi a Vörös Újságnak adott 1919. április 9-i interjújában kifejtette, annyi szakosztály alakult, ahány fontosabb iparág van, s ezek feladata az egységes munkaterv és üzemvezetési elvek koordinálása volt a szakosztályhoz tartozó összes gyárakban.

⁵⁶ A Bányászati Szakosztály élén Hevesi Gyula, a Vas- és Fémipari Szakosztály élén Dovcsák Antal, a Vas- és fémmunkások szakszervezetének volt elnöke, jobboldali szociáldemokrata politikus állott. Hevesi Gyula: Szociális termelés, a Tanácsköztársaság iparpolitikája. Bp. 1959. 58. l. A diplomás szakemberek az üzemekben is általában a helyükön maradtak. Munkájuk zavaratlanságát a Forradalmi Kormányzótanács XXIV. sz. rendelete biztosította. MMTVD. 6/a. köt. 116. old. Bp. 1959. Az értelmiség tömegei nem álltak szemben az új renddel, sőt, „mind kommunis-tának vallották magukat”. (Idézi: Hajdú Tibor: I. m.-ben Varga Jenő megjegyzését. Uo. 367. old.)

nép tulajdonának védelme, a termelési biztos és a termelőmunka ellenőrzésének céljából a dolgozók *ellenőrző munkástanácsot* választottak.

A termelőeszközök szocializálása és az iparirányítás új rendszerének megszervezésén túlmenően biztosítani kellett a termelés anyagi feltételeit, és így mindenek előtt a termelőfogyasztás nyersanyag- és energia igényét kellett a lehetőségek szabta szűk keretek között kielégíteni. A szűkös anyagkészletek felmérése, ellenőrzése és azok leggazdaságosabb elosztása céljából ún. Anyaghivatalokat állítottak fel, amelyeknek munkáját a Szociális Termelés Népbiztossága, valamint a Közellátási Népbiztosság instrukciói alapján az Anyagelosztó Tanács irányította. Ebben a munkában felhasználták a háború alatt létesített különböző központok tapasztalatait is.⁵⁷ Nagy nehézségeket jelentett a pénzhiány, a kék és fehér pénz iránti bizalmatlanság, a pénz inflálódása, (amelyet az árufedezet nélkül végrehajtott béremelkedések is felgyorsítottak). A köztulajdonba vett üzemek pénzügyi kezelését és ellenőrzését kiküldött megbízottjai útján a Pénzintézeti Központ végezte. A belső ügyvitel rendjét a Szociális Termelés Népbiztosságának április 2-án kiadott 16. sz. utasítása szabályozta.⁵⁸ Az ipar helyzetéről a Szociális Termelés Népbiztosságának munkájáról a „Szociális Termelés” c. hetilap adott folyamatos tájékoztatást. A lap egyben fontos összekötő kapocsként is szolgált a kormány, a népbiztóságok és a helyi szervek között.⁵⁹

A Borsod megyei nagyüzemek sorsáról az április 7-én Miskolcon megtartott iparkamarai értekezlet döntött. Ekkor rendelték el az országos jelentőségű ózdi üzemek szocializálását és hoztak határozatot az ellenőrző munkástanács megválasztására is. A szakszervezet és a munkástanács elnökéül Misztrik Istvánt választották. Piar János, Smetana Frigyes, Szkłodán János, mint főbizalmiak, Szabó Lajos és Borsány János pedig direktóriumi tagokként vettek részt a munkástanács ügyeinek intézésében. Határozatot hoztak a Vörös Őrség megalakításáról, kinevezték annak parancsnokát, valamint a forradalmi törvényszék elnökét is. A párt járási titkára Czraván Alajos lett.⁶⁰ Termelési biztossá a Szociális Termelés Népbiztossága Lázár István mérnököt nevezte ki.⁶¹

Erre a jelenségre mutatott rá Varga Jenő a Tanácsok Országos Gyűlésén, 1919. június 16-án a gazdasági helyzetről szóló beszámolójában. Varga kiemelte, hogy „Ha van nálunk olyan dolog, amely a Magyar Tanácsköztársaság jövőjét bizonyos tekintetben kedvezőbben mutatja, mint az oroszét, az az, hogy nálunk nem következett be éles szakadás a munkások, technikusok, gazdatisztek között, mint Oroszországban, ahol ezeknek a rétegeknek a szabotáza a termelést borzasztóan gátolja.” MMTV. 6/b. köt. 31. sz. dok. Bp. 1959. Hevesi Gyula a Vörös Újságnak adott interjújában — 1919. ápr. 9-én — kifejtette, hogy „a munkásellenőrzés bevezetése a termelésben fennakadást nem okozott, s a munkásellenes vezetőket elbocsátották, s akikre szükség volt olyan ellenőrzés alá helyezték, hogy semmiképpen sem árthatnak a proletariátus érdekeinek.”

⁵⁷ Az anyaghivatalok felállításáról a Forradalmi Kormányzótanács LXI. sz. 1919. április 12-én kelt rendelete intézkedett. (MMTVD. 6/a. köt. 195. sz. dok. Bp. 1959.) A háború után a kormány abban tévedett, írta Varga Jenő, hogy a kapitalizmus gazdasága újból funkcionálta képes. Ezért a háború alatt létesített „központokat” feloszlatta. Ez, az adott körülmények között nehezen haladt előre, s így megkönnyítette, hogy a régi kereteket új tartalommal töltsék meg. Varga Jenő: A proletárállam anyaggazdálkodása. Népszava, 1919. április 13.

⁵⁸ Az említett rendelet kimondta, hogy a szocializált üzemek kötelesek áru- és pénzfogalmukról naprakész könyvelést vezetni, s ezen adatok felhasználásával minden hét szombatján jelentést tenni a Szociális Termelés Tanácsa Statisztikai Osztályának. Az adatszolgáltatásnak ki kellett térnie az anyagkészletekre, a készáru-forgalomra, a munkáslétszámra és a munkabérre, a teljesített munkaórák számára, az anyagigénylésre és a gyártási előirányzatokra is. Hevesi Gyula; Szociális termelés, a Tanácsköztársaság iparpolitikája. Bpest, 1959. 37—38. old.

⁵⁹ A Szociális Termelés c. hetilap első száma 1919. május 1-én jelent meg első ízben.

⁶⁰ Lehoczky Alfréd: Gazdasági és politikai viszonyok Ózdon a fehérterror és az ellenforradalmi rendszer első éveiben. (1919—1922). PTK 1965. dec. XI. évf. 4. sz.

⁶¹ Országos jelentőségű nagyüzemek élére termelési biztost a Szocialista Termelés Népbiztossága nevezett ki.

A munkástanács megalakulásáig, vagyis az üzemek társadalmi tulajdonba vételéig terjedő időszakban az ellenőrzés lényegében csak a kifutó és beérkező posta, valamint a pénztári kifizetések ellenjegyzéséből állott. Az ellenőrzés ilyen átmeneti formában való végrehajtásából a szakszervezeti főbizalmiak ülése hozott határozatot. Ennek gyakorlati végrehajtására a Társulat tisztviselői karának bizalmi testületén belül 4 tagú direktóriumot hoztak létre. Magyar dr., Orbán, Rejter és Sívó, a direktórium tagjai, március 22-én felkeresték Bíró Pál vezérigazgatót és tájékoztatták a kialakult helyzetről. Előadták, hogy „csakis az ellenőrzést kívánják gyakorolni, és kérték az igazgatóságot, hogy a helyén maradjon, miután ezen berendezés közös érdeket képez...”⁶²

A művek tőkés vezetését, természetesen, nem érték váratlanul az események. A IX. sz. rendelet megjelenésének napján, március 26-án, a Rimamurányi igazgatótanácsa a vállalat budapesti székházában, Láczy Leó elnökletével ülést tartott. Az igazgatóság bécsi tagjait (ti. az Unió művek székhelye Bécsben, a vállalat maga pedig Zólyomban a csehek által megszállt területen volt) „az idő rövidsége, de az utazás ez idő szerinti lehetetlensége folytán” nem hívták meg.⁶³ A megjelenteket Bíró Pál vezérigazgató tájékoztatta a kialakult helyzetről, és a művek társadalmi tulajdonba való vételével számolva a várható fejleményekről. A beszámolót az igazgatótanács tudomásul vette, és figyelemre méltó határozatokat hozott. Felhatalmazta ugyanis Bírót annak, a minden tisztviselő által elfogadott nyilatkozatnak az aláírására, mely szerint „aláveti magát a bizalmi testület és a direktórium határozatainak... azon fenntartással, hogy a direktórium a népbiztos megbízásából jár el.”⁶⁴ Egyben felhatalmazták arra is, hogy „arra az esetre, ha erre felhívnák, a szakszervezetbe is belépjen.”⁶⁵

Úgy véljük, joggal tételezzük fel, hogy a március 26-i ülésen kialakított állásfoglalásnak döntő, irányadó és egyben elvi jelentősége is volt annak a taktikai megfontolásokra épülő magatartási formának a meghatározásában, amely a volt — és a proletárdiktatúra alatt is funkcionáló — rimai vezetőségtestület alapállását a Tanácsköztársaság fennállásának egész időszakában jellemezte. Ennek a taktikai magatartásnak a középpontjában, amint az a proletár-hatalom leverése után elkezdett iratanyagból világosan kitűnik, a tőkés hatalmat szolgáló erők szervezett visszavonása, illetve másrésről, ezen erőknek az új irányító apparátusba való tudatos beépítése állott.⁶⁶

Mint korábban a rimai munkásmozgalom fejlődése során, a munkástanácsok megalakulása körülményeiben is azt tapasztaljuk, hogy a salgótarjáni munkásmozgalom aktivitása e vonatkozásban is az ózdi előtt járt. Ugyanakkor, mint látni fogjuk, élesebben jelentkeztek a Rimamurányi munkásmozgalmának viszonylagos fejletlenségéből következő hiányosságok is. Az acélgyári munkástanács alakuló ülését 1919. április 1-én tartotta. Tagjai voltak: Hack Gyula, Kakuk Gábor, Puskás Ágoston, a háromtagú direktórium tagjai, valamint Priska Rezső, Bozó Gyula, Kominek Lajos, Kőköny János, Dienes Gyula és a Szociális Termelés Népbiztossága által kinevezett termelési biztos, a már korábban 38 évi szolgálat után nyugdíjazott Jónás Antal helyébe lépett új igazgató, Liptay B. Jenő.⁶⁷ A direktórium tagjai „mindenről

⁶² OL. RMSV Rt. Ig. ül. jkve. 1919. március 26. 3. cs. 2. sz. Z. 363.

⁶³ Uo.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Lehoczky Alfréd i. m. Ezt a magatartást példázza a volt, és a proletárdiktatúra idején is helyükön maradt rimai vezetők egész tevékenysége.

⁶⁷ P. I. Arch. TÁGYOB. II. 28. 4. és még MMTVD 6/a. köt. 93—94. p., valamint Liptay B. Jenő idézett feljegyzései. Megjegyezzük, hogy a megyei direktórium, amely 1919. március 22-én ala-

tudni akartak”, és „bár sokat kellemetlenkedtek — jegyzi meg Liptay B. Jenő — mégis elég simán ki lehetett velük jönni.”⁶⁸

A munkástanácsok, a munkásellenőrzés megszervezése, és hatáskörének pontos leírása bizonyította, hogy csakis általuk volt elképzelhető a szocializálás és az üzemek megóvása, a termelési fegyelem fenntartása és a termelés számos feltételének biztosítása, valamint a termelési biztos ellenőrzése is. Ugyanakkor az, hogy önállóan intézték a szociális, élelmezési, és munkaügyi kérdéseket, részt vettek a Vörös Hadsereg megszervezésében, a gyári tartalékszázlőaljak felállításában, közreműködtek a munkások katonai kiképzésében, stb., mutatta, hogy a munkástanácsok szerepe jóval túlnőtt a gyárak kapuin, és hogy a munkáshatalom fennmaradása csakis ezen új hatalmi szervek aktív közreműködésével volt elképzelhető.

Működésükben kifejezésre jutott a proletár demokratizmus elve, de az egy személyi felelőssége is azáltal, hogy a munkástanács és a termelési biztos vitája esetén a Szociális Termelés Népbiztosságának állásfoglalásáig a termelési biztos szava volt a döntő. Különösen fontos volt a munkástanácsok szerepe a Rima-művekben, ahol üzemi pártszervezetek nem működtek, a törzs-művek termelési biztosai a régi vezetők közül kerültek ki, és a szakszervezeti vezetők egy része is jobboldali szociáldemokrata politikát folytatott.⁶⁹ A volt Rimamurányi üzemekben működő vasas szakszervezeti csoportokra leginkább az volt a jellemző, hogy szinte teljesen hiányoztak belőlük a következetesen forradalmi elemek, de ugyanúgy a nyíltan megalkuvók is.

Ezt a helyzetet — megfelelő iratanyag alapján — különösen Salgótarjánban lehet nyomon követni, ahol a Tanácsköztársaság honvédő harcai kapcsán, a munkásezredek felállítása és harcbanvetése körül folyó vitákban éleződött ki az ellentét a vasas szakszervezetek vezetősége és a bányászok képviselői között. Hack Gyula, a salgótarjáni munkástanács elnöke, vagy Percze István, a vas- és fém munkások helyi szakszervezetének elnöke, nem értették és így nem is tudták követni az új párt politikáját. A munkásság felfegyverzését a termelés érdekeinek előtérbe állításával kívánták megakadályozni. Természetes, hogy a vasas szakszervezetten belül kialakult, kommunistaellenes agitációt folytató jobboldali ellenzékhez csapódtak az acélgyár „hazafias gondolkodású” alkalmazottai is. A munkásság többsége azonban megértette a harc szükségességét, és így nem a Hack Gyula vezette jobboldali szárny, hanem a bányászokat képviselő kommunista Gólián András körül tömörült.⁷⁰

A gyári munkástanácsok tevékenységének középpontjában mindvégig termelési- munkaügyi- és szociális kérdések, valamint az üzemek sajátos földrajzi helyzetéből is következően, a honvédelmet szolgáló szervezési feladatok együttese állott.

kult meg, az Intézőbizottságba választotta Priska Rezsőt és Bozó Gyulát, az Acélgyári Munkástanács tagjait is. OL. RMSV Rt. Ig. ül. jkve. 1919. november 15. 6. cs. Z. 363. és Nógrádmegye, 1919. április 22. 2. p.

⁶⁸ Liptay B. Jenő feljegyzései

⁶⁹ A Vegyipari Munkások Szakszervezete, ellentétben a Vasas Szakszervezet gyakorlatával, a március 31-én megtartott (bizalmiak) gyűlésén határozatban mondta ki, hogy „a volt munkáltatók és azok exponensei nem lehetnek termelési biztosok, nem vehetnek részt az új vezetésben, és nem vehetők fel a szakszervezetbe sem”. Hajdú Tibor i. m. Budapest, 1969. 365. p.

⁷⁰ Liptay B. Jenő feljegyzései.

A termelést akadályozó tényezők hatása az üzemek működésére

A szocializált Rimamurányi üzemek feladata mindenekelőtt azt volt, hogy az ipari termelés általános célkitűzéséből következően, elősegítse az ország gazdasági újjáépítését, és egyben kivegye részét a honvédelem szabta követelmények teljesítéséből is. Mindezen, egymással szorosan összefüggő feladatokat olyan történelmi körülmények között kellett ellátni, amikor a nagyvállalat hatalmas termelő-, és újonnan szervezett, jórészt még kellő gyakorlattal sem rendelkező irányító apparátusának működését (az ország gazdasági- és társadalmi életében, nemzetközi helyzetében végbement változásokat is mintegy tükrözve) számos objektív és szubjektív eredetű tényező akadályozta.

Így mindenekelőtt a régi termelési struktúra felbomlását, az üzemágak és az egyes üzemek (affiliált művek) között történelmileg kialakult, céltudatosan kialakított kooperációs lánc szétszakadását, kedvezőbb esetben erős felbomlását kell megemlítenünk, mint olyan tényezőt, amely hatásában a vállalati kereteken jóval túlmutató, országos jelentőséggel bírt.

A monarchia felbomlása és az utódállamok megalakulása ugyanis azzal a következménnyel járt, hogy a földrajzilag is rendkívül kiterjedt, és e vonatkozásban is erősen tagolt, egymásra épülő volt Rima-birtokok egy része, elsősorban az affiliált művek, de az érc-, és részben a szénbányák, valamint más ásványi lelőhelyek is szinte teljes egészében idegen, jórészt csehszlovák megszállás alá került területre estek, amíg a nagyvállalat gerincét alkotó feldolgozó gyárak és üzemek döntő többsége, köztük a törzs-művek teljes egészében továbbra is hazánk területén maradtak. Ez a körülmény már önmagában is rendkívül súlyos helyzetet teremtett a nagy nyersanyagigényű iparágban termelő Rimamurányira nézve. A probléma súlyának jobb érzékeltetése céljából indokoltnak véljük, ha a korábbi gondolatmenetet látszólag megszakítva, megszólaltatjuk a magyar vasipari fináncióke e tekintetben kétségtelenül egyik legilletékesebb képviselőjét, a Rimamurányi volt vezérigazgatóját — Bíró Pált.

A háború elvesztése, de még inkább az antant-hatalmak imperialista Európapolitikáját tükröző belgrádi egyezmények már mutatták, hogy a vasipar, és így természetesen a vele kapcsolatos más iparágak is, súlyos problémák előtt álltak. Ahogy az ország új határainak körvonalai kirajzolódtak, a tőke által kezdetét vette a várható nehézségek okszerű felmérése is. Az ipari nagytőke vezető személyiségei a kormány felhívásának eleget téve (vagy éppen anélkül) tanulmányok és tervezetek egész sorában fejtették ki nézeteiket az adott helyzetről és a várható fejleményekről. Témánk szempontjából különösen figyelemreméltónak találjuk annak a két megközelítési módnak a szembesítését, amely lényegében egyetlen közös célt kívánt elérni: a lehető legelőnyösebb békefeltételeket az antanttal folytatandó tárgyalásokon. A kormány felfogását e tárgyban Ferenczy Móric, a Kereskedelmi Minisztérium osztálytanácsosa képviselte, amíg a GYOSZ nézetének Bíró Pál vezérigazgató adott hangot.⁷¹ A két fél felfogása azonos célt követ, és így a köztük levő különbség sem egyértelműen merev elhatárolódást jelent. Bíró és Ferenczy felfogása azonban nemcsak a gyakorlati célszerűség tekintetében különbözött egymástól, vagyis

⁷¹ Bíró Pál 1919. január 23-án Fenyő Miksa instrukciói alapján, a hozzá továbbított Ferenczy-tanulmányra válaszul készített egy, a GYOSZ érdekeit tükröző tanulmányt, amely 1919. január 29-én készült el, mint reflexió. Bírónak ezt a tanulmányát Ferenczy február 25-én küldte vissza azzal, hogy nézeteit adatokkal is tegye hasznosíthatóvá. Ezt a választ Fenyő felszólítással továbbította Bírónak, s így a tanulmány — általunk használt — végső formában 1919. március 4-én készült el. OL. RMSV Rt. Titk. Ir. 36. cs. 145/1. sz. Z. 372.

nemcsak abban, hogy a GYOSZ vezérkara Ferenczy tanulmányának a vasiparra és általában az iparra vonatkozó részét nem találta eléggé „prégnánsnak és pesszimiztikusnak”, hanem — szellemében is. Ferenczy tanulmányában mindenekelőtt azokat a földrajzi, területi-, népességi problémákat tekinti át, amelyek várhatóan bekövetkeznek, és ebből kiindulva azokat a feladatokat vizsgálja, amelyek ezekből a feltételezett változásokból az országra, az iparra, és azon belül is a vasiparra származnak.⁷²

A vaskohászati ipar jövőjét elemezve Ferenczy arra a következtetésre jut, hogy bár előreláthatóan az 1913-as vasérctermelési kapacitásnak mindössze 20, a kohászatnak pedig csak mintegy 30%-a marad a leendő új határok között, a vasipar jövője mégsem kilátástalan. A várhatóan 8—9 millió q-ra rugó vasérctermelés ugyanis az 1913-as évinek közel 27%-át teszi, és így az alapanyagtermelés, valamint a kohászati kapacitás között tapasztalható aránytalanság elenyészőnek tűnik. Japán, Olaszország és Belgium példájára hivatkozva kifejti, hogy „szóban sem jövő, vagy aránylag elégtelen vastermelés mellett is virágzó iparfejlődés egészen jól elképzelhető, s mint Belgium esetében, a vaskohászat is kifejlődhet úgy, hogy az értelepek az országon kívül vannak.”⁷³ Ferenczy ilyen irányú érvelése, természetesen, legalábbis vitatható. Túl azon, hogy az általa említett országok földrajzi (tengermelletti) fekvése, miként azt a Japán vasipar legújabbkori viharos fejlődése is meggyőzően példázza, különösen előnyös olyan nagy anyag- és szállításiigényes iparágnál, mint amilyen a vasgyártás, mindhárom ország történelmi fejlődése eltér egymástól, de különösen elűt Magyarország gazdasági fejlődésétől, nemzetközi kapcsolatainak adott és várható alakulásától. Ferenczy hallgat, többek között az általa említett országok gyarmati kizsákmányoló tevékenységéről, de figyelmen kívül hagyott olyan közismert tényeket is, minthogy a magyar vasipar, és így különösképpen az annak gerincét alkotó Rimamurányi a fejlettebb művekkel szembeni versenyképességét a monarchia piacain, de a Kelet- és Délkelet Európa felé irányuló export tevékenysége során is döntően éppen azáltal tudta (kartellszerűen) biztosítani, hogy rendelkezett mindazokkal a főbb nyersanyagokkal, amelyek működéséhez elengedhetetlenül szükségessé voltak. Ugyanakkor nyilvánvaló volt az is, hogy a kialakuló új nemzeti államok, saját vasipari bázisuk megerősítésére törekedve, merőben új feltételeket teremthetnek az európai vaspiacon, vagy ami ezzel egyet jelent, befolyásolhatják a nagy művek között kialakult és kartellszerűen rögzített erőviszonyokat, és így kétséggé tehetik a nyersanyagbázisától elvágtott Rimamurányi korábban már kivívott pozíciót is.

A vasércutánptótlás problémáját, Ferenczy, részben továbbra is a szepes-gömöri ércbányák termeléséből kívánta megoldani. Feltételezése szerint ugyanis ezen bányák ércvagyonának alacsony Ferrit-tartalma a cseh műveket a kiaknázásban érdektelenné teszi.⁷⁴ Ha a fenti elképzelés nem lenne kivihető, úgy a bosnyák és a

⁷² Kiinduló pontja az volt, hogy Árva, Trencsén, Turóc, Liptó, Nyitra, Zólyom, Szepes és Sáros megyéket részben, Nógrád, Gömör, Abaúj, Zemplén és Ung megyéket teljesen Csehszlovákiához fogják csatolni. Véleménye szerint Romániához kerül Erdélyen kívül Máramarossziget, Szilágy, Krassó-Szörény és Temes megyék egészen, Bihar, Arad és Szatmár megyék pedig félig. Végül Jugoszlávia, Horváth-Szlavónországon kívül egészen megkapja Bács-Bodrog és Torontál megyéket. Így a feltételezett területi változások következményeként Magyarország lakossága 9,5 millióra apadna, amíg Ausztria 7,5, Csehszlovákia 12, Lengyelország 20, Jugoszlávia 11, Románia pedig 14 millió lakossal bírna. OL. RMSV Rt. Titk. ir. 36. cs. 145/1. sz. Z. 372.

⁷³ Uo.

⁷⁴ A tanulmány elkészítésének idején természetesen Ferenczy még nem tudhatta, hogy 1923-ban majd valóban létrejön egy olyan megállapodás a Rimamurányi és a csehszlovák kormány között, amely lehetővé tette az említett bányavagyon kiaknázását.

szerb vasérc valamilyen formában történő birtokbavétele jelenthetne megoldást, illetve mint végső kiút a nyersanyagszegénységből, maradna a volt magyar tulajdonú kohók által termelt nyersvas import megszervezése.⁷⁵

A tanulmányban (is) említett *bosnyák vasérc kérdése* lényegében már felfedezése óta (1904) élénken foglalkoztatta a magyar vasipari tőkét. A ljubljanai hegyek magas, 50%-os Ferrit-tartalmú kincsenek jelentőségével, amelynek 1 milliárd q-ra becsült gazdasága a feltárások szerint vetekedett a stajer Erzberg ércgazdaságával, „az érdekelt tényezők hamar tisztába jöttek”. A kiválóan kohósítható, és a vizsgálatok szerint a svéd érc minőségét elérő, sőt, azt helyettesítve, közvetlenül Martinbetétként is felhasználható priedori érc, a magyar és az osztrák kormány részesedési vitája folytán lényegében 1916-ig felhasználatlan maradt. A háború alatt a Rimamurányi vezetői a magyar vasipart „boldogulásának egyik alapját” látták ebben a hatalmas ércvagyonban. Az 1916-ban végül is létrejött ideiglenes megállapodás szerint az ércvagyon nagyobbik része Magyarországnak jutott. A termelés 1917-ben indult meg, és a bányákban jórészt hadifoglyokat alkalmaztak. A munkaerőhiány és a szállításokkal összefüggő nehézségek miatt azonban közel sem sikerült a tervezett évi 12 millió q-ás termelést elérni. Sőt, 1918-ra a bányák kiaknázása már erősen vissza is esett. A háború után, a felvidéki ércek elcsatolása még inkább „kiéheztette” a bosnyák vasérc kiaknázásában legérdekeltőbb magyar nagyvállalat, a Rimamurányi kohóit. Így az adott történelmi körülmények kényszerítő hatására, „félve a bekövetkezendőktől”, az osztrák és a magyar tőke a köztük dúló harcot átmenetileg felfüggesztette, és arra törekedett, hogy közös erőfeszítéssel megszerezze az ércvagyon tulajdonjogát. Illetve, ha ez nem lenne keresztülvihető, terveket készítettek „a magyar ipari tőke érdekeltetésére a bányák kiaknázásánál.”⁷⁶ A kérdés „megnyugtató rendezését” végül is megakadályozta az a körülmény, hogy „a kormánykörök a helyzetet nem akarták felismerni, és október végéig abban a tudatban voltak, hogy Boszniát Magyarországhoz fogják csatolni.”⁷⁷

A magyar vasipari tőke, mint az a bosnyák vasérc kiaknázásának kérdése kapcsán is kitűnik, kettős célt követett. Egyrészt, már jóval Ferenczy osztálytanácsos tanulmányának elkészülte előtt reálisan felmérte a háború következtében előállt helyzetet és gyakorlati lépéseket is tett annak érdekében, hogy jövőbeni helyzetét új erőforrások birtokbavételével alapozza meg. Ugyanakkor nem mondott le arról sem, hogy az új határok megvonására valamilyen, számára előnyös befolyást gyakoroljon. Kétségtelen, a tőke antant politikája a kormányénál reálisabbnak bizonyult.⁷⁸

Bíró tanulmányának középpontjába tehát azt a gondolatot állította, hogy „a megcsonkított Magyarország életképtelen, csonka törzs marad, amely a háborús csapásokat soha ki nem heverheti.”⁷⁹ Ferenczy tanulmányának regionális szemlélete merőben ellentétes volt a tőke érdekeivel, hiszen a magyar vasipar súlyánál, teljesítőképességénél, érdekösszefonódásánál és az európai piacokon kivívott pozíciójánál fogva is arra törekedett, hogy a már korábban megszerzett befolyását lehetőség szerint átmentve a háború után is jelentős tényezőként szerezhesen Kelet-

⁷⁵ A volt magyar tulajdonú kohók 1914 előtt az ország összes nyersvas-termelésének kb. 29–30%-át adták. OL. RMSV Rt. Titk. Ir. 36. cs. 145/1. sz. Z. 372.

⁷⁶ OL. RMSV. Rt. Titk. Ir. Dr. Bíró Pál vezérigazgató félhivatalos levelezés e. 36. cs. 145/1. sz. Z. 372.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ A bosnyák érccel szemben a magyar vasipart kevésbé érintette érzékenyen az erdélyi (macksamezői) mangánércvagyon elvesztése, hisz az csak dúsításra volt alkalmas, ferromangán előállítására nem. E kérdésnek éppen úgy, mint a bauxit-problémának, a Rimamurányi „különösebb jelentőséget nem tulajdonított”. Uo.

⁷⁹ Uo.

Közép- és Délkelet-Európában. A nyersanyagkérdésben tapasztalt felfogással egybevágó szemlélet érvényesült Ferenczy tanulmányának második részében is, amelyben azt vizsgálta, hogy vajon a lehetőségeiben korlátozott vasipar képes lesz-e kielégíteni azokat az igényeket, amelyeket a különböző iparágak a jövőben külön-külön és együttesen is a vasiparral szemben támasztani fognak. E kérdés elemzése kapcsán még inkább láthatóvá vált, hogy amíg a magasabb értékeket termelő iparágak, és azon belül is az egyes ágazatok területi koncentrációja a termelés bonyolultságának arányában nőtt a „maradék Magyarországon” belül, addig a kevésbé összetett ágazatok (és elsősorban is a kitermelő ipar) főként a volt nemzetiségi területeken helyezkedett el.⁸⁰ Az okait tekintve számos tényezőre visszavezethető területi tagoltság egyszerű felméréséből az is kitűnt, hogy bár a Magyarországon maradt vasipar, és a vele szorosan összefüggő ipari bázis, a feldolgozás bonyolultabb munkafolyamatait megvalósító ipari szerkezet jóvátehetetlen torzulásokat nem szenvedett, alapvetően nőtt a vasipar és ebből következően általában az ipar nyersanyagfüggősége. Az ország nyersanyagszegénysége, a vastermékeket felhasználó iparágak féltermékigénye és a rendelkezésre álló vaskohászati alapanyagbázis ellentmondásában vált még inkább láthatóvá Ennek a fenyegető helyzetnek a realitássá merevedése nyilvánvalóan — többek között — azzal a veszéllyel járt, hogy egyrészt megigathatja a feldolgozó és a nyersanyagbázis egységes birtokolására támaszkodó olyan hatalmas vállalatok monopóliumhelyzetét is, mint amilyen a számos iparág fejlődését befolyásolni képes Rimamurányi csoportosulás volt, de másrészt, azzal a veszéllyel is, hogy az új országhatároktól rendkívül érzékenyen süttött Rima-csoport hatalma gazdasági pozícióinak meggyengülése folytán legalábbis meginog, s ez a meg-ingás szükségképpen a tőkés osztályon belül kialakult erőviszonyokban is bizonyos átrendeződéshez vezethet.

Ferenczy tanulmányának végső konkluziójával, azzal, hogy „a kisebb Magyarország gazdaságpolitikájának talán elsőrendű feladata lesz minél olcsóbb vashoz juttatni iparát mintsem magának a nyersvas termelésnek fejlődését erőltetni”, az ipar de különösképpen a vasipar hatalmasai, természetesen, messzemenőig nem értenek egyet.⁸¹ Az ország egyik leghatalmasabb nehézipari konszernjének első emberére, széles látókörű, nagy felkészültségű, és a tőkés érdekek mindenkori szenvedélyes védelmezőjeként ismert Bíró Pálra várt a feladat, hogy a „külügyi szakemberek sügetésére” és Fenyő Miksának, a GYOSZ ügyvezető igazgatójának „instrukciói alapján” olyan adatokkal illusztrált tanulmányban fejtse ki az ipari tőke álláspontját, amely a problémák újfajta megközelítése révén Ferenczy tanulmányánál alkalmasabbnak bizonyulhat „a béketárgyalások előkészítésének helyes irányítására.”⁸²

Bíró tanulmányának alapgondolatait azon „a szűkkörű és bizalmas eszmecestrén” fejtette ki, amelyet 1919. március 4-én a Magyar Népköztársaság Külügymi-

⁸⁰ A felmérések szerint Magyarországon maradt a nyersvasat feldolgozó vas- és acélipar háború előtti teljesítményének 54, a vaskészárutermelő ipar 70, a fémipar 60, a gép-, kazán- és vagongyártó-ipar, valamint a kapcsolt iparágak 85, a lőszer- és fegyveripar, a villamossági és műszeripar közel 100, a vas-félgépgyártmány ipar 54 és a gépipar 75—95%-a. Az első három iparág munkáslétszámának 73, 70, illetve 90%-a maradt Magyarországon. A vas- és acélipar teljesítményének 33%-a, munkáslétszámának pedig 21%-a Csehszlovákiához került. Románia esetében ugyanez az arány 13, ill. 10% volt. Uo.

⁸¹ Uo.

⁸² A Rimamurányi mint a GYOSZ egyik legbefolyásosabb tagja, a megnövekedett feladatok elvégzése céljából, de a gyors infláció miatt is tagdíjbefizetéseinek évi összegét az 1914. évben fizetett 2000 K-hoz képest duplájára, 4000 K-ra emelte. Uo.

nisztériuma, nevezetesen a kereskedelmi osztály hívott egybe a békétárgyalásokon követendő irányelvek megtárgyalása céljából.⁸³

Taulmányának bevallott célja annak kimutatása, hogy a Ferenczy féle felfogás szöges ellentétben áll nemcsak az ipari tőke, de az ország érdekeivel is. Ezen koncepciónak megfelelően választotta meg módszerét. Egyetért Ferenczyvel abban, hogy a gyártási folyamatok minőségi magasabbrendűségének arányában a termelési helyek is egyre inkább a várható országhatárokon belül lesznek találhatóak. Ám ez, Bíró véleménye szerint, „még nem elég az optimizmusra.” Ferenczynek a vastermelés erőltetését helytelenítő álláspontját elutasítja, mint olyat, amely — vallotta — nemcsak hogy léteben fenyegeti az alapanyagbázisától megfosztott összes, a vasiparral szoros kapcsolatban álló ipari ágazatot, és így mindenekelőtt a gépipart, hanem mint olyat is, amely — nézete szerint — alapvetően veszélyezteti az ország állami önállóságát, az újjáépítés programját, de a kormány szociálpolitikájának sikeres végrehajtását is.⁸⁴ Ezek után a Ferenczy által is felhasznált adatok új szempontú rendszerezésével kívánta bebizonyítani, hogy a vasipar kirajzolódó veszteségeinek realitássá válása esetén, az ország egész ipari fejlődése szempontjából nélkülözhetetlen vasfélgégyártmány-termeléshez is hiányozna a megfelelő mennyiségű (kb. 5,5 millió q-át kitevő) nyersvas tömeg, amelynek következtében az acéltermelés nem lehetne rentábilis.

Bíró érvelését az alábbi adatokkal támasztotta alá: az ország 1913-ban összesen 6,3 millió q vasfél-gégyártmányt termelt. A csehszlovák megszállás alá került üzemek (Korompa, Zólyombrézó, Pohorella) termelése (1,3 millió q.) az össztermelésnek mintegy 20%-át tette ki. A román és jugoszláv fennhatóság alá került telephelyek (Resicza, Nádorhegy, Nadrág) az össztermelésnek közel 22%-át (1,4 millió q-át) szolgáltatták. A számítások szerint Magyarországon maradó üzemek (Diósgyőr, Ózd, Borsodnádásd) együttesen kb. 3,5—4, millió mázsa vasfélgégyártmány előállítására képesek, amely mennyiség az 1913-as termelés 63%-ának felel meg. A nyersacél termelés mennyisége 1913-ban összesen 8 millió q-ra rugott. A csehszlovák megszállás alá került Korompa és Nádorhegy ebből 1,4 millió q-át, az össztermelés 17%-át állította elő. A Magyarországon maradó üzemek közül csak Ózd és Borsodnádásd teljesítménye volt számottevő, melyek együttes termelése 1913-ban az össztermelés 63%-át (5,4 millió q-át) szolgáltatta. A jugoszláv és román fennhatóság alá került Resicza és Nádorhegy termelése 1,4 millió q-át tett ki, vagyis az össztermelés 21%-át (A Lipták-féle üzemek és a Weiss Manfréd Művek együttesen is csak 0,6 millió q-ra rúgó nyersacéltermelése szinte elenyésző mennyiség, ha azt az ózdi és nádásdi gyárak teljesítményével vetjük egybe.) Nyersvasat Magyarországon csak az ózdi kohók szolgáltatnak, miután Korompa, Nyustya, Likér, Tiszolc és Stracena csehszlovák, Vajdahunyad, Resicza és a Kaláni Művek pedig jugoszláv — román fennhatóság alá kerültek. Ózd 1,8 millió q-át, az 1913-as össztermelés (6,9 millió q.) 30%-át adta. Így, mint kitűnik, a legnagyobb veszteséget az ország nyersvastermelése szenvedte, hiszen a Rima-csoporthoz tartozó kohók legnagyobb része is elsősorban a vasérc-előfordulásokhoz közel, vagy éppen azokra települt. Ez a veszteség annál is érzékenyebben érintette a magyar vasipart, és így mindenekelőtt az anyagilag is legjobban sújtott Rima-csoportulást, mert a Szepes—Gömör-i ércvonalat bányáinak idegen fennhatóság alá kerülése egyben a vasérctermelési kapacitás közel 57%-ának elvesztését is jelentette.⁸⁵ (Rudabánya évi 4 millió q-ás termelése legfeljebb csak az 1913-as össztermelés 30%-át lett volna képes előállítani.)

⁸³ Uo.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Uo.

Bíró úgy látta, hogy a priedori érc megszerzése számításba sem jöhet, mivel az — véleménye szerint — egy jelentős jugoszláv kohászat alapját veti meg. Ebből következően — vallotta — minden erőfeszítésnek arra kell irányulnia, hogy (kihasználva a cseh, morva—sziléziai művek pillanatnyi érdektelenségét) a szepesgömöri ércvagyon⁸⁶ a magyar vasipar számára valamiképpen biztosítani lehessen.

Ez a törekvés, természetesen megkívánja — folytatta rendkívül figyelemre méltóan érvelését — hogy a magyar és a csehszlovák állam között rendezett viszony épüljön ki. Bíró, nyilvánvalóan az ipari burzsoázia által képviselt részének nézeteit (is) tolmácsolva, az adott történelmi körülmények között célszerűnek látta „minden ellenszenv dacára is Jugoszlávia és Románia mellett egy szoros gazdasági kapcsolat keresését a Csehszlovák állammal.”⁸⁶ Érvelésének bevallott célja annak bizonyítása volt, hogy „Az ipar megmentése csak a vasipar megmentésével lehetséges. A megcsonkított Magyarország gépipara, nehézasipara és vaskohászata teljesen életképtelen, ha egyedül természetes létalapját: a saját vasércbázisát elveszti.”⁸⁷

Ugyanakkor, úgy gondoljuk, hiba lenne nem észrevenni, hogy a magyar vasipari tőke egyik legexponáltabb képviselője, számolva a realitásokkal, az adott történelmi szituációban nem minden alapot nélkülözve — tudjuk, a GYOSZ „vezérkarával” való előzetes konzultáció alapján — egy olyan megoldás gondolatát is felvetette, amely a magyar vasipar legfőbb problémája megoldásának kulcsát, a szomszéd államokkal való tőkés együttműködés kiépítésében vélte megtalálni.

A Tanácsköztársaság győzelme természetesen, a tőkés kooperáció minden lehetőségét kizártta tette. A szomszéd államok tőkés — földesúri vezetése a proletár államban nem gazdasági partnert keresett, hanem annak megsemmisítésére tört. Így a vasipart, és azon belül is a volt Rimamurányi Műveket sújtó nehézségek különösen égető problémaként jelentkeztek. A Tanácsköztársaság felelős vezetői, és így maga Kun Béla is, nem egyszer kifejtették, hogy a proletár állam vezetése „nem áll a területi integritás alapján.”⁸⁸ Kétségtelen azonban, hogy a megszállt területek és az ott található ipari potenciál elvesztése, társulva a blokád és a folytonos intervenció pusztításaival, rendkívül súlyos helyzetet teremtett a munkáshatalom egész jövőjére nézve. A Tanácsköztársaság vezetői tisztában voltak az ország egyik leghatalmasabb nagy üzeme, a szocializált Rimamurányi műveinek kényszerű benuktatásából eredő veszélyekkel. Ismeretes, hogy május első napjaiban a csehszlovák burzsoá hadsereg támadása azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy Salgótarján és az egész salgótarjáni bányavidék elesik. A párt mozgósítására és vezetésével a bányászok és munkások megvédték a várost és a bányavidéket az északi offenzíva megindulásáig. A Vörös Hadsereg győzelmes előrenyomulása idején egy rövid időre a munkáshatalom ellenőrzése alá került Korompa, a rozsnyói vasérc, és a gömöri magnezit telepek, a Rimamurányi birtokai.⁸⁹

Az elért sikerek hasznosítását a gazdasági vezetés minden erőfeszítése ellenére

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ A szepesgömöri ércvagyon legtekintélyesebb része, mint tudjuk, a Rimamurányi tulajdonában volt. Szepesben tekintélyes ércvagyonnal bírt még a Witkowitzi művek, az Öster Berg und Hüttenwerks Gesellschaft és a Felsősziléziai Friedenhütten művei. Gömörben a kincstár és a Witkowitzi művek voltak érdekelték. Borsodban Rudabánya a Witkowitzi érdekelttséghez tartozott. A háború előtti helyzetet az jellemezte, hogy ezek az érdekeltségek vagy kivitték az általuk termelt érceket, vagy a nemzetközi arbitázs-üzlet alapján Ózdnak, illetve Korompanak adták el, mivel az ércek földrajzilag elsősorban ide gravitáltak. Nyilvánvaló, hogy a Rimamurányi érdekei ennek a korábbi helyzetnek a fenntartását kívánták. OL. RMSV Rt. Titk. Ir. Dr. Bíró Pál vezérigazgató félhivatalos levelezése. 36. cs. 145/1. sz. Z. 372.

⁸⁸ Kun Béla nyilatkozata a Neue Freie Presse munkatársának 1919. március 30-án. MMTVD 6/a. 76. 1. 83. sz. dok.

⁸⁹ Vörös Újság, 1919. június 2. Hevesi Gyula: Győzelmeink ipari jelentősége.

sem tudta azonban tartósan biztosítani. A volt Rimamurányi üzemek történelmileg kialakult gazdasági struktúrájának felbomlásából következően, a termelést folyamatosan akadályozó legfőbb tényezőként továbbra is az alapanyagok, a segéd- és adalékanyagok, az energia- és a fűtőanyagok hiánya maradt. Állandó és különösen súlyos volt a szénhiány. A *fűtőanyag és energiahány* a rendszeres, tervszerű munkát szinte teljességgel kizárta tette. Egyes üzemeket részben, vagy teljesen, meghatározott vagy meghatározatlan időre le kellett állítani. A rendelkezésünkre álló dokumentumok tanúsága szerint szinte áttekinthetetlen, napról-napra, sőt óráról órára változó volt a „szénfront” helyzete. Az időről időre készített „felmentőtervek” legfeljebb csak átmenetileg hoztak javulást, de a termelés normális ütemének elérésére nem voltak képesek.⁹⁰

A feldolgozó üzemek szénellátása jórészt, a korábban is hasonló funkciót betöltő Salgóbaranya, Farkaslyuk, Somsály és Arló bányaműveinek termelésétől függött. Az üzemek zavartalan működését azonban ezen bányák erősen lecsökkent teljesítménye biztosítani nem tudta. A vállalatvezetés, más kiút nem lévén, az Országos Szénbizottság segítségét kérte. A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt., valamint a Borsodi Bánya Rt., szuhakállói és sajókazai üremeiből Ózdra irányított szénszállítmányok azonban csak időlegesen tudtak enyhíteni a gondokon.⁹¹ A szénhiány káros hatása láncreakciószerűen terjedt, újabb és újabb torzulások forrásává vált. A kényszerűen korlátozott üzemek szakaszos- időszaki termelésének negatív következményei mind nyilvánvalóbbakká váltak: a leállított kemencék felfűtéséhez egyre több szénre volt szükség, de csökkent a termelés azért is, mert — amellet, hogy a dolgozók „kijöttek a gyakorlatból” —, a folytonos termelést gátló tényezők hatására zuhanásszerűen hanyatlott a termelékenység görbéje is.⁹² A heti jelentések állandóan visszatérő drámai mondatai a helyzet súlyosságát jelezték: „Szénhiány miatt az üzemek jórészt állnak”..., „A Martin- és durvahengermű szénhiány miatt állt”..., „A termelés szénhiány miatt az összes üzemekben szünetelt”...⁹³

A szén elégtelen mennyisége mellett súlyos kívánnivalókat hagyott maga után a szén silány minősége is. A termelt gáz fűtőértéke 200—400 kalóriával volt alacsonyabb, mint a háború előtt. Emiatt az egyes fázisok elvégzésére fordított idő a korábbiakhoz képest lényegesen meghosszabodott, és nehézségek keletkeztek az egyes munkafolyamatok konkrét lebonyolítása körül.⁹⁴

Mindelemellett további súlyos problémát jelentett az üzemi segéd- és adalékanyagok folyamatos hiánya is. 1919. áprilisában pl. faszén, kenőolajok és petróleum hiány miatt teljesen le kellett állítani az iparvasút, a sajoinparti vízmű, és a csőforrasztó üzem munkáját.⁹⁵ A salgótarjáni és ózdi Martin-üzemek „termelésének monális üte

⁹⁰ A tervek mindegyike az erőforrások felhasználási helyének jobb megválasztásával és az üzemrészek munkájának célszerűbb összehangolásával kívánt úrrá lenni a nehézségeken. OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgyár Ir. Titk. Ir. 1. cs. Z. 383.

⁹¹ A magyarországi szénbányák termelése 1919-ben 3 901 729 tonnát tett ki. Ebből a mennyiségből a Rimamurányi 224 829 tonnát, vagyis az összmennyiség 5,6%-át állította elő. A Salgótarjáni medencében 1919 első háromnegyed évében 118 497 t szenet hoztak felszínre. BKL LIII. évf. I. k. IX. 1. 17. sz. „A magyarországi szénbányák termelése.” OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgyár Iratai/ Titk. Ir. 1. cs. Z. 383. —2—9. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. Z. 383—2—9/1. 1919/2.

⁹² Uo.

⁹³ OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgyár Iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés/ Heti jelentések 1. cs. 8/1. sz. Z. 383.

⁹⁴ A gáz silány minősége miatt a nagykohók egy adagjának kiolvasztása kb. 20 órát vett igénybe, és az un. „fenekek is felnőttek.” Uo.

⁹⁵ Az ózdi művek petróleumszükséglete nyáron 500, télen pedig megközelítően 1500 kg volt, havonként. OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgyár Iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. Z. 383—2—9/1. 1919/2.

mét” az energiahány mellett az adalékanyagok hiánya tette szinte teljesen lehetetlenné. Hiányzott a mészkő, a magnezit, a kátrány, a ferromangán, az égetett magnezit, a dolomit, és 1919 júniusában már ócskavasat is csak a Vashivatal útján lehetett (nemegyszer a Szociális Termelés Népbiztosság Vaskohászati Szakosztálya egyenes utasítására) beszerezni.⁹⁶

A vasgyártás legfőbb alapanyaga a vasérc. Itt külön figyelemre méltó az a mód, ahogyan a polgári demokratikus forradalom időszaka alatt a Rimamurányi az érc-hiányon kívánt úrrá lenni. Az üzemek legfőbb vezetése ugyanis a szénügyek magyar kormánybiztosának támogatásával engedélyt eszközölt ki arra nézve, hogy a csehszlovák területen maradt vashegy-rákosi és sajóvölgyi ércbányáinak működését a hazánk területén lévő szénbányái termelésére támaszkodva biztosítsa. A terv kiviteltét lehetővé tette, hogy a Csehszlovák Köztársaság illetékes szervei beleegyezésüket adták, hogy a MÁV Miskolci Igazgatóságának szénrel megrakott szerelvényei céljukat elérve, sértetlenül kerüljenek vissza a Magyar Köztársaság területére.⁹⁷ Ez az akció az adott viszonyok között rendkívüli erőfeszítéseket követelt, és azon túlmenően, hogy reprezentálta a Rimamurányi továbbra is töretlenül fennálló vagyonjogi egységét, vitathatatlan gazdasági célszerűsége és hasznossága mellett, alkalmas volt annak bizonyítására is, hogy a burzsoá Csehszlovák Köztársaság és a polgári demokratikus forradalmát élő Magyarország jövőbeni gazdasági együttműködésének lehetősége — Bíró már ismertetett koncepcióját igazolva — legalábbis a vasipart tekintve, nem volt minden realitás nélküli. A Tanácsköztársaság győzelemre jutása után az együttműködést a blokádnak váltotta fel. A nyersanyagszállítás minden formája teljesen lehetetlenné vált, és a korábban egymásra épülő Rima-üzemek közötti munkamegosztás helyébe a teljes elszigeteltség lépett.⁹⁸ A nyersvaskészletek kifogytak, a salgótarjáni- és ózdi Martin-művek betétösszetétele állandóan romlott, és ha működésük egyáltalán lehetséges volt, a termelt acél minősége sem felelt meg a kívánalmaknak. Gyakran álltak a hengesorok, és a dolgozókat ilyenkor karbantartási munkák elvégzésével foglalkoztatták.⁹⁹

Az ózdi és salgótarjáni művek kényszerű bénultsága, természetesen, más üzemek, sőt, egész iparágak egészséges működését is nagyban akadályozta. A vasfelhasználó ipar általános nyersanyagszegénységtől szenvedett, de a termelés bénultsága közvetlen károkat okozott a kohóiparral szorosan összefüggő bányászatnak is. Így pl. a Magyar Acélsodrony Drótművek egyenesen a Szociális Népbiztosság Bányászati Szakosztályának közbelépését kérte, hogy az általa termelt és a bányaiparban nélkülözhetetlen acélsodronyoktól alapanyagául szolgáló hengerelt acélt Ózdon megfe-

⁹⁶ Az ócskavas-beszerezés nehézségei különösen azért voltak károsak, mert a nyersvas-ellátottság alacsony szintje miatt a Martin-betétek összetételében szükségszerűen növelni kellett az ócskavas és más hulladékanyagok arányát. Az ez időben készített tervek szerint ugyanis az egy betétben adagolt ócskavas-mennyiség elérte volna az összetét-mennyiség 50%-át is. Ezt az eljárást természetesen csak a nyersvasbetét minőségi mutatóinak javítása mellett lehetett volna alkalmazni. Így minden probléma gyökere végsősoron a szén, a nyersvas és az energiakérdés megoldásában rejlett. Uo.

⁹⁷ A szénügyek magyar kormánybiztosának 1555/1919. sz. válaszevele a Rimamurányi fenti tárgyú, 1919. febr. 19-én kelt 2896/5. sz. kérelmére és még ld. a MÁV vezérigazgatóságnak az ózdi gyárvezetőségéhez intézett értesítését. 1919. március 4. Uo.

⁹⁸ Az 1923-ban létrejött vagyonjogi megállapodás életbelépéséig a Rimamurányi a csehszlovák területeken maradt üzemeinek igazgatására Pozsonyban egy széles hatáskörrel rendelkező hivatalt hozott létre. BKL. LIII. évf. I. k. 13. sz. 1920. július 1.

⁹⁹ 1919. márciusában pl. az ózdi Martinmű mindössze 179,3 a durva- és finomhengesorok pedig összesen csak 31 m nyolcórás műszakban voltak üzemben. OL. RMSV.Rt. Ózdi Vas- és Acélgvár Iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. Heti jelentések. 1. cs. 8/1. sz. Z. 383—2—9. Az ózdi iparmedence az 1918/19-es üzemévbéri nyersvasból 0,4, acélból 0,5, szénből pedig összesen 1,8 millió q-át termelt, szemben az 1912/13-as üzemév 3,4; 1,9 és 2,6 millió q-ás eredményével. OL. RMSV Rt. IRG. Kartell-Iratok. 9. cs. 54—55. sz. Z. 372.

lelő mennyiségben és minőségben lehessen lehangolni.¹⁰⁰ A nehézségek enyhítésére többféle kísérlet történt. A legtöbb elgondolás középpontjában a belső erőforrások célszerű átcsoportosítása, vagyis az üzemek közötti kooperációban rejlő lehetőségek maximális kihasználása állott. Ám ezek a kísérletek is sorra kudarcot vallottak a mind általánosabbá váló anyaghiány, de nem utolsósorban a *szállítások teljes megbízhatatlansága* miatt. Az ózdi hengereltárak és féltermékek pl. csak igen nagy nehézségek árán jutottak el a salgótarjáni üzemekbe, ahol végső feldolgozásra kerülhettek volna.¹⁰¹ A munkástanács megbízottja és a termelési biztos aláírásával ellátott, a pillanatnyi állapotokat rögzítő heti jelentések számos esetben a már megrendelt kocsirakományok, készáruszállítások, vasúti kocsik- és mozdonyok „eltűnéséről”, a megrendelt anyagok után folyó hasztalan „nyomozásról” számolnak be.¹⁰² Mind-ezen gátló tényezők negatív hatását még csak súlyosbította a korábban kiépített piaci kapcsolatok szétszakadása, a pénzügyi viszonyok bizonytalansága, és nem utolsósorban az a körülmény, hogy a Rimamurányi törzs-művei földrajzi helyzetüknél fogva szinte állandóan *hadműveleti területekre estek*.

A termelés szorosan vett anyagi biztosítékainak hiánya mellett más nehézségek is támadtak. Ezek között a proletár állam gazdaságpolitikájának egyes kérdések megítélésében tanúsított kezdeti tapasztalatlansága éppen úgy helyet kapott, mint az, hogy az új hatalmi viszonyok között — mint azt már említettük — a munkástanácsokon belül is vita folyt a termelés és a politikai cselekvés helyes összhangjának megteremtése körül. Ugyanakkor a kapitalista termelés kényszerfegyelme helyébe még nem alakulhatott ki a munkásság minden rétegét átfogó szocialista munkafegyelem. Gátolta ezt az is, hogy bár a termelés számos feltételének hiánya miatt az üzemi állások ideje folyamatosan nőtt, a dolgozók árufedezet nélküli munkabére — döntően politikai szempontoktól indokolva — kifizetésre került.¹⁰³ Akadályozták a termelés folytonosságát az adott politikai viszonyokból egyébként szükségszerűen következő olyan tényezők is, mint amilyenek a rendszeres viták és gyűlések voltak az üzemekben, a frontok hullámozása, a munkásság egy részének katonai kiképzése és a honvédó harcokban való részvétele, „az emberek lelkinyugalmának hiánya”, de nem utolsósorban, a proletárállam minden erőfeszítése ellenére is nehéz életkörülmények.¹⁰⁴

Mindemellett a fiatal tanács hatalom nem rendelkezett megfelelő számban olyan kommunista meggyőződésű káderanyaggal sem, akik a termelés legfontosabb kulcshelyein a munkáshatalom célkitűzéseinek maradéktalan és hatékony megvalósításáért dolgozhattak volna.

¹⁰⁰ „...az ózdi mű felszerelése és alkalmazottainak képessége egy évvel ezelőtt lehetővé tette, hogy ... kifogástalanul hengereljenek, de az utóbbi 3—6 hónapban mindig több és több volt a selejtes” — írta beadványában az említett gyár vezetősége 1919. június 13-án. OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgár Iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott lefelezés. Heti jelentések. I. cs. 8/1. sz. Z. 383—2—9. 1919/2.

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² A szállítmányokat, de a levélküldeményeket is emiatt az állandó alkalmazásban levő al-tisztek közül kiválogatott „küldöncök” kíséretében indították útba. Ezen küldöncök útiszámláit, szállás- és élelmezési költségeit is, természetesen, a vállalat fizette.

Uo.

¹⁰³ 1919 júliusában az ózdi iparmedencében kifizetett munkabérek összege — igen minimális termelés mellett — több mint 7 millió K-ra rúgott. A 7 411 000 K-ból az ózdi gyár 1950 dolgozója 4,27 millió K-val, az ózdi kohó 500 dolgozója 0,9 millió K-val, a Borsodnádasdi Lemezgyár 350 dolgozója 0,6 millió K-val, Bánszállás, Járdánháza, Farkalyuk és Somsály bányaműveinek összesen 1588 dolgozója pedig együttesen 1,5 millió K-val részesedett. OL. RMSV Rt. Ig. ül. jkve. 1919/20. üzemév mérlegeredményei. 203, 392. cs. Z. 368.

¹⁰⁴ P. I. Arch. Salgótarjáni Acélgár Iratai. 1—17. 458—467 p. A Salgótarjáni Ellenőrző Munkástanács 1919. április 21. ül. jkve.

A munkástanácsok pl. a Rimamurányi legfőbb központjától az üzemekig ellenőrzést gyakoroltak, de a szakmai vezetés ténylegesen a „régí gárda” kezében összpontosult. A korábbi vezető, Faragó, mindvégig az ózdi művek igazgatója volt, és mint tudjuk, Liptay B. Jenő, a salgótarjáni üzemek termelési biztosa is a „régí gárdához” tartozott. Sőt, olyan vezetők is a helyükön maradtak, mint Zorkóczy Sámuel, vagy Györki, a bányaművek központi igazgatója. A régi vezetők tényleges állásfoglalását jól illusztrálja a tőkések és a munkások közötti harmonikus összhang megteremtésére és ápolására hivatott Olvasó Egylet és Gyári Zenekar jegyzőjének, majd igazgatójának, Hlaváts Samunak egy, 1920. február 12-i felszólalása az Olvasó Egylet gyűlésén. Hlaváts, Faragó igazgatónak a Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartását értékelve kiemelte: „Nagyságos Elnök Úr céltudatos intézkedéseivel utat engedett minden forradalmi intézkedésnek, s e látszólagos ’nemtörődömség’ és ’megfontolt hallgatás’ eredményeként minden a régi helyén maradt.¹⁰⁵ Bíró Pál vezérigazgatót elmozdították ugyan pozíciójából, de ellentétben későbbi állításaival, semmiféle személyes üldöztetést a proletár hatalom alatt nem szenvedett. Bíró ugyanis miként az a Bíró Rudolfal történt nagyszámú levélváltásából kiderült, már 1919 májusában Csehszlovákiába távozott, ahonnan csak szeptemberben tért vissza.¹⁰⁶ A Tanácsköztársaság hatalmát, természetesen nem a proletárhatalom időszaka alatt is helyén maradt régi vezetőgárda döntötte meg, hanem elsősorban a külső imperialista túlerő. Kétségtelen azonban, hogy a régi burzsoá vezetés maradványai, ha nyíltan ellenforradalmi támadásra nem is szánták el magukat, hangoztatott lojalitásuk mellett, „látszólagos nemtörődömségükkel” gátló tényezői voltak a forradalmi fejlődésnek.

A Rimamurányi hazánk területén maradt törzs-művei a két forradalom időszaka alatt, mint azt már okait indokolva említettük, kapacitásuknak csak tört részét tudták kihasználni. Az összehasonlító adatok szembetűnően illusztrálják a termelés megszakítottságát, kiegyensúlyozatlanságát, sőt bizonyos időszakokban az egyes üzemek teljes bénultságát is:

Az Ózdi vasgyár és a Salgótarjáni acélgyár termelése q/kg-ban

A polgári demokratikus forradalom előtt

VI.	?	23.506,26
VII.	337.611	40.419,24
VIII.	252.838	34.889,16
IX.	212.026	29.249,96
X.	204.681	30.851,50
Havi átlag:	251.789	31.783,22
Összesen:	1 007.156	158.916,12

¹⁰⁵ Lehoczky Alfréd i. m.

¹⁰⁶ Távolléte alatt budapesti lakásában, VI. ker. Városligeti fasor 8. sz., proletár családokat helyeztek el. OL. RMSV Rt. Titk. Ir. Dr. Bíró Pál félhivatalos levelezése. 36. cs. 145/1. sz. Z. 372.

A polgári demokratikus
forradalom idején

XI.	34.343	12.169,28
XII.	—	7.473,20
I.	—	3.456,15
II.	27.310	7.815,80
III.	40.272	13.636,97
Havi átlag:	33.985	8.910,22
Összesen:	101.925	44.551,40

A proletárdiktatúra idején

IV.	33.696	17.298,51
V.	—	3.228,40
VI.	71.378	5.240,97
VII.	37.993	5.935,74
Havi átlag:	47.689	7.925,90
Összesen:	143.067	31.703,62 ¹⁰⁷

Az ózdi mártin-acél és hengereltáru-termelés elégtelensége, az energiahiány és a szállítások nehézségei, mint elsőrendű tényezők, már 1918-tól éreztették hatásukat a Magyarországon maradt harmadik nagy termelési egység, a Borsodnádasdi Lemezgár működésében is:

Üzemév	Durvalemez	Finomlemez	Hengerelt lemez termelés q-ban	Ónozott lemez	Évi termelés összesen:
1915/16	1209	91 299	60 499	88 838	242 045
1916/17	2270	118 995	43 151	66 149	230 565
1917/18	1893	62 290	22 960	48 191	135 334
1918/19	887	45 716	15 127	5 481	67 211 ¹⁰⁸

A termelés folyamatos csökkenését az anyagárak és a munkabérek állandó emelkedését az előállított termékek átlagárainak hasonló irányú mozgása követte. 1919 januárjára az acélöntecs, a durvakészáru és a félkészáru mázsánkénti ára félév alatt (hasonló sorrendben) 20,52 Koronáról 28,83 Koronára, 32,64-ről 77,51-re, illetve 34,77 Koronáról 55,27 Koronára emelkedett.¹⁰⁹

¹⁰⁷ P. I. Arch. Salgótarjáni Acélgyár Ir. 657. f. 5. cs. Vegyes Ir.

¹⁰⁸ OL. RMSV Rt. Ig. ül. jkve. 6. cs. Z. 368. és még ld. „BAZ” megye története és legújabbkori adattára. Miskolc, 1970. Szerkesztette: Orbán Sándor.

¹⁰⁹ OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgyár Iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. Heti jelentések. 1. cs. 8/1 sz. Z. 383—2—9. 1919/2.

Munkaviszonyok a „Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Rt. Szocializált Üzemeiben”¹¹⁰

Munkaalkalom, munkaintenzitás

A Tanácsköztársaság törvényben biztosította a munkához való jogot, és egyben elrendelte az általános munkakényszert is. A Forradalmi Kormányzótanács XI. sz. rendelete kimondta, hogy „a proletár államban csak annak van joga élni, aki dolgozik, vagy testi, vagy szellemi munkát végez a társadalom javára.”¹¹¹ Am a gazdaság és a politikai helyzet adott állapotából eredően a törvény maradéktalan végrehajtása rendkívül összetett kérdésként jelentkezett. A dolgozók döntő többsége a vasiparban (is) munkaviszonyban állt, ám a termelőeszközök kihasználtsága nem állt arányban a ténylegesen kifizetésre került munkabérek nagyságával. A IX. sz. rendelet végrehajtásának eredményeként a vas- és fémfeldolgozó iparágban, a vas-kohászat és a lövedékgyártás területén, 1919. június 27-tel bezáróan, már a legnagyobb 21 üzem köztulajdonba került. Ebből 15 üzemben összesen 17. 222 munkást foglalkoztattak. Ugyanakkor a munkateljesítmény csökkenése ezekben az üzemekben március végén már 10—50 % között mozgott.¹¹² A korábban már ismertetett okoknál fogva mind általánosabbá váló gyáron belüli rejtett „munkanélküliség” felszámolására a Tanácsköztársaság kormánya éppen úgy, mint a Rimamurányi üzemeiben is élénk tevékenységet kifejtő munkástanácsai vezetés, több, a gyakorlatban is helyesnek bizonyult módszert alkalmazott. A megoldandó (és egyben, az adott körülmények között meg is oldható) problémák, lényegüket tekintve, két nagy csoportra voltak oszthatók: minden lehetséges módon útját kellett állni a *termelőkenység* további süllyedésének és egyben visszájára is kellett fordítani ezt a rendkívül káros folyamatot. Ugyanakkor meg kellett oldani az üzemen belül „munkanélkülivé” vált dolgozók *más irányú hasznos foglalkoztatottságának* kérdését is. A problémák egymással való szoros összefüggése megkövetelte, hogy a megoldás módozatai időben is párhuzamosan menjenek végbe.

A termelőkenység fokozása irányába tett első jelentős lépés a munkafegyelem megszilárdítását szolgáló akkordbérrendszer ismételt bevezetése volt. A probléma rendkívüli súlyára utal, hogy a munkafegyelem, a munkarend, a bér és teljesítmény kérdései egyre nagyobb publicitást kaptak a korabeli sajtó, és így mindenekelőtt a Népszava, valamint a „Szociális Termelés” hasábjain.¹¹³ E kérdés a Tanácsok Országos Gyűlésén is napirendre került. Varga Jenő, a gazdaság helyzetéről elmondott beszámolójában, többek között az akkordbérrendszer ismételt bevezetésének szükségességét hangsúlyozta.¹¹⁴ A legöntudatosabb dolgozók maguk is látták, hogy a gyakorlatban helytelennek, és a proletár állam gazdasági létét alapjaiban fenyegetőnek bizonyult káros egyenlődsdi felszámolása nemcsak hogy elkerülhetetlen, de azt is, hogy a munkához való jog helyes gyakorlati végrehajtásának legfőbb feltétele:

¹¹⁰ Az első ilyen elnevezést használó bélyegzővel egy 1919. július 11-én kelt ügyiraton találkoztunk. OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgyár Iratai Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. 1. cs. 8/1. sz. Z. 383.

¹¹¹ Hevesi Gyula: i. m. 39. p. (A Forradalmi Kormányzótanács és a Népbiztosságok rendeletei.)

¹¹² Vörös Újság, 1919. június 27. „A vas- és fémfeldolgozó üzemek szocializálásának eddigi eredményei.”

¹¹³ Hevesi Gyula: Munkabér és munkateljesítmény. Szociális termelés, 1919. május 28. Hevesi Gyula: Munkarend és munkafegyelem a szocializált üzemekben. Népszava, 1919. április 23. „Több bért a többtermelőnek”. Népszava, 1919. júl. 9. (Beszámoló a Népgazdasági Tanács Választmányának 1919. július 7-i üléséről.)

¹¹⁴ A Tanácsok Országos Gyűlésének Naplója. Bpest, 1919. 3. ülés. 1919. június 16. 7. p.

az elvégzett munka arányában történő bérezés. A Salgótarjáni Acélgvár Ellenörz Munkástanácsa ezzel a kérdéssel elöször 1919. áprilisában foglalkozott, és a július 21-én megtartott ülésén pedig már az akkordbérezés ismételt bevezetéséről hozott határozatot.¹¹⁵ A munkástanács elnöke beszámolójában megállapította: „Az egész országban azt vesszük észre, hogy a proletárhatalom veszélyeztetve van, nemcsak a küllellenség által, hanem a proletáriátus egy része által is. Ti. a proletáriátus csiszolatlan része nem tudja megérteni azt, hogy a proletárállamban mindenkinek fő kötelessége annyit termelni, ill. előállítani, amennyit legjobb képessége szerint bír.”¹¹⁶ Ugyanezen az ülésen, a munkafegyelem biztosítása céljából fegyelmi bizottságok megalakítását határozták el, külön a felnőtt, és külön az ifjómunkások ügyeinek megtárgyalására. A bizottság a termelőbiztosból, valamint a szak- és ifjómunkások 2—2 képviselőjéből állott.¹¹⁷ A tanácskormány képviselőinek a munkafegyelemmel kapcsolatos értékelése és a tervezett intézkedések egybeestek a munkásság legöntudatosabb részének hasonló irányú kezdeményezéseivel.¹¹⁸ Ez a körülmény lehetővé tette az eddig kihasználatlan munkaerőtartalékok célszerű átcsoportosításának végrehajtását is.

Az anyag- és energiahiány miatt, részben, vagy teljesen leállt üzemek legjobb szakmunkásaikat a berendezések karbantartásával foglalkoztatták. A dolgozók más részének foglalkoztatását jórészt hasznos közmunkák szervezésével kívánták biztosítani.¹¹⁹ Az üzemi fegyelem megszilárdítását, és így a rendelkezésre álló munkaerő hatékony felhasználását szolgálta a Népgazdasági Tanács 70. N. T. sz. rendelete, amely előírta, hogy minden munkást és munkásnőt, ha az üzemek foglalkoztatni nem tudják (akár foglalkozott korábban mezőgazdasági munkával, akár nem) a mezőgazdaság munkaerő ellátásának javítása céljából szabadságot kell, és a munkanélküli segély fizetését ezen dolgozók számára a szabadság idejére be kell szüntetni.¹²⁰ E rendelet végrehajtásának eredményeként pl. csak az ózdi üzemekből 516 munkást szabadságot kaptak.¹²¹

Mindezen intézkedések mellett az üzemek vezetése lépéseket tett olyan, kis anyagigénnyel bíró piaci kereslet felkutatására, amely igény kielégítése a foglalkoztatás folyamatos fenntartása szempontjából is hasznosnak bizonyult. Korompa megszállása után pl. nem volt az országban patkógyártás. A mezőgazdaságban is ekkor még nélkülözhetetlen árucikk hiánya arra ösztönözte az ózdi üzemeket, hogy „a legkurrensebb mértékben rendezkedjék be annak lehengerlésére”.¹²² A rendelkezésre álló szűkös anyagkészletek, az erők és eszközök optimális hatékonyságú koncentrállását szolgálta a Rimamurányi és a (diósgyőri) „Tanácsköztársasági Vasgyárak” között létrejött megállapodás is. E megállapodás értelmében Ózd, Salgótarján és

¹¹⁵ P. I. Arch. Salgótarjáni Acélgvár Ellenörz Munkástanácsának Iratai. 1—17. 1919. április. 17-i és július 21-i ülésének jkve. 657/f. 5./2. ö. e. III. k. 420. p.

¹¹⁶ Uo. és még ld. MMTVD 852. dok. 514—516 p. 6/b. köt.

¹¹⁷ P. I. Arch. Salgótarjáni Acélgvár Ellenörz Munkástanácsának Iratai. 1—17. 1919. július. 21. ül. jkve.

¹¹⁸ Az akkordbér-rendszer bevezetése olyan nagyüzemekben is napirendre került, mint amilyenek a csepeli művek voltak. Népszava, 1919. július 25.

¹¹⁹ Üzemi dolgozókat foglalkoztattak útkarbantartásnál, vagy az ózdi (kőaljai) hid építésénél is. OL. RMSVR t. Ózdi Vas- és Acélgvár Iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. 1. cs. 8/1. sz. Z. 383.

¹²⁰ OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgvár Iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. 1919. július 5. Z. 383—2—9/2.

¹²¹ A Rimamurányi más gyárainak vonatkozásában ilyen adatok nem állnak rendelkezésünkre, és így az összes szabadságot dolgozók számát sem tudjuk megállapítani. OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgvár Iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. 1. cs. 8/1. sz. Z. 383.

¹²² Uo. 1919. július 5-én kelt irat.

Borsodnádasd rúd- és idomvasak, a diósgyőri üzemek pedig sín és kötőanyagok gyártására koncentrálták erőiket.¹²³

A külső és belső körülmények együttes kényszerítő hatásának eredményeként, mint láttuk, viszonylag gyors fordulat következett be a teljes foglalkozottság formális megvalósításának irányából a munkaerő teljesítményképes hasznosításának irányába. Ez utóbbi követelmény szükségszerű előtérbe kerülése nem mondott ellent a munkásosztály érdekeinek, sőt, elősegítette annak érvényrejutását. Tanúsította ezt a munkástanácsok állásfoglalása is.

A termelés kényszerű korlátozása hátrányos következményekkel járt a termelőmunkát közvetlenül nem végző, többségében értelmiségi alkalmazottra nézve is. Esetükben a munkához való jognak az általuk kívánt szinten történő azonnali realizálását a fennálló súlyos viszonyok szinte kizárttá tették. A háborúból visszatért értelmiségiek egy csoportja 1919. április 26-án beadvánnyal fordult az ózdi üzemek vezetéséhez. Alkalmaztatásukat az alábbi indokok alapján kérték: „Munkát nem kapunk, de annál több felszólítást, hogy lépjunk be a Vörös Hadseregbe. Igen, látjuk, hogy ily módon segíthetünk nyomorunkon, de meddig? A mi korunkban az ember a jövőjére gondol, márpedig vörös katonának lenni — bár nemes cselekedet — de nem egzisztencia.”¹²⁴ Ezek az értelmiségiek, az ózdi üzemek volt alkalmazottai, akik mint írták „munkás tagjai akarnak lenni a társadalomnak”, nem voltak a tanács hatalom ellenségei, de álláspontjuk kialakításában — jogos panaszaikkal együtt — az adott viszonyok meg nem értéséből fakadóan, helyet kapott a kispolgári türelmetlenség, álhatatlanság is.

Az ismert súlyos körülmények között a Tanácsköztársaság intézkedései nem biztosíthattak azonnali, általános jólétet. De a politikai hatalom, a tulajdonviszonyokban végrehajtott alapvető változásokra támaszkodva, a dolgozók érdekeinek védelmét az egész társadalom, a proletárállam ügyévé tette.

Munkabér, munkaidő

A dolgozók által végzett munka effektív teljesítményének elismerésére irányuló bérpolitika fontos elvi kritériumnak is számított, hiszen a munkabér volt a tanács hatalom által elismert egyetlen törvényes jövedelemforrás. A Forradalmi Kormányzótanács IX. sz. rendelete kimondta: „Aki munkabért kap, munkás.” „Minden bér, ami munka ellenében jár... munkabér.”¹²⁵ A proletárdiktatúra általános célkitűzésének megfelelően a szocializált Rima-művek dolgozóinak munkabérét is a körülmények adta keretek között úgy szabályozták, hogy az, egyrészt a lehető legteljesebben biztosítsa a megélhetést, másrészt — mint már említettük — ösztönözzön a munkateljesítmény növelésére is. A dolgozókat egységes elvek alapján az üzemi bizalmiak és a munkástanács tagjai fizetési kategóriákba sorolták. A tisztviselők bérének megállapításánál a munkásokéval azonos elvek (szakképzettség, alkalmasság, a munkában eltöltött évek száma) érvényesültek. A Forradalmi Kormányzótanács IX. sz. rendeletének 3. §-a kimondta: „A tisztviselő is munkás.” A LXXXIII. F. K. sz. rendelet fontos elvi megállapodást tett, amikor leszögezte, hogy a tanács hatalom „mindenkit, aki munkája után él, munkásnak tekint, és eltörli azt a megkülönböztetést, amely korábban a tisztviselők és más alkalmazottak között fennállott.”¹²⁶ E rendelkezés a

¹²³ Uo. Heti jelentések.

¹²⁴ OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgvár Iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. 1. cs. 8/1. sz. Z. 383.

¹²⁵ A Forradalmi Kormányzótanács LX. sz. rendelete. Tanácsköztársaság, 1919. ápr. 13. 17. sz.

¹²⁶ MMTVD 337. dok. 419—420. p. 6/a. köt. 1919. május 4.

tisztviselőket előbb három, majd a jobb differenciálás érdekében 5 fizetési kategóriába sorolta.

A volt Rima-üzemek termelésében foglalkoztatott dolgozók munkabérére vonatkozó részletes adatokkal ebből az időszakból, sajnos nem rendelkezünk. Adataink vannak viszont arra, hogy a Forradalmi Kormányzótanács a Vas- és Fémipari alkalmazottak munkabérének egységes elvek alapján történő szabályozása céljából 1919. április 22-én az ózdi és a diósgyőri üzemek vezetőségével lépett érintkezésbe.¹²⁷

Adataink vannak arra is, hogy a Forradalmi Kormányzótanács LXIV. sz. rendelete alapján kialakított budapesti és Pest-környéki vasmunkások átlagos órabére alakulásáról készített összesítések, bár részadataikat tekintve feltehetően eltérnek a volt Rima-művekben megállapított béerarányoktól, de a rendelkezésünkre álló feljegyzések néhány adata is a bérek alakulásának hasonló tendenciáját tükrözi. Így pl. 1919 márciusában a központi műveknél fizetett legmagasabb órabér 6,50 Korona volt. Áprilisban 6,57, májusban pedig már 8,50 Korona.¹²⁸ A Vas- és Fémmunkások Szakszervezetének 1919. évi mozgalmi jelentése a budapesti- és környéki vasmunkások átlagórabérét az alábbiakban adta meg:

Beosztás	Az átlagórabér alsó és felső határa Koronában			
	1919. I.	1919. IV.	1919 V.	1919. VIII.
Esztergályos	4,75—4,80	5,58	6,58	3,29
Kovács	1,94—4,60	4,32—7,50	5,32—8,50	2,66—4,25
Lakatos	3,29—4,85	5,58—7,50	6,58—8,50	3,29—4,25
Öntő	1,50—4,30	4,02—5,58	5,02—6,58	2,51—3,29
Hengerész-martinász	3,93—5,05	3,90—7,50	4,90—8,50	2,45—4,25 ¹²⁹

Az ipari munkások bérének ideiglenes rendezéséről és a munkaidő szabályozásáról szóló LXIV. sz. rendelet a bányászok munkabérééről külön nem rendelkezett. E tekintetben a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének 1919. március 30-i értekezletén megállapított napibérek voltak az irányadók. A március 30-i értekezlet határozatai, természetesen a volt Rimamurányi bánya üzemének alkalmazottaira is érvényesek voltak. A napibérek megállapításánál a konferencia a vájárok munkabérét vette alapul:

Beosztás	Munkabér a vájár napi bérének %-ában	Munkabér Koronában
vájár	100	50
segédvájár	90	45
csillás az 1. évben	80	40
csillás a 2. évben	85	42,50
aknacsatlós	80	40
sikló és ereszkecsatlós	75	37,50
alapközlön ki- és betolók	70	35
kocsisok és egyéb segédmunkások	60	30
takaroncfiuk	50	25

¹²⁷ OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgvár Iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. Z. 383—2—9/1. 1919./2.

¹²⁸ P. I. Arch. Salgótarjáni Acélgvár Ellenőrző Munkástanácsának Iratai. 458—467. p. 657. f. 5/2. ö. e. III. köt.

¹²⁹ P. I. Arch. V. sz. 1919/4. 70—71. p. A bérek alakulása Magyarországon a forradalom és az ellenforradalom alatt. Új Március, 1926. 84—91. p. Különszám.

Külszíni munkások

szénosztályozó	70	35
csatlós, lógós és alvázkezelő		
rakodó napszámosok	65	32,50
rakodó- és középállomáson		
dolgozó segéd munkások	65	32,50
kőztisztasági férfi munkások	—	26 ¹³⁰

A Tanácsköztársaság kormánya rendeletben szabályozta az ifjűmunkások, az üzemi- és iparostanoncok, valamint a segéd munkások munkabérét is. A LXIV. sz. rendelet úgy intézkedett, hogy az ifjűmunkások órabérét a munkában eltöltött idő figyelembevételével 1,50 és 2,50 Korona között kell megállapítani. Eltérést csak a helyi adottságoknak megfelelően kialakított legmagasabb órabér tekintetében tapasztalunk:

Az alkalmazásban eltöltött idő (évben)	Órabér Koronában
1	1,50
2	2,00
3	2,50
4	3,00 ¹³¹

A segéd munkások bérére, fizetési besorolására és munkaidejére vonatkozó irányelveket a Népgazdasági Tanács 81. N. T. sz., 1919. június 11-én megjelent rendelete foglalta össze. A rendelet előírta, hogy 17 évesnél fiatalabb dolgozó segéd munkát nem végezhet. A heti munkabér nagysága az osztálybasorolástól és az életkortól függően 180, valamint 350 Korona között mozgott.¹³² Vagyis, lényegében megfelelt az országosan, és a Rimamurányi Műveiben is kialakított átlaghetibérek nagyságának. E rendelet jelentősége a bányászati és a kohászati iparban különösen szembetűnő, hiszen pl. csak az ózdi gyártelepen a munkáslétszám 57—59%-a a segéd munkások közül került ki.¹³³

A szocializált Rima-üzemek dolgozói átlaghetibérének összecszerű emelkedése tendenciáját és ütemét tekintve is lényegében azonos volt a vas- és kohóiparban fizetett országos átlaggal:

	1919 jan.	1919 ápr.	1919 máj.
Országos átlag	145,92	319,20	371,04
Rimamurányi törzsművei	157,20	315,96	408,00 ¹³⁴

Amennyiben az országos vasiparban és a Rimamurányi műveinél is azonos időpontban kifizetett átlaghetibérek nagyságát az ugyanazon időre számított létminimum koronában kifejezett értékével vetjük egybe, azt tapasztaljuk, hogy pl. májusban, a munkabér a létminimumnak több, mint 78%-át tette ki, amíg 1918 de-

¹³⁰ Bányamunkás, 1919. április 7. sz. Szénbánya-munkások országos értekezlete.

¹³¹ OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgvár Iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. 2. 383—2—9/1. 1919./2

¹³² MMTVD 801. sz. dok. 434. p. 6/b. köt.

¹³³ OL. RMSV Rt. Ig. ül. jkve. 1919: november 15. 6. cs. Z. 368.

¹³⁴ Ezen számításoknál a már ismertetett napi 8 órás munkaidővel számított átlag napi béréket vettem alapul. (R. L.)

cemberében ez az arány a 63 %-ot is alig érte el.¹³⁵ 1919. júniusában a Szakszervezeti Tanács által kiszámított létminimum összege 11,1-szerese volt az 1914-i évinek. Ugyanakkor a Tanácsköztársaság kormánya az összmunkásság reálbérét az 1914. évi 11,6-szeresére emelte.¹³⁶ E bérpolitika eredményeként a dolgozók reálbére a háború kitörése óta először tartott lépést a drágulással. Figyelembe véve, hogy a Rima-üzemek kolóniákon élő dolgozói a lakás és földhasználatért, a világító és fűtőanyagokért csak igen csekély ellenszolgáltatást fizettek, nyilvánvalónak tűnik, hogy ezen munkásréteg jövedelemszintje az országos átlagnál magasabb volt.

A korábban alkalmazotti kategóriába sorolt dolgozók munkabérének megállapításánál a Salgótarjáni Acélgyári Munkástanácsnak a Bánya és Kohóalkalmazottak Országos Szövetsége helyi csoportjával, valamint az Ipari és Kereskedelmi Tisztviselők Országos Szövetségének képviselőjének egyetértésben hozott határozata volt az irányadó. 5 fizetési kategóriát különböztettek meg. A besorolásnál a munkakört, az iskolai végzettséget és a gyakorlatban eltöltött idő nagyságát vették alapul. Az új fizetési rendszer mint kitűnik elsősorban a havibérek alsó határának lényeges emelésével szűkítette az egyes bérkategóriákon belül és az azok között is korábban fennállott feltűnő jövedelemrést. Ezt a célt szolgálta az is, hogy a legjobban fizettek kategóriájába sorolt alkalmazottak bérszintjét a korábbiakhoz képest változatlanul hagyták. Jutalékban is csak azok részesedhettek, akiknek évi összjövedelme nem haladta meg a 36.000 Koronát.¹³⁷

Fizetési kategória	Iskolai végzettség	Munkaköri beosztás	Fizetési besorolás Koronában	
			1919 VI. 23 előtt	1919 VI. 23 után
I.	4—6 elemi	Mázsálók, írnokok, anyagraktári segédek, irodasegéddek, anyagraktári segédkiadók, irodai gyakornokok, élelmezési segédek, műhely- és anyagraktári írnokok, termester, rajzoló gyakornokok, üzemi segédek	365—1685	740—1390
II.	4—6 elemi	Egynyelvű levelezők, raktárnokok, anyagmázsálók, írnokok, gépészek, bérrevizor, raktári felvigyázók, kétnyelvű gépírók, fuvarlevél felülvizsgálók	535—1900	1170—1730
III.	6 elemi	Gyári mesterek, felvigyázók, munkavezetők, a gyári zene karmestere	880—1983	1650—2170
IV.	Gimnáziumi, kereskedelmi iskolai érettségi, kereskedelmi akadémiai, felsőipariskolai végzettség, szakvizsgázott vezetők	Anyagraktárvezető, előkalkulátor és segéd-számvevő, számvevőség osztály főnöke, az összes raktárak főnöke, elszámolási csoportvezető, főpénztárnok, élelmezési osztályfőnök, főművezetők, művezetők, főmester és rajzolók	1568—2524	2250—2600
V.	Egyetem (okleveles mérnök)	Drótgár üzemfőnöke, kohómérnök, műhelyfőnök, öntödei üzemfőnök, tengelyszerűgyár üzemfőnöke	3000-ig	3000-ig. ¹³⁸

¹³⁵ A létminimum kiszámításához nélkülözhetetlen árucikkek mennyiségét és fajtáit a Szakszervezeti Tanács állapította meg. Szakszervezeti Értesítő, 1921. február 1—2. sz.

¹³⁶ Incze Miklós: A néptömégek helyzete Magyarországon az 1929—1933-as gazdasági válság idején. Századok, 1953. 2—3. sz. 237. p.

¹³⁷ OL. RMSV Rt. Özdi Vas- és Acélgár Iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. 1. cs. Z. 383—2—9/1.

¹³⁸ P. I. Arch. Salgótarjáni Acélgár Ellenőrző Munkástanácsának Iratai. 353—354. p. 657. f. 5/2. ö. e. III. köt.

A dolgozók minden rétegére kiterjedő munkabérrendezések eredményei a szocializált Rimamurányi üzemek dolgozói és alkalmazottai esetében is lényegesen meghaladták a „megállapodások korszakának” e vonatkozásban elért eredményeit. Különösen értékelendő az azért is, mert a béremeléseket az egységesen 8 órában megszabott munkaidő törvénybeiktatásával, vagyis a *munkaidő csökkentésével* hajtották végre. Ha a munkában töltött idő a kötelezően előírt 8 órát 2 órával haladta meg, 50, azon felül pedig már 100%-os túlórapótlékot kellett fizetni a dolgozóknak.¹³⁹

A munkaidő teljesítményképes kihasználására azonban már a polgári demokratikus forradalom időszakában is alig nyílt lehetőség. Az ebből adódó veszteségek csökkentése céljából az 1918 évi december 19-én kelt 6184. sz. kormányrendelet az alkalmazottak fizetett munkaidejének csökkentésével kísérletezett. Teljes óráért ugyanis csak a 6,5 órában megszabott munkaidő ellenében fizettek. A túlórák ellenértékét a rendes órabér 50%-ában határozták meg.¹⁴⁰

A munkáshatalom számára ez az út nem volt járható. Az *egységesen 8 óras munkaidőnek* az összes alkalmaztatási ágnál való bevezetése ellen a helyükön maradt volt Rima-i vezetők sem emeltek kifogást.¹⁴¹ De, feltűnő módon, a munkáshatalom számára életbevágóan fontos termelés hatékonyságának emelése céljából hozott intézkedések egyik legfontosabbikának, a dolgozók legöntudatosabb része kezdeményezésére történt ismételt bevezetésével, vagyis az akkord-rendszer visszaállításával pl. Liptay B. Jenő, a Salgótarjáni Acélgár termelési biztosa már nem értett egyet.¹⁴² Annak ellenére, hogy a Rimamurányi művek munkateljesítménye ugyanebben az időpontban, 1919 áprilisában, a háború előtti teljesítmény 25%-át is alig érte el.¹⁴³

Liptay, a munkástanácsi vezetőkkel folytatott vitájában arra hivatkozott, hogy a munkáslétszám feltöltetlensége, az anyagutánpótlás nehézségei, valamint „az emberek lelki nyugalmának hiánya” az akkordbérezés sikerét eleve kérdésesé teszik, tehát ismételt bevezetését nem javasolta. Érvelésével, mint tudjuk, egyedül maradt.¹⁴⁴ Sőt, a csökkentett munkaidő jobb kihasználása érdekében, a nem-, vagy rosszul dolgozókat áthelyezéssel, ill. végső esetben elbocsátással sújtották.¹⁴⁵

Szociális intézkedések a dolgozók életkörülményeinek javítására

A proletár állam alapvető célkitűzéseinek megfelelően a munkástanácsok nagy gondot fordítottak a dolgozók életkörülményeinek javítására is. Azonnali intézkedéseket hoztak és távlati terveket készítettek az alacsonykeresetű munkások *lakáshelyzetének* enyhítésére. Ózdon és Salgótarjában a kolóniákon rendelkezésre álló lakásokat, valamint a tisztviselői lakóházak nélkülözhető helyiségeit utalták ki az arra leginkább rászorult munkáscsaládok számára.¹⁴⁶ Sőt, az Ózdi Üzemi Munkás-

¹³⁹ Tanácsköztársaság, 1919. április 18. 22. sz.

¹⁴⁰ OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgár Iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. 1. cs. Z. 383—2—9/1.

¹⁴¹ Uo. Zorkóczy levele az ózdi üzemvezetőséghez. 1919. április 10.

¹⁴² P. I. Arch. Salgótarjáni Acélgár Ellenőrző Munkástanácsának Iratai. 1—17. 1919. április 21-i ül. jkve. 657/f. 5/2. ö. e. III. köt. 420. p.

¹⁴³ Uo.

¹⁴⁴ Uo.

¹⁴⁵ P. I. Arch. Salgótarjáni Acélgár Ellenőrző Munkástanácsának Ir. 1—17. Vas- és Fémmunkás bizalmiak salgótarjáni értekezletének jkve. 1919. április 24. 657/f. 5/2. ö. e. III. köt. 383—384. pl

¹⁴⁶ A lakáshoz jutott munkáscsaládok pontos számát adatok híján megállapítani nem tudtuk. A kolonizált dolgozók esetében nyilvánvalóan tűnik, hogy elsősorban a lakások minősége hagyott maga után kívánnivalót. OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgár Ir. Titk. Ir. A vezérigazgatóságra.

tanács nagyszabású tervet készített egy új lakónegyed felépítésére is. Az építkezés anyagszükségletének biztosítása céljából az ózdi samott-téglagyárban vörös falitégla gyártására is berendezkedtek.¹⁴⁷ Ez utóbbi terv megvalósítását — annak ellenére, hogy a már elvégzett munkát maga Zorkóczy sem tartotta „mindenképpen kárba-vesztettnek”, a Tanácsköztársaság bukása után, természetesen, azonnal leállították.¹⁴⁸

Szinte a háború kezdete óta igen súlyos, állandóan napirenden levő probléma volt a dolgozók *ruha- és élelmiszer ellátásának* kielégítő biztosítása. A lerongyolódott, éhes dolgozók nemegyszer a munkát is kénytelenek voltak abbahagyni. Az „éhség-állások” előbb a különösen nagy fizikai erőfeszítést igénylő bányákban jelentkeztek, de áttérjedtek az ózdi és a nádasdi üzemekre is.¹⁴⁹ Az élelmezés gondjain a Tanácsköztársaság idején az üzemek munkástanácsi vezetése mindenekelőtt úgy próbált enyhíteni, hogy a bányászok és a putnoki gazdaságokat saját kezelésében kívánta megtartani. Ám ezt megnehezítette az a körülmény, hogy a Forradalmi Kormányzótanács XCV. sz. rendelete értelmében a 100 holdon felüli birtokokat, köztük természetesen a bányászok és a putnoki gazdaságokat is, szocializálták. Az üzemi vezetés hatásköréből így a Borsod megyei felügyelőség irányítása alá rendelt birtokok hozamának közvetlenül a dolgozók érdekeit szolgáló hasznosítása céljából az ózdi gyári munkástanács beadványban kérte a Népgazdasági Tanácstól, hogy a már említett gazdaságokat rendelkezési körében megtarthassa. Abból a célból, hangzik a beadvány, hogy „a gazdaságok hozamát fokozva... a munkásság ellátását javíthassuk, ... mert enélkül a további élelmezés teljesen felborul, és a legsúlyosabb következményekre van kilátás.”¹⁵⁰

Az indokait tekintve mindenképpen méltányos kérés érdemi elintézésére azonban már idő hiányában nem volt lehetőség.

A dolgozók ruházati cikkeivel való ellátását a már korábban kialakult módon oldották meg. A ruha és más használati cikk szállítmányok továbbra is Budapestről gördültek a borsod és a nógrádi üzemek, bányák felé. Nehezítette a beszerzést a vállalat pénzügyi helyzetének súlyos megingása, a pénz elértéktelenedése. A dolgozók nemcsak, hogy nem tiltakoztak a szükséges árucikkek ellenértékének előzetes befizetése ellen, hanem inkább arra törekedtek, hogy mielőbb megszabaduljanak a legkülönbözőbb értékű és címletű pénzjegyeiktől.¹⁵¹ A helyzet súlyosságára jellemző tény volt, hogy amíg korábban az ózdi munkásfeleségek azon kezdeményezését, miszerint a beszerzett végárukat maguk varrassák meg késztermékké, a drága előállításra hivatkozva elutasították, most a késztermék árak újabb felfutása után, egyes házilag is racionálisan előállítható cikkek esetében, fontolóra vették a korábban elutasított megoldást.¹⁵²

Ezek, miként a korábban ismertett intézkedések is, nem jelentették az égető problémák megnyugtató lezárását. De az a körülmény, hogy e rendkívüli nehézségek ellenére is, mint látni fogjuk, a dolgozók fegyverrel védtek a tanács hatalmat, félreérthetetlenül bizonyította a munkáshatalom jövőjébe vetett hitük törhetetlenségét, azt a felismerést, hogy helyzetük megjavítását csakis a munkáshatalomtól várhatják.

folytatott levelezés. 1919. július 9, augusztus 12 és szeptember 26-i feljegyzések. I. cs. Z. 383—2—9/1. P. I. Arch. Salgótarjáni Acélgvár Ellenőrző Munkástanácsának Ir. 657/f. 5/2. ö. e. III. köt. 498—467. p.

¹⁴⁷ Uo.

¹⁴⁸ Uo.

¹⁴⁹ OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgvár Iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. Az ózdi üzemek jelentése a Rimamurányi budapesti központjához. I. cs. 8/1. sz. Z. 383.

¹⁵⁰ Uo. A beadvány kelte 1919. július 11.

¹⁵¹ OL. RMSV. Rt. Ózdi Vas- és Acélgvár Iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. 1919. július 23-i, aug. 23-i, aug. 26-i jelentések Ózdról. I. cs. 8/1. sz. Z. 383—2—9/1.

¹⁵² Uo.

A Tanácsköztársaság kormánya meg is felelt ennek a bizalomnak. Hatalmas lépést tett előre, amikor megvalósította a munkásosztály egyik régi alapvető szociálpolitikai követelését is, vagyis a munkásság minden rétegére kiterjesztette a biztosítás számos fajtáját, növelte a társadalombiztosítási szolgáltatásokat. *Az egységes, általános munkásbiztosítási rendszer* központjaként megszervezték az Országos Munkásbiztosító Pénztárat. A Forradalmi Kormányzótanács részben megszüntette, részben a Munkásbiztosító Pénztár hálózatába vonta be a bányászokra nézve hátrányos feltételekkel működő, őket helyhez, vállalatához kötő bányatársuladákat. A Munkaügyi és Népjóléti Népbiztosság 45. M. N. N. sz. rendelete a Budapesten ideiglenes jelleggel felállítandó Országos Bánya- és Kohómunkás Nyugdíjintézet feladatává tette az aggkori, rokkantsági, az özvegy és árvaellátás feladatának biztosítását.¹⁵³ A munkanélküliek magas, a nominálbér 70—80%-át is elérő segélyben részesedtek. A proletár állam munkásjóléti és biztosítási intézkedéseinek egységes, átfogó rendszerét ismertetni nem volt feladatunk.¹⁵⁴ Azt pedig, hogy ezek az intézkedések milyen változásokat okoztak a volt rimai dolgozók életkörülményeiben, milyen mértékben befolyásolták a társaspenztár és a nyugdíjpenztár működését, az ez időből származó, vagy akár későbbi keletkezésű, de ilyen jellegű iratanyag híján, nyomunk követni nem tudtuk. Ez esetben is utalnunk kell arra a körülményre, hogy a hazánk területén maradt Rima-birtokok teljes egészükben hadművelleti területekre estek, ami nyilvánvalóan nemcsak az iratanyag megóvásában jelentett nehézséget, hanem egyáltalán a rendeletek végrehajtásában is. A biztosítási rendszer újfajta megszervezése ugyanakkor a proletárhatalom általános munkáspolitikájának része volt, és így hatásában sem elszigetelten érvényesült. A Tanácsköztársaság munkáspolitikájának ismertetése kapcsán arra törekedtünk, hogy — feladatunknak megfelelően, mindenekelőtt az átfogó elvek konkrét megvalósításának feltételeit, formáit, és a megvalósítás módjainak az összehasonlító elemzés szabta követelményét tartsuk szem előtt.

„Veszélyben a Tanácsköztársaság!”¹⁵⁵ Harc a munkáshatalom megvédéséért

A proletárdiktatúra felelős vezetői előtt mindenkor nyilvánvaló volt, hogy a Borsod—Nógrád-i területeken koncentrálódó ipari potenciálnak rendkívül fontos gazdasági politikai jelentősége van a munkáshatalom jelene, de egész jövője szempontjából is. Az ózdi, salgótarjáni, borsodnádasdi nagyüzemek, bányák jelentősége országos méretekben is fokozódott, hiszen a Rimamurányi egyéb birtokai: Zólyom, Korompa, Nádorhegy vasgyárai, és a bányavagyon szinte teljes egészében a megszállt területekre estek. Így mind gazdasági, mind politikai és katonai szempontból elsőrendű feladattá vált az antant-imperializmus által felfegyverzett csehszlovák burzsoá csapatok támadásának elhárítása, amely többek között e kulcsfontosságú

¹⁵³ Rendelet a munkások betegségi és baleseti biztosításáról, a gyermekágyi segélyről, a biztosítási szervekről. A Forradalmi Kormányzótanács XXI. K. T. E. sz. rendelete. Tanácsköztársaság, 1919. március 30. 5. sz. Rendelet a munkásbiztosítási intézmények felügyeletének megszervezéséről. Forradalmi Kormányzótanács LI. sz. rendelete. Tanácsköztársaság, 1919. április 11. 15. sz.

¹⁵⁴ A Tanácsköztársaság szociálpolitikájának egységes rendszerével foglalkozó művek közül Pétrák Katalin: Az első magyar munkáshatalom szociálpolitikája c. munkáját említük meg.

¹⁵⁵ A Tanácsköztársaság honvédó harcait, az északi hadjárat és a tiszai front eseményeit szakszerű részletességgel tárgyaló munkák közül Kornis Pál: Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadsegégének harcai c. művét említjük meg. Bpest, 1954.

nagyüzemek elvesztésével is fenyegetett.¹⁵⁶ Salgótarján és Ózd védelme a Tanácsköztársaság számára a szó teljes értelmében létkérdéssé vált. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a körülmény, hogy a proletár honvédó háború sikeres megvívása érdekében kifejtett nagyszabású szervezőmunka támogatása céljából április 6-án Kun Béla és Landler Jenő, május 1-én Hevesi Gyula, június 22-én és 23-án pedig ismét maga Kun Béla utazott Salgótarjánba.¹⁵⁷ A Vörös Hadsereg hadműveleteit támogató gyári zászlóalj és munkásrezdek felállítása azonban nem volt könnyű. A munkástanácsai vezetésben is helyet kapott a régi vasas szakszervezeti vezetők egy része pl. a termelés kizárólagos fontosságára hivatkozott, és ezzel az álforradalmi magatartással akadályozta a fegyveres harc megszervezését.¹⁵⁸ A salgótarjáni bányászotthonban május 1-én megtartott gyűlésen, amelyen Hevesi Gyula is megjelent, a bányászok a vasas szakszervezeti vezetők opportunistá magatartását látva kijelentették: „ha a gyáriak nem fognak fegyvert, ők, a bányászok, csákánnyal fognak kivonulni a csehek ellen.”¹⁵⁹

Mindemellett fegyverben, lőszerben és más egyéb felszerelésben is nagy volt a hiány. De meg kellett küzdeni a volt hadviseltek egy részének destruktív hangulatkeítő agitációjával is. („Ügyis hiába”) Mindezen nehézségek ellenére április 22-én a salgótarjáni gyári munkástanács 75 fegyvert osztott szét a dolgozók között, április 24-én pedig már Percze ideiglenes parancsnok vezetésével a gyári munkásszázad megtartotta első „várakozáson felül jól sikerült” fegyvergyakorlatát.¹⁶⁰ A gyári munkástanács április 26-i ülésén határozatot hoznak a munkásszázalój felállításáról, és április 31-én már 600 munkás részvételével gyakorlatoztak a vörös ezred első alakulatai.¹⁶¹ A kommunisták szervező munkájának eredményeként április 29-én három vagon fegyver, lőszer és más felszerelés érkezett a salgótarjáni acélgyárba.¹⁶² Az április 17-én megindult csehszlovák intervenció támadás május 2-án elérte Sajószentpétert. Ózd veszélybe került. A támadás hatására a vasas szakszervezet gyűlésén résztvevők fogadalmat tettek, hogy megvédik a várost, a Tanácsköztársaságot. Jelentős, 1000 főt kitevő fegyveres egység alakult a gyár munkásaiból, akik a reguláris erők oldalán résztvettek és kitüntették magukat a sajópuspöki harcokban. E harcok sikeres megvívása nagyban elősegítette Miskolc visszavételét, és lehetővé tette az ösz-

¹⁵⁶ A csehszlovák burzsoázia, írja Dr. Ladislav Hibernák, igen gyorsan felismerte, hogy mit jelent a Tanácsköztársaság győzelme a szomszédos Magyarországon. A kormány már március 21-én két hadosztályt mozgósított, március 25-én pedig Csehszlovákia egész területére kihirdette a státáriumot. Dr. Ladislav Hubernák: A Magyar Tanácsköztársaság hatása a délnyugat-szlovákiai forradalmi mozgalom fejlődésére PTK 1966. XII. évf. március 1. sz.

¹⁵⁷ P. I. Arch. Salgótarjáni Acélgyár Iratai. 1—17. 458—467. Liptay B. Jenő feljegyzései.

¹⁵⁸ Ezek közé tartozott maga Hack Gyula, a munkástanács elnöke is. Hack Gyula tevékenységének ellentmondásosságára utal; hogy jöllehet a Tanácsköztársaság alatti tevékenységéért le tartóztatták és Zalaegerszre internálták, a Rimamurányi központi vezetése mégis hajlandó volna kérésére egy olyan nyilatkozatot adni, amelyben a kommunistákkal szemben álló, szocialdemokrata nézeteket valló magatartása nyert volna bizonyítást. E nyilatkozatban rámutattak volna — többek között — arra is, hogy Hack a termelés érdekeit hangsúlyozva igyekezett megakadályozni a munkásszázadok szervezését. Ám Liptay nem osztotta a központi vezetés véleményét. Hack kétszínűségére hivatkozott, arra, hogy „Hack Kun Bélának is bizalmasa volt, de Jónásch igazgatóval és vele szemben is kellemetlenkedett.” Érveinek hatására a tervezett nyilatkozat ügyét 1921. május 21-én „ad acta tették.” P. I. Arch. Salgótarjáni Acélgyár Iratai. 1—17. Vegyes Iratok. Orbán László és Liptay B. Jenő levélváltása az 1921. április végén letartóztatott Hack Gyula ügyében.

¹⁵⁹ P. I. Arch. TÁGYOB. II. 28. 5. p.

¹⁶⁰ P. I. Arch. Salgótarjáni Acélgyár Ellenőrző Munkástanácsának Iratai. 1—17. 1919. április 24-i ül. jkve.

¹⁶¹ P. I. Arch. TÁGYOB. II. 28. 5. p. és még Hevesi Gyula: Egy mérnök a forradalomban. Bpest 1959. 281. p.

¹⁶² P. I. Arch. Salgótarjáni Acélgyár Iratai 1—17. 458—467. Liptay B. Jenő feljegyzései.

szeköttetés helyreállítását az iparvidék centrumával.¹⁶³ Eközben a salgótarjáni munkásegységek a salgói és somoskői arcvonalon ütköztek meg a támadókkal. Május 3-án az intervenció támadások felerősödtek és 6-án az ellenség tüze már a gyárat is elérte.¹⁶⁴ A rossz időjárás és a hiányos élelmezés által kiváltott elkedvetlenedés ellenére a gyári munkáscsapatok (amelyeknek keretében immár a gyári dolgozók összlet-számának 37%-a, 1739 ember fogott fegyvert) ismét visszavetették az ellenséget.¹⁶⁵ A front megerősítésére május 23-án főként volt orosz hadifoglyokból álló Nemzetközi Vörös Ezred érkezett Salgótarjánba.¹⁶⁶

A Rimamurányi üzemek dolgozói, bár számszerű adatokkal e tekintetben nem rendelkezünk, tudjuk, aktívan kivették részüket a tiszai front harcaiból is. A mind politikai- diplomáciai, mind pedig katonai szempontból rendkívül nehéz körülmények között megindított tiszai ellentámadásban résztvevő erők hatékony támogatásának megszervezése céljából Kun Béla, Dovcsák Antal és Rónai István társaságában július 22-én és 23-án Salgótarjánba érkezett és az itt elmondott beszédek hatására vörös ezred indult a frontra.¹⁶⁷ Kun Béla a tervek szerint augusztus első hetének valamely napján Ózdra is el kívánt látogatni, de ebben a tiszai front eseményei már megakadályozták.¹⁶⁸

A proletárdiktatúra államát összeroppanással fenyegető imperialista katonai intervenció fokozódásának időszakában a burzsoá érdekek eddig megbúvó képviselői, kihasználva a munkások nehéz életkörülményeit, valamint számítva a Tanácsköztársaság vezetésében a Tanácsok Országos Gyűlésén és a júliusi pártkongresszuson megmutatkozó ellentétek további elmélyülésére, a Rimamurányi üzemekben is nyíltan a színre léptek. Ellenforradalmi agitációjuk ez időszakban két irányban bontakozott ki, de mindkét irány lényege közös volt: megnyitni az utat az intervenció csapatak előtt, megakadályozni a munkásezredek útbaindítását a frontra, illetve a harcolókat, az otthonmaradottak súlyos helyzetére hivatkozva, a front elhagyására bírni. Az osztályharc éleződését mutatta, hogy július 6-án letartóztatták Liptay B. Jenőt, a Salgótarjáni Acélgyár addigi termelési biztosát is, mert a munkások között a tiszai frontravonulás ellen agitációt fejtett ki.¹⁶⁹

A tiszai támadás összeomlása után a felbomló hadsereg munkásezredei is elhagyták a frontot. Ám a munkáshatalom, közvetlenül a tanácskormány lemondása után, sem Salgótarjánban, sem Ózdon nem omlott össze. A gyári munkástanács csak augusztus 9-én oszlott fel, amikor ugyanezen nap reggelén román csapatok szállták meg a várost. Augusztus 11-én már az intervenciók nyomában járó „Nemzeti Hadsereg” vette át a helység ellenőrzését. „A gyárak a proletárdiktatúra alatt 28 millió koronát vesztek, de a veszteség talán rövid idő alatt fedezhető lesz, azonban sokkal több idő szükséges ahhoz, hogy a munkások, különösen az ifjúmunkások egészséges világfelfogás és hazafias szellemben legyenek nevelhetők.” — vonta le a „végső tanulságot” Liptay.¹⁷⁰ A proletárdiktatúra szervei Ózdon még augusztus 5-én is működtek, és csak központi utasításra oszlatták fel azokat.¹⁷¹ A román csapatok augusztus 3-án és 4-én érték el Miskolc—Eger vonalát; a csehszlovák egységek

¹⁶³ P. I. Arch. TÁGYOB. II/19. 97. 1. Reggeli Hírlap, 1919. április 29. MÁL. 116/nb./1919.

¹⁶⁴ Hevesi Gyula: Egy mérnök a forradalomban. Bpest, 1959. 281—282. p.

¹⁶⁵ P. I. Arch. Salgótarjáni Acélgyár Iratai. 1—17. 458—467. Liptay B. Jenő feljegyzései.

¹⁶⁶ Uo.

¹⁶⁷ Uo.

¹⁶⁸ OL. RMSV Rt. Ózdi Vas- és Acélgyár Iratai. Titk. Ir. A vezérigazgatósággal folytatott levelezés. 1 cs. 8/1. sz. Z. 383—2—9. 1919/2.

¹⁶⁹ P. I. Arch. Salgótarjáni Acélgyár Iratai. 1—17. 458—467. Liptay B. Jenő feljegyzései.

¹⁷⁰ Uo.

¹⁷¹ Lehoczky Alfréd i. m.

pedig Bánréve elfoglalásával vágták el Ózdot Miskolccal összekötő utakat. A román hadsereg — előbb a csehszlovák alakulatokra várva, csak augusztus 16-án szállta meg a községet.¹⁷² A „rendcsinálás”, vagyis a letartóztatások és megtorlások, természetesen mind Salgótarjánban, mind Ózdon azonnal megkezdődtek.

A proletariátus államának a nemzetközi ellenforradalom által történt eltiprása, a fehérterror dühöngése, a magyar munkásmozgalom integráns részévé *fejlődött* rimai munkásmozgalom történetében sem csak egy hősi korszak tragikus lezárását jelentette, hanem a bukás tanulságai, az új korszak kezdetén még élesebbé tették a felismerést: nincs választás csak a proletár, vagy a burzsoá diktatúra között. De a Tanácsköztársaság leverése után a magyar vasipar e „szemünk előtt” acélgerincű óriássá *fejlődött* nagyvállalata is *számos vonatkozásban* új történelmi feltételek közé került. Újfajta feladatok megoldására kellett tehát felkészülnie a célből, hogy a tőkés termelési mód minden irányú restaurációjának körülményei között, a belső és a nemzetközi tőkés erőviszonyok átrendeződésének figyelembevételével, sikeres kísérletet tehessen korábbi pozíciói visszaszerzésére.

¹⁷² OL. RMSV Rt. Ig. ül. jkve. 1919. november 15. 6. cs. Z. 368.

МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИЙ КОМБИНАТ МЕСТНОСТИ РИМАМУРАНЬ—ШАЛЬГОТАРЯН В ПЕРИОД БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ И ВЕНГЕРСКОЙ СОВЕТСКОЙ РЕСПУБЛИКИ (1918—1919)

ЛАСЛО Р. РЕТИ

Акционерная компания „Металлургический комбинат Римамурань—Шальготарян была одним из самых крупных металлургических концернов в Венгрии в эпоху дуализма. Но связь рабочих, работавших на этом предприятии, с рабочим движением была довольно слабой. В этом отношении значительное изменение произошло только в последние годы первой мировой войны. Данная статья показывает развитие революционного процесса, победу буржуазно-демократической революции и её завоевания. Автор статьи указывает и на попытки руководства предприятия, которыми хотели препятствовать росту революционного движения. Созданием Венгерской Коммунистической Партии была открыта новая эра в истории рабочего движения в местности Рима. Была ускорена дифференциация революции, были созданы местные органы партии. Рабочие местности Римамурань вместе с революционным пролетариатом выступали в борьбе за диктатуру пролетариата. Автор статьи анализирует задачи и значение советов рабочих, созданных в течение революции. Подводит итоги работе этих органов и достигнутым завоеваниям. Анализирует железные доходы диктатуры пролетариата и указывает на трудные обстоятельства в области снабжения страны железом, и с этой точки зрения рассматривает усилия двух революций в борьбе за существование. В связи с работой советов рабочих оценивает изменения, происшедшие в период диктатуры пролетариата в рабочих и жизненных условиях трудящихся. Показана и вооружённая борьба трудящихся в защиту Венгерской Советской Республики.

DIE RIMAMURÁNYER—SÁLGÓTARJÁNER
EISENWERKS—AKTIEN—GESELLSCHAFT IN DER ZEIT DER
BÜRGERLICH—DEMOKRATISCHEN REVOLUTION UND DER
RÄTEREPUBLIK (1918-19)

LÁSZLÓ R. RÉTI

Die Rimamurányer—Salgótarjánier Eisenwerks—Aktien—Gesellschaft war zur Zeit des Dualismus einer der mächtigsten Schwerindustriekonzerne Ungarns. Die Verbindung seiner Arbeiter mit der Arbeiterbewegung war jedoch lange nicht entsprechend. In dieser Hinsicht tritt eine Änderung nur in der letzten Jahren des Weltkrieges ein.

Die Arbeit zeigt uns den Fortschritt des revolutionären Prozesses, den Sieg der bürgerlich-demokratischen Revolution und die damit erreichten Ereignisse. Sie zeigt uns die Versuche der Betriebsleitung, womit man den Linksruck der revolutionären Bewegung verhindern wollten. Mit der Begründung der Kommunistischen Partei Ungarns beginnt eine neue Periode in der Geschichte der Rimaer Arbeiterbewegung. Die revolutionäre Differenzierung wird schneller, die örtlichen Stellen der Partei kommen zustande. Die Arbeiter der Aktien—Gesellschaft kämpften in enger Klasseneinheit mit dem revolutionären Proletariat für die Proletardiktatur. Der Aufsatz analysiert die Bedeutung und Aufgaben der in dem revolutionären Prozess herausgebildeten Arbeiterräte. Er analysiert die Verhältnisse der Eisenproduktion und Eisenversorgung der Proletardiktatur und er untersucht aus diesem Ausgangspunkt die grossen Schwierigkeiten des Überlebens der beiden Revolutionen. Im Zusammenhang mit der Funktion der Arbeiterräte wertet er die Änderungen, die während der Proletardiktatur in den Arbeits- und Lebensverhältnissen der Arbeiter zustande gekommen sind. Er zeigt den Waffenkampf der Arbeiter im Interesse der Räterepublik.

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Csépányi Dezső: A hivatásszervezet története (1938—1939)</i>	3
<i>Réti R. László: A Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Rt. a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság időszakában (1918—1919)</i>	29

Felelős kiadó: Dr. Rácz János
72-4513. — Szegedi Nyomda

**A SZEGEDI JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM
TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS TANSZÉKE ACTÁINAK**

megjelent számai:

Tom I. (1961): VARGA LAJOS: Harca a revizionizmus ellen a Német Szociáldemokrata Párt 1903-as drezdai kongresszusán.

(ЛЯЙОШ ВАРГА: Борьба против ревизионизма на дрезденском партийном съезде Германской Социал-Демократической Партии 1903 года) pp. 3—72.

Tom. II. (1964): KOROM MIHÁLY: A Kommunista Párt harca a munkásosztály vezette antifasiszta parasztegység megteremtéséért a második világháború időszakában.

(МИХАЙ КОРОМ: Борьба Коммунистической Партии на создание антифашистского крестьянского единства под руководством коммунистов во время второй мировой войны), pp. 3—35.

FEHÉR ISTVÁN: Adatok a szegedi parasztság második világháború alatti gazdasági, szociális helyzetéhez és küzdelmeihez.

(ИШТВАН ФЕХЕР: Очерки к экономическому и социальному положению и борьбе сегедских крестьян во время второй мировой войны), pp. 39—60.

Tom. III. (1966): CSÉPÁNYI DEZSŐ: A Gömbös kormány szociálpolitikája 1935—1936. (ДЕЖЕ ЧЕПАНИ: Социальная политика правительства Гёмбёша в 1935—1936 гг.), pp. 3—62.

Tom. IV. (1967): RÁCZ JÁNOS: Az üzemi bizottságok szerepe a magyar népi demokratikus forradalom kibontakozásában 1944—1945.

(ЯНОШ РАЦ: Роль заводских комитетов в ходе венгерской народной демократической революции 1944—1945), pp. 3—22.

ÖRDÖGH PIROSKA: Törekvés az antifasiszta munkásegység létrehozására a MÉMOSZ 1936. évi országos kongresszusán és XVIII. küldöttgyűlésén.

(ПИРОШКА ЕРДЕГ: Стремление создать единый антифашистский рабочий фронт на XVIII съезде профсоюза строительных рабочих в 1936 г.), pp. 25—54.

Tom. V. (1967): VARGA LAJOS: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1903-as kongresszusának előzményeihez

(ЛЯЙОШ ВАРГА: К предистории съезда 1903 года Социал-Демократической Партии Венгрии), pp. 3—20.

FEHÉR ISTVÁN: A szegedi munkásság szerkezeti helyzete a felszabadulás első éveiben

(ИШТВАН ФЕХЕР: Организация сегедских рабочих в первые годы после освобождения), pp. 23—41. Д. Н. ЩЕРБАКОВ: В. И. ЛЕНИН — организатор и руководитель первой общерусской марксистской политической газеты „Искра”, pp. 45—60.

Tom. VI. (1968): RÁCZ JÁNOS: Az üzemi bizottságok harca az infláció ellen, a stabilizációért

(ЯНОШ РАЦ: Борьба заводских комитетов против инфляции за стабилизацию), pp. 3—46.

Tom. VII. (1969): FARKAS JÓZSEF: Az 1896—97-es pártszakadás és Várkonyi István fellépése

(ЙОЖЕФ ФАРКАШ: Раскол в Социал-Демократической Партии Венгрии в 1896—1897 гг. и выступление Иштвана Варкони), pp. 3—26.

SZABÓ ISTVÁN: A szegedi ipar fejlődésének új vonásai 1956 után

(ИШТВАН САБО: Новые черты развития сегедской промышленности после 1956 г.), pp. 29—54.

VARGA LAJOS: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt

(ЛАЙОШ ВАРГА: Великая Октябрьская Социалистическая Революция и Социал-Демократическая Партия Венгрии), pp. 57—72.

Tom. VIII. (1970): VARGA LAJOS: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt választójogi taktikájának ellenzéki bírálata 1906 április—1908 április

(ЛАЙОШ ВАРГА: Критика оппозиции об избирательной тактике Социал-Демократической Партии Венгрии), pp. 3—62.

Tom. IX. (1971): FARKAS JÓZSEF: Az 1898-as „rabszolgatörvény” és a Bánffy-kormány más „törvényes” intézkedései a szocialista szervezkedés visszaszorítására

(ЙОЖЕФ ФАРКЛ: "Закон о рабстве" от 1898 г. и другие "законные" мероприятия правительства Банфи против социалистической агитации).

ÖRDÖGH PIROSKA: A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség állásfoglalása a fasizmus és a háború elleni harc kérdésében a harmincas évek elején

(ПИРОШКА ЕРДЕГ: Основные взгляды Международного Союза Профсоюзов (МСП) в вопросах борьбы против фашизма и войны в начале 30-ых годов).

Tom. X. (1971): SZABÓ ISTVÁN: A viharsarki szegényparaszttság harca a földreformért, a birtokok igénybevételéért és felosztásáért

(ИШТВАН САБО: Борьба крестьянской бедности за аграрную реформу и за раздачу крупных поместий в южно-восточной Венгрии 1945—1947 гг.)